1466

GÈNERE I MOVIMENTS SOCIALS
Una mirada a la participació de les dones a la Plataforma en Defensa de l'Ebre

INSTITUT DE GOVERN I POLÍTIQUES PÚBLIQUES
FUNDACIÓ JAUME BOFILL

GÈNERE I MOVIMENTS SOCIALS
Una mirada a la participació de les dones a la Plataforma en Defensa de l'Ebre

EQUIP DE RECERCA:

Eva Alfama
Laura Giménez
Marc Martí
Robert Gonzàlez
Neus Miró
Anna Obradors

Amb la col·laboració d'Hernán Cortés.

Universitat Autònoma de Barcelona, Cerdanyola, juny de 2004

Introducció 4

I. Més enllà d'un conflicte per l'aigua.....9
1. Contextualitzant...
2. Les Terres de l'Ebre
3. La Plataforma en Defensa de l'Ebre

II. Les dones de la Plataforma en Defensa de l'Ebre 17
A/ Les dones de les Terres de l'Ebre a la PDE
1. La relació amb el territori
2. Les característiques sòcio-demogràfiques
3. La relació amb la política
4. El treball
B/ Dificultats generals per la participació política de les dones en MMSS
Recapitulant

III. Contra el mite de la passivitat. Dones activistes de la Plataforma en Defensa de l'Ebre.....35
1. Les assemblees
2. Les comissions de treball
3. Les accions
4. Els canals de comunicació
5. Els portaveus
Recapitulant...
A/ Les comissions
B/ Els portaveus

IV. Moviments socials i gènere. Desigualtats i diferències.....52
A/ La desigualtat:.
1.El repartiment dels treballs
2. La divisió sexual del treball
B/ La diferència : els rols de gènere i les formes de mobilització social.
1. La integració
2. El model relacional
3. La cura
4. L'emotivitat i la passió
C/ Els discursos sobre el gènere : naturalització i resistències
1. Les visions de la desigualtat de gènere en la societat en general
2. Les visions de la influència del gènere en la PDE
3. Com valoren elles les aportacions de les dones ?
4. La valoració per part dels altres
Recapitulant
A/ La desigualtat
B/ La diferència
C/ Els discursos

Conclusions: Gènere i moviments en defensa del territori 81
A/ Creant moviment...
1. Les Terres de l'Ebre : característiques i identitat
2. Desigualtats i identitats de gènere:
B/ El moviment transformant...
1. Les Terres de l'Ebre
2. Les identitats i rols de gènere

Epíleg 101

Apèndix metodològic 102
Bibliografia 109
Annex: Cronologia de les activitats fetes per la PDE aquests tres últims anys. 112

INTRODUCCIÓ[1]

"Las mujeres en la historia son como una especie de muro de arena:
entran y salen del espacio público sin dejar rastro, borradas las huellas. (...)
Borramos y nos borran las huellas, las huellas de las huellas...
volvemos al reducto de lo privado, y luego, claro está,
¿qué protagonismo histórico vamos a tener si la historia es precisamente
la del espacio público, de lo que se ve, de aquello que ha podido verse,
y por lo tanto registrarse, grabarse, dejar una memoria y narrarse?
De este modo, reconstruir la historia de la mujer (...)
es hacer la historia de un mûro de arena" (C. Amorós)

El moviment d'oposició al Pla Hidrològic Nacional (PHN) i, particularment al transvasament de l'Ebre és i serà un referent a Catalunya en termes de defensa del territori. És un moviment especialment rellevant per la seva amplíssima capacitat de mobilització, la continuïtat al llarg de tres anys i les implicacions emocionals i identitaries que hi ha al darrera, en una zona, les Terres de l'Ebre, que tradicionalment ha tingut un baix nivell de mobilització social. Les reivindicacions principals de la Plataforma en Defensa de l'Ebre (en endavant PDE) han estat l'exigència de qualitat de vida i la demanda que les Terres de l'Ebre esdevinguin un lloc on poder viure mantenint la identitat i les arrels.

La PDE s'ha caracteritzat per una forta implicació d'homes i dones de totes les edats i condicions socials en el nucli activista organitzador del moviment. Específicament, crida l'atenció la gran participació de dones de diferents edats i nivells de formació, moltes de les quals no havien participat mai en política i sovint ni tant sols consideren que la seva participació en la PDE sigui "fer política". Aquest estudi parteix de preguntar-nos sobre les implicacions que tot això té pel moviment i per les dones que hi participen.

En aquest estudi pretenem explorar doncs les relacions entre el gènere i la participació política en moviments socials, en el context d'un moviment en defensa del territori.

1. El gènere, la participació política i els moviments socials:

La diferència sexual biològica -el fet de néixer dona o home-, per sí sola no determina els comportaments o les identitats. Tanmateix, al voltant d'aquesta característica parcial i aleatòria s'ha construït històricament tot un sistema d'organització social i d'assignació de posicions socials, rols i identitats que han tingut com a conseqüència la construcció de dos gèneres sexuals i la producció d'homes i dones amb diferents identitats, subjectivitats, àmbits d'actuació, treballs, etc. Tot això es crea a través d'un conjunt de pràctiques, símbols, representacions, normes i valors socials que s'elaboren en base a les diferències sexuals i que canvien en funció del context històric (De Barbieri, 1992).

Per **gènere** entenem, per tant, el que cada societat atribueix a cadascun dels sexes: la construcció social del fet de ser home o dona, la interrelació entre els dos i les diferents pautes de relacions de poder i subordinació amb les que aquestes interrelacions es presenten. (Emakunde, 1998). Es dóna, per tant, una relació desigual de poder entre homes i dones que té a veure amb una desigual distribució dels coneixements, les propietats, els ingressos, les responsabilitats i els drets. La societat s'estructura en dos gèneres: el que produeix i reprodueix la vida humana i el que produeix i administra la riquesa; i no es poden entendre d'una forma neutra, ja que estan íntimament vinculats a un clar principi de jerarquia: la producció i reproducció de la vida (i les persones que se n'ocupen) està subordinada a la producció de la riquesa.

[1] Aquest estudi no tindria sentit sense la col·laboració desinteressada de totes les persones de la Plataforma en Defensa de l'Ebre que ens han transmès la seva vitalitat i la manera de veure la vida, especialment les vint-i-cinc dones que vam entrevistar entre el l'agost i l'octubre del 2003. Volem agrair també les aportacions, crítiques i suggeriments de la Sara, la Gabi, el Jesús, la Norma, el Toni, i la Isela.

És per això que podem parlar de la desigualtat per raó de gènere com un dels elements estructuradors de la societat que, alhora, s'interrelaciona i es combina amb els altres eixos de desigualtat social -la classe social, l'edat, l'ètnia, etcètera- creant múltiples posicions socials i identitats. Les desigualtats de gènere travessen tota la societat i tots els àmbits, incloent el dels moviments socials.

En les societats occidentals, les desigualtats de gènere s'han articulat a través de la dicotomia públic/ privat, que té el seu origen en els inicis de la modernitat occidental, en un procés pel qual el capitalisme i el patriarcat es reforcen mútuament. Aquesta dicotomia és la infrastructura material i simbòlica sobre la que s'han construït històricament els sistemes econòmic, polític i sòcio-cultural.

El contingut de les activitats associades a l'espai privat i a l'espai públic ha variat en funció dels llocs i dels moments històrics, però en general es pot considerar que les que constitueixen l'espai públic són les activitats més valorades i són les que desenvolupen els homes. L'espai públic és l'àmbit del reconeixement, està exposat a la mirada pública. En general, allò public s'associa al treball que genera ingressos, a l'acció col·lectiva i al poder. L'espai privat, en canvi, és menys valorat i queda emmarcat en la llar, en el treball no remunerat ni reconegut com a tal, a les relacions familiars i parentals, als afectes i a la vida quotidiana, i s'identifica amb les dones. "*En una de las categorías se ha puesto siempre lo valorado socialmente y en la otra lo no –o lo menos- valorado, esto es una recurrencia histórica*." De fet és notori que quan una tasca tendeix a fer-se valorar es fa pública, es fa reconèixer i tendeix a masculinitzar-se (Amorós, 1994). Cal tenir en compte però que aquests dos àmbits, ni són dues àrees separades i excloents, ni tenen una relació de complementarietat, sinó que s'articulen asimètricament i s'organitzen segons una relació de subordinació.

Aquesta separació entre l'esfera pública i l'esfera privada es va introduir amb la revolució industrial i els inicis de les democràcies modernes, i va tenir com a conseqüència la reclusió de les dones a l'àmbit privat (de les dones burgeses és clar, ja que les dones proletàries es van incorporar massivament al treball industrial com a mà d'obra barata i submisa), i la identificació de l'àmbit polític amb el públic. Tot plegat va implicar l'exclusió de les dones de la ciutadania i del poder polític. Una exclusió que cal recordar que va implicar un retrocés en la situació de les dones, en tant que, com a col·lectiu, varen perdre espais de poder i d'actuació que anteriorment posseïen. En la societat medieval, en general el criteri determinant era el de l'estatus: les dones podien ser subjectes de dret, posseir i heretar propietats, així com participar en l'àmbit polític.

El contracte social que hi ha a la base de la ideologia i teoria política democràtica moderna es constitueix explícitament des dels seus inicis com un pacte entre homes (i a més, tan solsentre alguns homes). En paraules de Celia Amorós: "*Se produce el espacio público como espacio de los iguales o pares –que no quiere decir lo mismo que espacio igualitario. Es el espacio de los que se autoinstituyen como sujetos del contrato social, donde no todos tienen el poder, pero al menos pueden tenerlo, son percibidos como posibles candidatos o sujetos de poder.*" En definitiva, dels que són concebuts com a ciutadans. Cal recordar que, ja des dels documents fundacionals de les democràcies modernes (les diferents declaracions de drets de les revolucions democràtiques –francesa i nord-americana-), s'excloïa explícitament a les dones (i als proletaris) de la capacitat de ser individu i de formar part del contracte social, remetent-se a unes suposades característiques biològiques que els impedirien fer ús de la raó, institucionalitzant i legitimant un discurs profundament misogin que va significar un fort retrocés per les dones.

Per a mantenir l'exclusió de les dones de les posicions dominants va ser necessari desenvolupar una estratègia ideològica que presentés la seva situació subordinada com a complementària i funcional, i alhora com a no històrica. És en aquest sentit que s'insistia en presentar la subordinació femenina com a conseqüència de l'especificitat biològica d'aquest col·lectiu i, al mateix temps, s'articulava un discurs emfatitzant la naturalesa dòcil i pacífica de les dones per tal d'emmascarar la seva situació de dominació.

Tot això s'esdevenia en un context en què, malgrat tot, hi havia dones participant molt activament en els processos revolucionaris. Els nombrosos clubs i organitzacions de dones que van proliferar durant la Revolució Francesa, per exemple, lluitaven des de la defensa del projecte il·lustrat, per a radicalitzar-lo i portar-lo fins a les últimes conseqüències. Amb la seva acció volien mostrar la contradicció d'una ideologia basada en la idea de la igualtat natural entre els homes (necessària per a desmuntar l'anterior apel·lació a la legitimació divina) que respecte a les dones es quedava a mig camí. Com a exemple, podríem esmentar a Olympe de Gourges, autora d'*Els drets de la dona i de la ciutadana*, publicats el 1791, que va desenvolupar una activa militància per a defensar-los i que va acabar sent guillotinada després del triomf de la Revolució, per la que ella mateixa tant havia lluitat. La Revolució Francesa (i la resta de revolucions democràtiques burgeses) van significar, doncs, una dura i inesperada derrota per les dones, ja que finalment va suposar una limitació major dels seus drets respecte la situació en l'Antic Règim. Aquesta es una derrota que s'ha anat repetint al llarg de la història de la relació entre

les dones i els moviments socials. En molts altres moments s'han donat pactes interclassistes per a preservar interessos patriarcals[2].

Podríem dir, doncs, que la relació entre l'activisme de les dones i els moviments socials moderns ha estat conflictiva ja des dels seus inicis. Els moviments socials (o almenys els seus nuclis dirigents), tot i ser espais no institucional i bàsicament confrontatius, en molts casos van assumir gairebé íntegrament les posicions de segregació de les dones dels àmbits del poder. (Juliano, pàg. 161) malgrat que la participació de les dones en els grans moviments emancipadors del segle XIX va ser molt important, tant en la seva vessant sufragista com en la lluita de moltes dones per a introduir les reivindicacions feministes en altres moviments com el socialista i l'anarquista.

Aquestes reivindicacions però, sempre han constituït un element no prioritari, quelcom que queda en un segon pla: per després de superar la lluita de classes, per després d'acabar amb l'Estat, etc. En general eren qüestions que es consideraven com un element incòmode que podia afeblir la solidaritat de classe que es resoldria automàticament quan s'aconseguissin els objectius del moviment.

En realitat, les reivindicacions feministes només s'han considerat prioritàries en els propis moviments de dones. La primera onada de lluites feministes, durant el segle XIX i la primera part del XX, es va centrar en reconquerir els àmbits que en que les dones tradicionalment havien tingut presència i que la "vida moderna" els havia pres (o negat): l'accés formal a l'espai polític (la ciutadania formal, el dret a elegir els representants i a ser elegides) i l'accés a l'esfera pública mitjançant l'educació i el treball assalariat qualificat.

La segona onada de mobilització feminista durant els anys 60 i 70 va centrar la seva atenció en el fet que, dos o tres generacions després de la obtenció del dret a vot, ser subjecte política no és el mateix que ser subjecte polític, en la mesura que no dóna accés als mateixos espais i àmbits de poder en igualtat de condicions. En una època d'igualtat formal doncs, l'esforç teòric i pràctic dels moviments de dones es va orientar a donar nom i poder, i a crear esquemes de comprensió de les formes de dominació que pateixen les dones. A través de l'elaboració i la difusió de conceptes com el de patriarcat, gènere o contracte sexual es van identificar com a centres de dominació les esferes de la vida que fins aleshores es consideraven privades. Així per exemple es varen multiplicar les reivindicacions i les lluites a l'entorn de la violència de gènere, el dret a decidir sobre el propi cos, etc. En definitiva, la lluita es va centrar en qüestionar i modificar la frontera entre el que és públic i el que és privat, com resumeix el famós lema: "el personal és polític", i en com es podien potenciar altres formes de veure i viure el món que s'escapessin de la ideologia patriarcal.

En l'actualitat es dóna una doble tendència: per una banda la consolidació del discurs feminista en l'àmbit polític i la institucionalització de part del moviment feminista i, per l'altra, el manteniment de la desigualtat sexual. Alhora, a nivell social, poc a poc ha anat calat un discurs força reactiu basat en el fet que la igualtat entre homes i dones és una problemàtica, en bona part, ja resolta.

2. La perspectiva de gènere i l'estudi dels moviments socials:

Com en totes les societats estratificades, el sector dominant –els homes, en aquest cas- s'atribueix a sí mateix la representació dels interessos generals i relega als sectors subordinats -les dones- a l'àmbit del que els és particular o específic. Així, s'acostuma a presentar les dones com persones en molt bona part determinades per les seves funcions biològiques, mentre els homes representen conceptualment tota la humanitat. Alhora, el que socialment es considera important no té tant a veure amb el que és necessari per la reproducció i el manteniment de la col·lectivitat sinó amb quins són els elements socialment valorats i reconeguts, i quins son, per tant, els valors dominants.

En les nostres societats d'ideologia patriarcal i capitalista, tot el que és significatiu està relacionat, per definició, amb el món masculí i per tant només es tendeix a veure les aportacions femenines quan aquestes tenen lloc en algun dels camps considerats com a més valuosos. Però com que la importància d'aquests camps està en relació directa amb el prestigi i el poder social dels actors que l'executen, no és doncs que les dones no facin coses importants sinó que en termes generals la nostra societat tendeix a considerar com a no important tot el que facin les dones. (Juliano, pàg. 159-162).

Com a conseqüència, la forma de mirar i d'analitzar la realitat social, tant en les ciències socials com en la vida quotidiana, està tenyida d'aquest androcentrisme: la presència de les dones en la història es veu com a escassa

[2] Com podria ser el pacte entre empresaris i sindicats per a defensar el salari familiar, que implica l'acceptació de la subordinació de l'àmbit domèstico-familiar respecte del productiu i la consolidació de la posició del cap de família com a patriarca, fins i tot en les llars obreres.

o marginal, i en el cas que ens ocupa, això s'expressa en que sembla que la seva participació en els moviments polítics també sembla que sigui marginal. Independentment de si estem parlant de moviments feministes o no, cal ressaltar que les dones han participat des de sempre en els moviments socials i en els conflictes polítics més diversos, i en molts casos a més a més els han liderat. Però la funció de la dona com a promotora de canvis estructurals ha merescut, globalment, poca atenció. En general s'ha donat per bona la visió de les dones com a políticament passives i submises. Aquest fet però, respon més al discurs hegemònic que es fa sobre elles (i al que s'espera que elles s'ajustin) que a la realitat.

En l'anàlisi que es fa en general dels moviments socials[3] sovint s'oblida que no només els moviments actuen en l'àmbit polític, un espai que s'ha format excloent a les dones i en el que la seva participació és més difícil; sinó que en general la pròpia anàlisi també està travessada per un biaix de gènere. Només es reconeix com a rellevant un determinat tipus de mobilització, mentre s'invisibilitza el que queda fora d'aquests paràmetres, amb la qual cosa, creiem que la interpretació que se'n fa el que produeix és la reproducció i el reforçament de les desigualtats de gènere i la invisibilitat de les aportacions femenines.

3. Objectius de l'estudi:

L'anàlisi de la Plataforma en Defensa de l'Ebre que proposem parteix d'una concepció del moviment social on es comprenen i s'estudien tota una sèrie de tasques i espais que, tot i ser característics i necessaris per al moviment, normalment no son objecte explícit d'atenció en la recerca perquè són informals. Aquests són els espais per excel·lència on es teixeixen els vincles de confiança, la solidaritat, la identitat i la comunicació interpersonal, sense els quals la PDE no hauria aconseguit l'extensió i força que la caracteritza.

En termes generals, els grans objectius de recerca han estat dos: en primer lloc, explorar si **els condicionants de gènere** (materials, simbòlics, de rols, habilitats i capacitats adquirides) **influeixen en la possibilitat (i el tipus) de participació**. Per tant, un dels elements bàsics on s'ha centrat l'atenció ha estat el de la conciliació de la vida familiar i laboral

En segon lloc, **analitzarem com es reparteixen els diferents treballs i espais i quina incidència té aquest repartiment sobre el moviment.** Així ens hem fixat en els espais de poder més visibles, formals i usualment masculins (les assembles, la presa de decisions, les comissions de treball, les accions...) i també en els espais d'activitat política, de difusió i de relació informals i/o festius, que són majoritàriament femenins. Indagant sobre què fan i què no fan les dones a la Plataforma hem volgut veure quina posició tenen al si del moviment.

En definitiva, ens interessa veure com transforma al moviment i a la seva capacitat d'impacte, el fet que aquestes dones concretes hi participin de forma activa; i en la relació inversa, com les transforma a elles la participació política. La intenció no és magnificar la importància del col·lectiu de dones de la PDE, sinó preguntar-nos sobre **les relacions entre gènere, territori i acció col·lectiva**, en un moviment, no explícitament feminista però en canvi molt femení, com és la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

A un nivell més global, amb aquest estudi pretenem desenvolupar i aplicar eines teòriques i metodològiques que ens permetin integrar la perspectiva de gènere en l'anàlisi dels moviments socials, per a poder-les integrar posteriorment en el nostre marc teòric i en els pròxims projectes que duguem a terme.

En definitiva, l'estudi vol mostrar com la presència activa d'una quantitat significativa de dones aporta especificitats al moviment i com, alhora, contribueix a incrementar-ne la capacitat d'impacte del moviment en el camp de la política. A més, en la relació inversa, també s'ha buscat constatar com l'activitat d'aquestes dones en el moviment acaba per transformar-les a elles mateixes, si més no en l'àmbit de la seva participació política en general. La nostra intenció, doncs, no ha estat magnificar les tasques i funcions del col·lectiu de dones de la PDE, sinó preguntar-nos sobre **les relacions entre gènere, territori i acció col·lectiva** en el cas concret de la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

La tria d'aquest cas es deu al fet que aquest és probablement un dels moviments socials en defensa del territori més importants que hi hagi hagut a Catalunya, tant a nivell de la movilització social que ha generat com del seu impacte polític. Ara mateix no és un moviment en defensa del territori; es EL moviment de referència. Al mateix temps, es tracta d'una mobilització que ha fet ja tot el seu recorregut: ni es troba en la fase de creació ni en plena efervescència sinó tot al contrari: justament l'assoliment dels seus objectius fa que actualment s'estigui debint la

[3] Excepte potser quan es parteix d'una perspectiva feminista o es centren en moviments explícitament feministes.

seva possible desaparició com a actor polític. Justament per això creiem que ara és el moment més oportú per començar-ne a parlar i reflexionar-hi millor. I, finalment, no podem oblidar que, com ja hem dit, és un moviment amb una presència molt significativa de dones: ens preguntem si aquest fet té alguna relació amb el seu èxit en quant a la mobilització social. Si el que ens interessa és entendre els moviments socials en defensa del territori, creiem que cal començar per la Plataforma en Defensa de l'Ebre perquè es ens permetrà comprendre millor les dinàmiques que poguem trobar en altres mobilitzacions més petites i/o incipients.

I: MÉS ENLLÀ D'UN CONFLICTE PER L'AIGUA

1. CONTEXTUALITZANT

Per tal de situar el cas de la lluita en defensa de l'Ebre, creiem necessari començar aquest treball emmarcant-lo dins d'un context més ampli, on situar les interrelacions i els canvis que s'estan donant entre medi ambient, societat i sistemes de producció i reproducció. En paraules de Rocheleau, Thomas-Slayer i Wangari (1996, pag. 15), "*En parlar de medi ambient, ens estem referint a l'ecosistema del que depèn la producció i la reproducció. Els aspectes de l'ecosistema particular que són importants per la gent que hi viu varien depenent de les circumstàncies històriques i de les demandes específiques del seu sistema de producció. Independentment d'aquestes variacions, els temes relacionats amb el medi ambient són inherentment polítics i les decisions que es prenen sobre ell no són neutrals. L'accés i el control dels recursos ambientals està inextricablement lligat al posicionament de les persones segons el gènere, raça, classe i cultura. Els temes ambientals són centrals pels debats sobre la naturalesa de la societat en la què vivim, les reclamacions que cadascú de nosaltres pot fer sobre aquesta societat i les realitats de la justícia en la distribució dels recursos i els drets.*"[4]

Les societats humanes han evolucionat a través d'un continu apropiament del medi ambient, emprant-lo com a proveïdor, magatzem i abocador de matèries primeres i residus. Actualment, aquesta apropiació es fa a un ritme de creixement exponencial, basat en un model dominant de desenvolupament centrat, fonamentalment, en el rendiment econòmic fora de controls democràtics. El procés de globalització econòmica actua sobre el medi ambient depredant els recursos naturals i socials i transformant alhora les relacions entre natura i societat d'una forma cada vegada més intensa. Aquestes transformacions atempten contra la biodiversitat planetària (índex de l'estat de salut ambiental), debilitant la capacitat de recuperació natural del medi, i forçant al mateix temps, la reestructuració social d'una part de les formes de subsistència d'arreu del món.

Els residents de les zones perifèriques (perifèria en el sentit d'allunyament del poder, no geogràfic) o rurals es veuen involucrats, sense tenir-ne cap mena de control, en uns processos que comporten una distribució social injusta de recursos i residus: es converteixen en zones proveïdores de recursos i receptores de deixalles o d'infrastructures que no es volen tenir a prop. Paradoxalment, aquests residents solen ser els que tradicionalment millor han custodiat el territori, respectant el paisatge propi i les formes de vida associades. Les comunitats locals esdevenen doncs les més perjudicades per aquest ordre de funcionament mundial, on queden excloses de l'accés i el control sobre els propis recursos, amb conseqüències diferents segons els eixos de desigualtat que les estructuren: classe, gènere, ètnia, edat, etc. L'empobriment i dificultat d'accedir als recursos, però, són especialment difícils per a les dones, en tant que solen ser les encarregades de cobrir les necessitats bàsiques de subsistència (a diferents nivells, segons el tipus de comunitat), com són el combustible, l'aigua o el menjar. Les dones, degut a la seva relació directa amb els recursos, solen ser les primeres a patir les conseqüències de la degradació dels ecosistemes causada per l'activitat humana. Alhora, però, es converteixen també en activistes mobilitzant les seves comunitats contra els perills que atempten els recursos naturals, l'entorn i la salut[5].

Aquests conflictes ambientals generen dos tipus de resistències i respostes: d'una banda, en la seva vessant més pràctica, desenvolupant alternatives per a manejar els canvis introduïts des de fora, i de l'altra, cercant noves formes d'oposar-se a la visió hegemònica sobre el medi i l'ús dels recursos. Es pretén posar en dubte els processos de presa de decisions ambientals i els criteris que se segueixen, reivindicant la validesa dels coneixements locals i de la vida quotidiana. En definitiva, aquestes lluites esdevenen com a resposta a la lògica del benefici, proposant formes alternatives de valoració del medi – no només econòmiques - sinó també en termes d'historia viscuda i inscrita en el paisatge, valors socials i culturals i fins i tot estètics (patrimoni natural i humanitzat).

[4] La traducció d'aquesta cita és nostra.

[5] Per una informació més detallada sobre aquest tema, especialment en el cas dels països del Sud, veure MacDonald i Nirenberg (2003) "La vinculació entre població, dona i biodiversitat", a Worldwatch Institute *L'estat del món 2003*. Centre UNESCO de Catalunya: Barcelona

La situació de crisi civilitzadora, posa en primer pla el fet que la qüestió ambiental no és només un debat sobre la qualitat de vida, com s'ha argumentat en relació als moviments ecologistes sorgits als anys setanta i vuitanta als països del Nord, sinó que també és un tema de supervivència: no és possible separar els dos elements. Això queda patent en l'augment de mobilitzacions per tot el món en defensa dels recursos naturals i de les formes de vida sostenibles, amb l'objectiu de redreçar aquestes relacions de poder desiguals i revertir les tendències destructives de canvi ambiental. Es pretén posar en primer pla el debat sobre els drets ambientals, l'accés i ús dels recursos, així com la presa de decisions i la gestió del medi natural.

La lluita contra el Pla Hidrològic Nacional (PHN) i en concret contra el transvasament de l'Ebre s'inscriu, doncs, en aquest procés ampli de reaccions vers la reestructuració de les relacions entre espais rurals i urbans, sectors agraris i industrials, i centre i perifèria, que s'està donant a nivell global.

Si ens centrem en **la política de gestió hídrica de l'Estat espanyol**, podríem dir que històricament s'ha actuat com si l'oferta de recursos hídrics fos il·limitada. A través de la construcció de grans infrastructures hidràuliques (embassaments, transvasament, etc.) s'ha abastat d'aigua a la regió del sud-est espanyol i a tota la costa mediterrània. Tot plegat amb l'objectiu de, per una banda, possibilitar la transformació i "modernització" del sector primari (modernització que implicava l'assumpció d'un model intensiu en aigua, en productes químics, etc.) i, per l'altra, instaurar i consolidar un model turístic i urbanístic amb un fort creixement que s'ha concentrat al litoral mediterrani.

En aquest sentit, la resolució del primer Fòrum Social de l'Aigua[6] manifesta els antecedents del Plan Hidrológico Nacional[7]: "Aunque el fondo de la política hidráulica –el saqueo del presupuesto público y de la Naturaleza en beneficio de unos intereses muy concretos-, permanece inmutable desde hace largo tiempo, la justificación oficial ha ido adaptándose al espíritu de la época. Si la idea del progreso técnico como motor de la regeneración de España definía el imaginario colectivo a finales del XIX y en las primeras décadas del siglo XX, la simple supervivencia alimentaría pasó a ser el argumento irrefutable de la extensión del regadío en la posguerra. Más tarde, en los años sesenta y setenta, el desarrollo económico asociado a la construcción de infraestructuras fue el mito social indiscutible (que aún no ha muerto), mientras que la reelaboración tecnocrática del concepto de protección del medio ambiente es ahora el argumento emergente y el concepto políticamente más correcto, además de ser el que facilita la obtención de Fondos de Cohesión. Por eso el PHN ha sido presentado en Bruselas como un proyecto ambiental: <cuando llegue el trasvase ya no será necesario esquilmar los acuíferos>. Pero ahora, el espíritu de la época no sólo ha renovado el argumento central del PHN. También lo ha marcado con el rasgo mas característico del momento: la relatividad moral posmoderna, según la cual cualquier posición, sea cierta o falsa, es igualmente válida si sirve a tus fines y si tienes los medios para imponerla. Como señala Chomsky, si tienes el poder puedes mentir impunemente. Sobre esta máxima se ha venido gestionando el trasvase del Ebro desde su elaboración hasta el día de hoy."

La gestió de la realitat hidrològica de l'Estat en un context capitalista de desenvolupament econòmic, ha conduït a l'actual estat de degradació, contaminació i sobreexplotació indiscriminada d'hàbitats i ecosistemes naturals: l'estat dels aqüífers, les superfícies de sòl (incloses en figures de protecció reconegudes per la Unió Europea) i els rius amb els diferents ambients associats (boscos de ribera, zones humides, deltes...), són exemples que es poden trobar per tot l'Estat espanyol, particularment al llarg de l'eix mediterrani. Especialment preocupant és, per exemple, l'irreversible procés de desertització en què es troba la conca del Segura. L'exagerada roturació de quilòmetres quadrats de sòl (protegits o no) per transformar-los en regadius industrials i, per altra banda, l'increment de la construcció de noves places turístiques (en bona part sorgides de l'especulació immobiliària), han representat una desaforada sobreocupació del sòl en determinats llocs. Aquestes activitats econòmiques,

[6] El 4 i 5 d'octubre de 2003 es constitueix a Madrid el "Foro social para una Nueva Cultura del Agua", contant amb la presencia de nombroses organitzacions socials, ecologistes, d'afectats, sindicats i partits polítics de la pràctica totalitat de l'Estat espanyol. Després de dos jornades de debat i anàlisi, aquest fòrum va aprovar una Resolució i unes Conclusions on es posa de manifest l'oposició al PHN, apostant, al mateix temps, per l'abandonament de les antiquades polítiques de gestió de l'aigua a favor de la Nova Cultura del Aigua. Varen col·laborar en aquest fòrum: Plataforma en defensa del Ebro, Plataforma en defensa de l'Ebre, Red Andaluza por una Nueva Cultura del Agua, Xarxa de la Nova Cultura de l'Aigua, Ecologistas en Acción, SEO/BridLife, WWF/Adena, AEMS-Ríos con Vida, CC OO, OSTA, CHA, Espacio Alternativo, IU, PSOE.

[7] En aquest punt convé ressaltar que hi ha unanimitat en el col·lectiu de tècnics en convenir que el PHN no és res més que una excusa de planificació hidrològica per camuflar el transvasament de l'Ebre. En aquest sentit el fòrum social de Madrid sostingué que: "*La primera manipulación en la que se sustentan todas las demás, es la de llamar "Plan Hidrológico Nacional" a lo que no es más que un trasvase del Ebro. Para comprobarlo no hay más que leer atentamente los cinco tomos de la documentación técnica presentada en septiembre de 2000, en los que no se hace ni una sola mención a ninguna intervención o infraestructura no relacionada con el trasvase. Posteriormente, y como una operación de maquillaje más, a la Ley de PHN se le añadió un prolijo Anexo de inversiones (más de 800 obras), que recogía todas las obras prevista y aprobadas con anterioridad (algunas ya ejecutadas) en todos los distintos planes de cuenca hidrográfica y en los dos archipiélagos. Un impresionante catálogo de obras, único en el mundo, para cuya ejecución no se necesita ningún PHN, porque estaba perfectamente amparada, desde el punto de vista jurídico, por el decreto que aprobó en bloque los planes hidrológicos de cuenca, en verano de 1998.*"

concentrades en el sud-est espanyol, es desenvolupen en contra dels principis del desenvolupament sostenible de tots els decàlegs internacionals de bones intencions mediambientals; en tant que minven la disponibilitat potencial d'ambients naturals per a les generacions futures i, suposen l'increment de la "necessitat hídrica" en una regió àrida de pluviometries mitjanes anuals baixes.

Més enllà d'això, el PHN ha adquirit un valor simbòlic per als seus opositors. Aquests s'han sentit fortament agredits per les maneres autoritàries amb què el govern del PP ha qüestionat els principis de convivència bàsics com el respecte per la integritat dels territoris i els seus recursos, així com el dret de les comunitats ha decidir com volen viure. A més, i amb relació a la percepció social vers la gestió fraudulenta dels recursos hídrics de l'Estat espanyol en pro del beneficis d'uns pocs, el fòrum de Madrid resolgué que: "*El PHN conecta con una realidad alarmante en España: la corrupción. Hoy, de hecho, los dos máximos responsables de la elaboración y aprobación del PHN, Don Benigno Blanco, Secretario de Estado de Aguas y Costas de la primera legislatura del gobierno del PP (Secretario de Estado de Infraestructuras en el Ministerio de Fomento del pasado gobierno) y Don Carlos Escartín, ex-Director General de Obras Hidráulicas, se encuentran imputados ante los tribunales, con una petición de 8 años de cárcel por la propia Fiscalía del Estado.*"[8]

El conflicte al voltant dels recursos hídrics de l'Ebre, doncs, sorgeix com a resposta a un model de desenvolupament que ha tingut poc present la consciència vers la problemàtica existent entre la dinàmica política de reequilibri territorial (a nivell demogràfic i a nivell d'activitats econòmiques) i la dinàmica del mercat. En aquest tema, la política del govern estatal i de la Generalitat s'han caracteritzat per privilegiar els interessos del mercat i fomentar un desenvolupament econòmic depredador dels recursos i amb poca cura per la sostenibilitat.

En el cas català partim d'una política de "desarrollisme" encunyada els últims anys del franquisme i amablement acceptada des dels inicis de la transició fins a la consolidació de la democràcia actual. La incorporació de Catalunya a aquest model de creixement ha estat guiada pels grans actors econòmics i financers -nacionals i internacionals-, amb l'aplicació d'un model energètic i de consum altament centralitzat. S'han concentrat la mà d'obra, l'energia, l'aigua, la informació, la tecnologia i el consum a l'àrea de Barcelona –i actualment a la Regió de Barcelona, en tant que el resultat ha estat crear una zona molt extensa encara que no metropolitana-, amb una enorme concentració de població i activitat econòmica (el 10% de l'extensió de Catalunya que representa la Regió Metropolitana concentra el 70% de la població[9]). Les activitats expulsades d'aquest centre (residus i producció d'energia, fonamentalment) es concentren a zones de la perifèria, amb poca població i que a més ja acumulen històricament una sèrie de greuges i conflictes. Es construeix així una dicotomia entre territoris servits i territoris servidors: servidors d'energia -Tarragona en general i el Pirineu lleidatà-, de lleure -Cerdanya i la costa-, de matèries primeres de cuina -Osona pel que fa el porcí, Lleida per l'agricultura-, etc.

L'ordenació territorial, que hauria de garantir un cert equilibri o reequilibri dels territoris combinant les possibilitats de desenvolupament i la protecció del medi, ha estat a la pràctica gairebé inexistent a Catalunya. En aquest marc, la planificació territorial s'ha realitzat només a nivell local, mentre que la planificació supramunicipal s'ha consolidat "de facto" a partir de les dinàmiques econòmiques i el pes politico-econòmic dels diferents territoris. El resultat d'aquesta indefinició és un desgavell territorial respecte a la situació dels espais lliures, els sistemes urbans i les infrastructures. Respecte aquest últim punt, s'ha consolidat especialment un model que diferencia entre els territoris que produeixen els residus o l'energia i els que la consumeixen. El darrer intent de planificació territorial general ha estat el Pla Territorial General de Catalunya aprovat el 1995, però iniciat l'any 1984. A partir de les orientacions generals entorn de l'ordenació del creixement i la potenciació de l'activitat econòmica, sota el seu paraigües es desenvolupen els Plans Sectorials i els sis plans Territorials. D'aquests últims, l'únic actualment aprovat és el de les Terres de l'Ebre (maig 2001), segurament com a resposta a la pressió de la PDE, la resta estan en elaboració (Alt Pirineu i Vall d'Aran, Comarques centrals, Camp de Tarragona, Plana de Lleida, Regió metropolitana de Barcelona i Comarques gironines). Tots els plans tenen com a repte principal plantejar seriosament una redistribució d'activitats econòmiques, i les seves implicacions per la mobilitat i la protecció del medi.

---

[8] En aquest sentit la Fundació per una Nova Cultura del Aigua, presentà, el passat més de gener, a la Audiencia Nacional de Madrid (i aquesta l'acceptà a tràmit), l'avanç d'un informe sota el títol: "Aguas limpias, manos límpias. Corrupción e Irregularidades en la Gestión del Agua en España". A través de l'informe es posa de manifest que l'existència d'irregularitats vers la presa de decisions al voltant de les contractacions d'obres publiques hidràuliques, derivades de l'incompliment del deure de vigilància respecte els regadius il·legals o la contaminació, no responen a caos aïllats sota responsabilitat última de particulars o funcionaris de baix nivell (encara que també existeixen aquests casos). Pel contrari, l'informe subratlla que existeixen nombrosos casos de desgovern hidràulic i d'ús fraudulent de fons públics, que porten com a resultat la destrucció o degradació greu de molts recursos naturals i valuosos patrimonis ambientals, socials i culturals. L'esmentat informe posa l'accent, particularment, en que aquest desgovern respon a una activitat planificada, conscient i deguda als grups de pressió, per al quals l'Administració Pública esdevé una aliada per als seus interessos. Aquest informe es pot consultar a la web de la PDE: www.ebre.net

[9] Dades del Padró d'habitants del 1996. Font: Institut d'estadística de Catalunya.

Aquest centralisme desmesurat i aquest model de desenvolupament econòmic centrat en el mercat i el benefici, que no ha estat acompanyat d'una política territorial i de gestió dels recursos ambientals sostenible, s'ha traduït en un desgavell territorial econòmic, ambiental i social. Segons l'Agència Europea del Medi Ambient ens trobem en una de les quatre regions d'Europa que pateixen un major impacte sobre el territori[10]. Si considerem les contínues agressions a causa de l'especulació, la planificació incorrecta i deficitària per part de l'administració i la permissivitat envers l'incompliment de la normativa ambiental, s'entén que en els últims anys dotzenes d'entitats i plataformes arreu del país s'hagin creat per aturar alguns dels projectes més agressius.

Encara que les autoritats i certs intel·lectuals promoguin la necessitat de solidaritat interterritorial, moltes comunitats rurals o perifèriques consideren aquest model com una agressió. No volen acceptar els impactes negatius potencials en la seva qualitat de vida generats per les necessitats de les àrees industrials i urbanes. Tot plegat ha acabat desembocant en un descontent social que recentment es manifesta amb força, i en aquest context el moviment d'oposició al transvasament de l'Ebre s'ha convertit en la referència de lluita ecològica i territorial a Catalunya.

Però les preocupacions ambientals que impulsen aquest moviment no només tenen a veure amb el medi natural, sinó que també – i sobretot - subratllen els elements socials i culturals. No és només la supervivència material el que està en joc (que també) sinó la defensa de la possibilitat de viure i tenir fills a les Terres de l'Ebre i de mantenir unes determinades formes de vida i un determinat paisatge.

2. LES TERRES DE L'EBRE

Les Terres de l'Ebre estan formades per les quatre comarques meridionals de Catalunya: el Baix Ebre, el Montsià, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta. En conjunt ocupen una superfície d'uns 3.263 qm^2, extensió que representa una mica més del 10% de la superfície total de Catalunya. Les Terres de l'Ebre estan situades a la cruïlla de tres comunitats autònomes: Catalunya, el País Valencià i Aragó.

El riu Ebre exerceix el paper de veritable eix vertebrador de les Terres de l'Ebre: al llarg de 147 Km travessa les comarques de la Ribera d'Ebre i el Baix Ebre amb una orientació general nord-oest a sud-est. En el seu tram final delimita les comarques del Baix Ebre i Montsià, fins a la seva desembocadura, a l'illa de Buda. La diversitat geogràfica de les Terres de l'Ebre és excepcional, i es poden caracteritzar diferents zones, entre elles el Delta de l'Ebre, que des de la línia originària de costa –similar al traçat de l'actual carretera N-340- penetra uns 30 Km en la mar, les planes litorals, les planes interiors formades pel recorregut del riu i el massís dels Ports de Tortosa-Beseit que forma la transició entre el Maestrat i la Serralada Prelitoral Catalana.

Pel que fa la **població**, l'any 1999 a les quatre comarques de l'Ebre residien 155.818 persones, és a dir el 2,56% de la població catalana. Pel seu pes demogràfic destaquen les comarques del Baix Ebre i el Montsià, seguides a força distància per la Ribera d'Ebre i la Terra Alta. La densitat demogràfica de l'àrea se situa molt per sota de la mitjana catalana (el 2,56% de la població, ocupant el 10% del territori català), especialment pel que fa a les dues darreres comarques que presenten un nombre molt reduït d'habitants per quilòmetre quadrat. El ralentiment de les taxes de natalitat durant els darrers anys ha donat lloc a un cert envelliment de la societat ebrenca i una menor presència de la població jove, un envelliment més acusat que la mitjana de Catalunya degut a que s'hi afegeix l'èxode dels joves que es muden a Barcelona o Tarragona per tal d'estudiar o buscar millors perspectives de vida.

Les Terres de l'Ebre presenten una multiplicitat d'**administracions** actuants sobre el territori: els ajuntaments, els consells comarcals, la Diputació de Tarragona, el Govern autonòmic i l'Administració de l'Estat. La presència d'aquesta darrera administració és rellevant, ateses les infrastructures de competència estatal existents en el territori: N-340, N-420, A-7 i línies ferroviàries; així com tots els espais litorals. Tot i que parlem d'unes terres amb entitat territorial pròpia, no hi ha cap àmbit administratiu que reflecteixi el conjunt d'aquest territori, sinó que es dilueix en la província de Tarragona. El Pla Territorial Parcial de les Terres de l'Ebre és el primer projecte global amb vocació d'incidir en el conjunt de les quatre comarques, que a data d'avui encara no s'ha instaurat. En aquest sentit és rellevant mencionar la recent formació de la delegació territorial del Govern català a les Terres de

[10] Podeu trobar un resum de l'informe a http://reports.eea.eu.int

l'Ebre (2002) com a conseqüència de la massiva pressió popular exercida per la Plataforma en Defensa de l'Ebre sobre el govern autonòmic.

En relació a la **situació econòmica**, les Terres de l'Ebre apareixen en cinquè lloc pel que fa als índexs de creixement[11], amb un notable estancament per sota de la mitjana catalana. Això es deu a una forta caiguda del sector primari tant dels conreus agraris com de les produccions ramaderes (del que se n'és molt depenent). Ni la indústria ni els serveis no han pogut compensar aquesta pèrdua atès que han crescut per sota de la mitjana catalana. Aquest no ha estat, en canvi, el cas de la construcció que ha presentat un avenç important, sobretot al Baix Ebre i al Montsià.

Les Terres de l'Ebre, amb els seus accidents geogràfics naturals (massís muntanyenc dels Ports, el Montsià, la serra de Cardó, entre d'altres) i els seus recursos hídrics (l'Ebre, i la Mediterrània), han esdevingut al llarg de la història una zona **geoestratègica** privilegiada. La situació de Tortosa (capital del Baix Ebre), a cavall de Barcelona, València i Saragossa, juntament amb l'accés directe a aquestes dues vies de comunicació natural (riu i mar), han fet rellevant l'interès de conquerir la ciutat des del punt de vista estratègic militar. Per això les Terres de l'Ebre, i conseqüentment Tortosa, han estat objecte de diferents conflictes bèl·lics.

Actualment aquest interès d'ocupació estratègica militar de la regió s'ha vist desplaçat per un interès d'explotació político-econòmica dels recursos existents en la zona. Amb aquesta finalitat, des de l'últim quart del segle XX fins a hores d'ara, projectes vinculats amb la **qüestió nuclear, energètica i de l'aigua** han estat l'eix d'aquesta estratègia[12].

Mestre i Noé, el més dinàmic propagador del nacionalisme català a les comarques de l'Ebre el primer terç del passat segle, junt amb altres homes d'aquella generació, ja denunciava el que ha estat una constant del procés social i polític a les Terres de l'Ebre: la manca de compromís cívic de la burgesia comercial, i l'existència d'una oligarquia dominant que fomenta el clientelisme, així com l'escepticisme generalitzat de la població davant la manca de líders amb credibilitat i continuïtat.

Durant la dictadura, a partir de 1960, les Terres de l'Ebre van ser comandades per un conjunt "d'il·lustrats del franquisme" que van tenir el nucli del poder a Tortosa, però, igual que cent anys enrera, aquesta oligarquia de base o vinculacions agràries era mancada del suport popular i fins i tot també del de la petita burgesia urbana integrada per comerciants i professionals. El reforçament local d'aquest grup a partir de la presència política a Madrid de dos integrants del mateix, va suposar en aquells anys unes expectatives per a obtenir inversions industrials, en el sanejament del delta i en nous regadius que mai es fan arribar a fer a partir dels canals Xerta-Sènia i Aldea-Camarles. De fet, les necessitats hídriques pel regadiu de les poblacions interiors del Baix Ebre i Montsià continuen avui per avui pendents de resoldre. Però en realitat, s'hagué d'esperar a 1971, per a què, com a conseqüència de la protesta popular i dels estaments municipals del Baix Ebre per la concessió a Tarragona-Reus de la Refineria de Catalunya, el Consell de Ministres decidís impulsar al Baix Ebre inversions en polígons industrials a Campredó, el Parador de Turisme al Castell de la Suda, la Residència de la Seguretat Social i, més endavant la UNED (Universitat a Distància).

Així doncs, l'aposta de la dreta tortosina per desenvolupar industrialment la regió (1965-1973) va restar fallida, mentre el poder de l'Estat i les multinacionals van apostar pel Camp de Tarragona. En l'època de 1976 a 1974 es van produir una sèrie de projectes d'infrastructura que tenien com a punt de mira l'aigua i el sòl de les Terres de l'Ebre. L'arribada de la democràcia permeté la reacció ciutadana i el sorgiment de diverses comissions que tractaven de defensar els interessos d'aquestes comarques, culminant amb la creació per part del president de la Generalitat Josep Tarradellas del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre el desembre de 1978.

Aquest Consell intercomarcal va tenir una existència efímera i turbulenta. Degut al plantejament de les qüestions del dèficit d'aigua al Camp de Tarragona, un any després del seu naixement, els representants de les Comunitats de Regants abandonaren el Consell per enfrontaments amb els sectors contraris al "mini-transvasament" (Coordinadora Anti-transvasament), i només un mes després dimitia el President del Consell. Així doncs, la crisi d'aquest organisme unitari es consuma quan, al 1980-1981 els regants i la indústria de Tarragona (amb la benedicció oficial de UCD i CiU) pacten la cessió, a canvi d'un cànon econòmic, d'uns 4 m3/segon d'aigües qualificades com a "sobrants" i que van encendre altre cop les ires populars, però ara, a diferència de 1974, la

[11] En primer lloc l'eix territorial gironí, seguit de l'eix metropolità, el del Camp de Tarragona, les comarques de muntanya, les Terres de l'Ebre, les comarques més centrals de Catalunya i, finalment, les comarques del Pla de Lleida.

[12] Tota la informació d'aquest apartat ha estat extreta dels llibres de Xavier García i Pujades: *"Catalunya també té sud"* Barcelona, 1997. Editorial: Flor del vent, edicions S.A. i *"Catalunya es revolta"* Barcelona, 2003. Angle Editorial. L'autor ha dedicat part de la seva obra a la gent, la cultura, el territori i els problemes de les Terres de l'Ebre, amb la voluntat de fer conèixer arreu de Catalunya el patrimoni del sud.

represàlia no era només contra les Administracions (autonòmiques i estatals) impulsores del projecte, sinó que també contra els mateixos dirigents de la Comunitat de Regants del Delta.

Des d'aquest moment, la mobilització popular de les Terres de l'Ebre per tal d'evitar l'espoli dels recursos hídrics ha anat en augment, en tant que les polítiques de gestió de l'aigua a l'estat espanyol s'han centrat en el transvasament de l'Ebre (tant per part del PSOE com del PP).

A continuació es tractaran aquests fets de manera cronològica i esquemàtica, des de finals de la dictadura (1974) fins l'actualitat (2000):

1974. Projecte Ebre-Pirineu Oriental (transvasament de 45 m3/seg a l'àrea de Tarragona i Barcelona, per la banda esquerra del riu, i de 22 m3/seg, pel canal Xerta-Sènia, a Castelló, per la banda dreta). Hi anaven, també, els embassaments de Xerta i Garcia. Resposta contundent del Baix Ebre i Montsià amb les al·legacions presentades per 33 entitats socials, econòmiques, sindicals i municipals.

1975. Presentació pel govern del "Plan Energètico Nacional", que suposava la nuclearització del sud de Catalunya, tal com ja havien sol·licitat (i exigit) les empreses: dues centrals més a Vandellòs (a més de la que ja funcionava des de 1972), altres dues a l'Atmella de Mar i les dues corresponents a Ascó. Sis centrals projectades en un àrea de 20 a 40 quilòmetres quadrats. En part, el projecte de transvasament de 1974 pretenia cobrir part de les exigències d'aquestes centrals.

1976. Assemblea d'Entitats de la Vegueria de l'Ebre per participar al Congrés de Cultura Catalana. Primera gran manifestació d'Unió de Pagesos, a Tarragona. Marxa de la Llibertat.
Creació a l'Aragó de les associacions DEIBA (Defensa de los Intereses del Bajo Aragón) DEIBATE (de Teruel) i COACINCA (Comunidad de Afectados por la Central Nuclear del Cinca), de la província d'Osca, les quals unificaren accions amb la resta de la conca de l'Ebre: els catalans de la Ribera i el Baix Ebre i el Montsià. Formulació del primer ecologisme a l'Ebre: Grup d'estudis de la Natura (Amposta), Grup antinuclear d'Ascò, etc.

1977. Seguiment del Congrés de Cultura i clausura a Tortosa del seu àmbit d'Ordenació Territorial. Creació de les Comissions comarcals de Ribera d'Ebre (1976) i Baix Ebre i Montsià (1977), per assegurar la representativitat unitària d'aquests territoris i clarificar-ne l'ordenació i problemàtica, mentre s'inaugura la Generalitat. Petició d'aquestes Comissions a la Diputació de Tarragona, per tal que elaborés un estudi sòcio-econòmic d'alternatives a l'Ebre per evitar d'entrada la concessió d'aigua per refrigerar la central nuclear d'Ascó.

1978. Primers viatges del President Tarradellas a les Terres de l'Ebre i creació per decret del President de la Generalitat del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, agrupant les quatre comarques, el president de la qual (nomenat per Terradelles) fou el que era alhora president de la Comunitat de Regants del marge esquerra del Delta, fonamental al 1981, per a obtenir la concessió de 4 m3/seg al Camp de Tarragona (indústria química i consum urbà), operació que es conegué amb el nom de "mini-transvasament".

1979-1981. Mobilitzacions populars i implicació del món universitari per a aturar el minitransvasament a l'àrea de Tarragona (indústria química i població).

1989. Es crea la Coordinadora anti-transvasasment: oposició a la Llei de conques internes de Catalunya (en què la Generalitat assenyalava el seu criteri sobre els dèficits hídrics de la zona central).

1993. Combatre el PHN del PSOE.

2000. Exposició pública de la llei del *Plan Hidrológico Nacional 2000* (PHN) que preveu el transvasament de 1050 hm^3/any d'aigua de l'Ebre cap a les conques internes de Catalunya, la conca del Xúquer, la conca del Segura i les conques d'Almeria.

3. LA PLATAFORMA EN DEFENSA DE L'EBRE

Per entendre la mobilització en defensa de l'Ebre, hem de tenir en compte que es produeix com a resposta al llarg procés de conflicte polític i marginalització històrica de les Terres de l'Ebre (descrits anteriorment) que acumula greuges i oblits. Els esdeveniments actuals no fan més que repetir un patró que es remunta als principis del segle passat i que per les Terres de l'Ebre ha suposat l'estancament econòmic i la despoblació. Així doncs, es planta el moviment, per a dir prou i per a fer sentir la seva veu en el debat sobre el futur de les Terres de l'Ebre. Per recuperar, doncs, la dignitat com a poble (enmascarada per molts anys de passivitat–que va permetre, al mateix temps, la proliferació del clientelisme polític-). El PHN és percebut no com una proposta aïllada sinó com un incident més d'una llarga cadena d'accions dels diferents nivells de govern; a part del conflicte ambiental, econòmic i social: com una part més d'un **procés de marginalització de les TE**.

"La prova és que l'estat en que està Tortosa, perquè sembla mentida que en més de vint anys de democràcia estiguen les coses com estan, haiguen coses... no han desarrollat mai econòmicament Tortosa, perquè al fin i al cap si per a la indústria química se necessita aigua, pues los dirigents haguessen pogut fer la indústria, i ara no parlo dels democràtics, parlo dels franquistes, si haguessin tingut seny i cap seria una desgracia per a Tortosa me sembla, però haguessin fet la química aquí perquè tenen l'aigua, lo recurs aquí. I no, van fer la química a Tarragona, capital de província del Movimiento, i penso que perquè tenien temor de la gent de Tortosa o els volien castigar també. Però és absurd, després van fer les indústries a Sagunto, o sigui a Tarragona i a Sagunto, a cent quilòmetres amunt i dos-cents avall. I per a Sagunto van fer lo canal de Xerta, que havia de ser canal de Xerta a Sagunto en aquella època i és una de les proves de que els interessa fer formigó, perquè van fer formigó i no hi han ficat mai aigua, però ara... Però ara si sortia lo que ells volien l'haurien de tornar a fer perquè s'ha fet malbé el formigó. Però les idees d'esta classe de gent segueixen sent les mateixes, endur-se l'aigua de Tortosa, endur-se les d'allòs igual com s'enduen los enciams del Delta o los espàrrecs o les carxofes o les angules (...) I en esta regió haguessin pogut desarrollar indústria agroalimentària" (Consol)[13]

L'estiu del 2000 la majoria absoluta del Partit Popular comença a desenvolupar el PHN, i finalment al setembre el presenta al *Consejo Nacional del Agua*. És a partir d'aquest moment que la lluita comença a intensificar-se. El 15 de setembre del 2000 la coordinadora anti-tranvasament convoca a la ciutadania de les Terres de l'Ebre a l'auditori "Felip Pedrell "de Tortosa per fer la primera Assemblea general. L'assistència massiva i l'elevada intensitat emocional d'aquesta reunió, esclataren amb una invasió espontània, pacífica i reivindicativa dels carrers de la ciutat de Tortosa. Aquest inèdit acte reivindicatiu fou el primer de les 18 manifestacions fetes per a aturar el transvasament de l'Ebre durant els tres anys de lluita. El 15 de setembre de 2000, data històrica a les Terres de l'Ebre: reneix la dignitat d'un poble, neix la Plataforma en Defensa de l'Ebre (PDE).

El moviment contra el PHN es tracta, doncs, d'un complex moviment social format per entitats i actors heterogenis (més de 300) i milers de persones a títol individual. Es tracta d'un moviment social on apareixen aspectes tant diversos com la defensa del medi ambient, la defensa del territori i reivindicacions regionals (cultura, llengua). Tots aquests aspectes s'integren fins al punt de despertar la necessitat de desenvolupar una alternativa substantiva a les seves reivindicacions: la *Nova Cultura de l'Aigua*.

El Pla Hidrològic Nacional, és definit clarament com una **agressió** al territori. Però no només ni principalment degut a la difícil supervivència del Delta i a les nocives conseqüències econòmiques i socials que implica. Es lluita, doncs, no només contra una determinada forma de gestionar els recursos naturals sinó també contra la manera en que històricament s'han pres les decisions polítiques, que afecten al territori eco-socialment, i que no tenen compte el benestar de la població afectada pel transvasament.

Cal tenir en compte també, que sembla que el sentiment més fort és el de l'agressió en el pla emocional: la defensa de la identitat i dignitat. El debat en el sí del moviment pren formes menys "polítiques", quelcom **prepolític**, per dir-ho d'alguna manera, en tant que en el fons són diferents projectes i visions del món, de l'economia, de la societat, en definitiva, de caire més identitàries, les que entren en joc. Es crea molt clarament un Nosaltres (la PDE, la població de les Terres de l'Ebre, els "ciutadans d'a peu") i un Ells (els beneficiaris del transvasament –definits no com els pagesos de Múrcia i del Llevant, com diu el discurs oficial del PP, sinó com els empresaris turístics i immobiliaris, i poder de l'agronegoci- i els polítics que responen a interessos tèrbols).

[13] Tots els noms de les entrevistades han estat canviats per tal de preservar el seu anonimat.

Polítics, que per altra banda, són valorats de forma desigual. El desengany amb CiU, al front de la Generalitat en la fase més aguda del conflicte, ha sigut major que el derivat de l'actuació del PP des de Madrid. El nacionalisme espanyol aferrissat del PP i la seva deriva autoritària són elements amb els que ja es comptava, no s'esperava que tinguessin en comte els interessos d'un dels pobles de Catalunya. Per a molts ciutadans de les Terres de l'Ebre (Miró: 2002) el que ha creat més rebuig i decepció ha estat l'inesperada i agressiva actuació de CiU -molt arrelada per altra banda a les Terres de l'Ebre-, que ha arribat fins i tot a donar consignes de desprestigiar i criminalitzar al moviment antitransvassista als seus polítics i militants locals[14].

Tots aquests elements han contribuït a que **la lluita en defensa de l'Ebre s'hagi fonamentat**, al nostre parer, **en el sentiment d'identitat territorial** (hivernat fins ara) fortament arrelat en la valoració de l'elevat valor històric, cultural, simbòlic, ecològic i econòmic que aquest recurs natural representa pels ciutadans i ciutadanes ebrenques. Que manifesten, en aquest sentit, el desig de que els seus descendents puguin gaudir d'aquest recurs, tant des de la perspectiva del manteniment de la història de les Terres de l'Ebre, com des de patrimoni natural i econòmic que representa.

[14] Tot i que constatem que CiU seguiex sent una de les forces polítiques més importants a les Terres de l'Ebre.

II: LES DONES DE LA PLATAFORMA EN DEFENSA DE L'EBRE

Per la realització del present estudi, hem buscat d'entrevistar a dones[15] que com a condició bàsica presentessin un paper molt actiu en la Plataforma en Defensa de l'Ebre (en endavant PDE), que duguessin a terme diferent tipus de tasques, que participessin des de diferents poblacions, i que tinguessin graus diversos de dedicació. Hem acotat la recerca a aquelles dones que participen plena i directament a la PDE i no només en activitats i en manifestacions puntuals: totes tenen en comú que són dones molt implicades i que amb elles hem coincidit a manifestacions, accions, recollides de firmes, assemblees, dinars de germanor, etc.

En parlar amb elles ens hem adonat de la gran diversitat de procedències, trajectòries, edats, situacions familiars i econòmiques, i formes de veure i de parlar de la Plataforma. Per a donar algunes pinzellades d'aquesta varietat i complexitat, en aquest primer capítol pretenem descriure breument les característiques d'aquestes dones en base a una sèrie de temes que ens han semblat importants i que ens han ajudat a entendre el que fan i el que diuen.

Hem estructurat aquest primer capítol en dos blocs. Un primer de caire més descriptiu que pretén aportar llum sobre el tipus de dones que formen part de la PDE, la relació que tenen amb el territori, les seves característiques sociodemogràfiques, la seva relació amb la política i els tipus de treballs que realitzen.

En un segon moment, més analític, hem pretès respondre, més globalment, a la pregunta de com el gènere condiciona la participació de les dones en els moviments socials. En aquest capítol només ens hem centrat en els condicionants més estructurals, mentre que en el curs dels següents capítols seguirem aprofundint en les múltiples implicacions que té el tema.

Així doncs, l'objectiu final d'aquest primer apartat rau en l'explorar aquelles condicions materials que incideixen en la participació, i observar en quina mesura aquests condicionants objectius es troben travessats pel gènere.

A/ LES DONES DE LA PLATAFORMA EN DEFENSA DE L'EBRE:

1. LA RELACIÓ AMB EL TERRITORI:

Pel que fa al **lloc de residència**, el 60% de les dones que hem entrevistat viuen a Tortosa, el 12% a pobles del Delta (Deltebre i Sant Jaume d'Enveja) i el 28% restant a d'altres poblacions de les Terres de l'Ebre (Camarles, Amposta, Xerta i Ulldecona). En tots aquests llocs hi ha plataformes locals en defensa de l'Ebre. El fet que la majoria de les entrevistades resideixin a Tortosa es deu al fet que aquest municipi concentra un major nombre d'activistes, tant pel volum de població com perquè és el centre neuràlgic i organitzatiu de la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

El **paper del riu en l'economia de les Terres de l'Ebre** no és directament proporcional a la massiva resposta ciutadana en la seva defensa. Pel que fa al sector primari, i com hem mostrat a l'anterior capítol, l'agricultura i la pesca són les activitats econòmiques dominants a les Terres de l'Ebre. En l'agricultura, els conreus dominants són el cítric, l'arròs i l'olivera, mentre pel que fa a la pesca, l'estat actual de les aigües continentals –dolces- ha esdevingut clau pel desplaçament de l'activitat extractiva de basses i riu cap a la pesca de mar, depenent, al mateix temps, dels nutrients que l'Ebre aporta en la seva desembocadura. En referència al sector serveis, el turisme rural només es troba plenament instaurat al Delta de l'Ebre, sobretot des de la declaració del Parc Natural del Delta de l'Ebre al 1993. Els altres paratges naturals existents en les Terres de l'Ebre (el Parc Natural del massís del Port i la plana d'oliveres -com a corredor natural que uneix ambdós parcs-), estan poc aprofitats en termes d'ecoturisme degut a la manca d'infrastructures. La navegabilitat de l'Ebre ha estat la peça angular pel

[15] Com desenvolupem més àmpliament a l'apèndix metodològic, hem entrevistat a 25 dones i 3 homes que participen molt activament en la PDE.

desenvolupament del turisme fluvial que, el pas del temps i la manca d'accions polítiques fermes, han fet que actualment la navegació pel riu només sigui practicable al tram final del riu. L'aprofitament industrial de l'aigua del riu està concentrat a la comarca de la Ribera d'Ebre, amb la Central Nuclear d'Ascó i el polígon químic de Flix. Així doncs, el valor d'ús directe del recurs hídric a les Terres de l'Ebre està, degut a la conjuntura econòmica i política, sota mínims.

En total concordança amb tot això, la majoria de les dones entrevistades, un 72 %, no viu directament del riu ni de cultivar la terra. La zona del Delta i de l'interior de les Terres de l'Ebre són zones eminentment rurals, però tot i així, la majoria de les dones entrevistades no tenen en el sector primari el seu principal mitjà de subsistència. Moltes d'elles desenvolupen alguna activitat agrària d'origen familiar de la que, amb sort, n'obtenen alguns ingressos complementaris. Pel que fa a la zona de Tortosa i els seus voltants, és l'àrea menys rural de les Terres de l'Ebre.

	La família viu de la terra o del riu?					
Residència	Si		No		Total	
Tortosa	1	4%	14	56%	15	60%
Delta	2	8%	1	4%	3	12%
Altres	4	16%	3	12%	7	28%
Total general	7	28%	18	72%	25	100%

*Totes les taules que apareixen en aquest estudi són d'elaboració pròpia. En cas contrari, s'especificarà la font sota la taula.

Sembla, doncs, que per aquestes dones **no hi ha una relació directa entre la participació activa en el moviment i la defensa de la pròpia subsistència econòmica**. El riu Ebre no es defensa en tant que recurs econòmic sinó més aviat en tant que referent identitari del territori i element que vertebra les Terres de l'Ebre i els seus recursos naturals (el Parc Natural del Delta, el Parc Natural de massís del Port i la plana d'oliveres de l'interior com a frontissa d'ambdós). Per tant, l'aigua de l'Ebre esdevé indicador natural de qualitat de vida per la comunitat; qualitat entesa més enllà del que és estrictament econòmic.

[Si s'acabés fent lo transvasament, a tu quines pèrdues et representaria?] "Personalment, no crec que me pogués afectar molt, perquè ja te dic, la terra que porto d'arrossal, que és per lo que me podria vore més afectada, ne porto poqueta i només la que portem natros que és heretada dels pares, ja no l'hem adquirit, però no voldria." (Antònia)

"Llavons ara, jo penso que és... això és la gota! No és nou, no és... A vore, la gent està en contra perquè... hasta aquí hem arribat! Evidentment lo tema de l'aigua, lo tema del riu, és sentiment, és economia, són moltes coses, però si a Tortosa particularment, la gent no n'estés hasta... Pos a lo millor s'hagués desinflat més pronte. Perquè aquí si tu ho penses fredament i vas buscant i vas fent... Dius: home, Tortosa possiblement sigui el lloc a on menos afectació a nivell econòmic ha de tenir i que hi ha quatre industrietes de mala mort, serveis, que continuaran estant, que l'hospital estarà, etc etc. I dius lo comerç, que a llarg plaç hi hagi un nivell d'ocupació econòmica negativa per a la ciutat, pues possiblement, però tampoc no crec que estigue directament vinculat, com l'agricultura, l'arròs, la pesca, etc etc. Sinó que seria pues més, no sé potser sí que hi ha tres, quatre, deu, vint-i-cinc famílies, no ho sé, mentres que la gent que viu de la pesca, i de tot lo que significa l'economia del Delta, hasta inclús en lo sector turístic, aquestos sí que estan realment afectats, però aqui la gota... per riu, es lo que... aneu a parir panteres! i sortim al carrer. Fa molts anys que ho haguéssim tingut que fer, però bueno... nunca es tarde si la dicha es buena..." (Eulàlia)

2. LES CARACTERÍSTIQUES SOCIODEMOGRÀFIQUES:

2.1 L'edat:

Pel que fa a **l'edat**, el 12% són dones d'entre 30 i 35 anys, el 32% entre 35 i 45, igual que entre 45 i 55, el 16% tenen entre 55 i 65 anys i el 8% més de 65 anys.

Edat	Total	Total
30-35	3	12%
35-45	8	32%
45-55	8	32%
55-65	4	16%
>65	2	8%
Total general	25	100%

Observant la taula considerem dos elements a destacar.

En primer lloc, respecte al fet que no hi ha dones joves -les més joves estan al voltant dels trenta i pocs anys-, cal dir que això és degut a que paral·lelament existeix la Plataforma de Jóvens en Defensa de l'Ebre, amb unes activitats i dinàmiques pròpies. És en aquest espai on la gent més jove tendeix a participar, enlloc de a la PDE "general", tot i que alguna de les entrevistades de fet participa en les dues plataformes.

En segon lloc, i a diferència de molts altres moviments, la PDE presenta una **estructura d'edats molt adulta**. Hi ha molta implicació de dones de més de 45 anys: més de la meitat d'entrevistades ho són, i una quarta part del total en tenen més de 55. Aquesta distribució d'edats correspon a les dones que hem entrevistat, però creiem que aproximadament és vàlida per a la resta de la PDE.

En relació amb el moviment en general, i mitjançant l'observació, hem pogut constatar el fet que **-a la franja d'edat més alta, i amb un nivell d'implicació alt- d'homes n'hi ha molts menys que de dones**. I això malgrat que les dones jubilades disposen de menys temps lliure que els homes, ja que a la pràctica acostumen a ser mestresses de casa mentre els jubilats solen dedicar la majoria del temps a l'oci. Creiem que aquesta major implicació té a veure amb els rols de gènere de la cura i la lluita per la família, com desenvoluparem en els capítols següents.

"I bueno me feia gràcia veure la gent aquesta, la majoria dones, (...) grans que a veure, podé per la preparació no siguin persones que estiguin implicades, perquè la gent gran no té molta possibilitat de... Però escolta lo riu los ha tocat el cor i estan imparables, perquè si no la Marxa Blava, lo que els montes, elles estan. S'apunten a tot. Ademés sense los homens, perquè això és la gràcia. Perquè podrien dir 'bueno, és que estan jubilats i s'apunten los dos, l'home i la dona...' No no... Hi van soles (...) I és molt significatiu perquè dius: que s'implique gent així.(...) Però ella [parla d'una dona a la qual no hem entrevistat] em va fer gràcia perquè (...) va arribar sense l'home. Fa gràcia perquè dius: sí, ella és més gran que jo i podria... És una dona que, no sé jo, deu tenir uns 60... 65 potser tingue, però dius ostres podria... Pues no. Vaig sola. No no. A tot: a Brussel·les... A tot hi ha anat. A tot sola ..." (Antònia)

2.2 Els ingressos i la classe social:

El següent element d'ubicació sociodemogràfica que hem tingut en compte són els ingressos i la posició social. El 16% de les dones entrevistades tenen un **nivell d'ingressos** mig-alt, el 40% mig, el 36 % baix i el 8 % NS/NC[16].

Nivell d'ingressos	Total	Total
Alt	0	0%
Mig-alt	4	16%
Mig	10	40%
Baix	9	36%
NS/NC	2	8%
Total general	25	100%

Per tenir una noció indicativa de la **classe social**, ens hem basat sobretot en el nivell d'ingressos, però també en el tipus de feina (qualificada o no qualificada) i el nivell d'educació formal. Amb aquests criteris hem classificat la classe social en "alta", "mitja-alta", "mitja-baixa", "baixa" i finalment "classe no pròpia", que pretén recollir els casos en què la classe social estaria mediada per la seva parella, en tant que es tracta de dones mestresses de casa o que treballen informalment en un negoci familiar. No hi ha cap dona de classe alta (o almenys no ho podem saber

[16] Que coincideix amb dues de les dones que són mestresses de casa o que fan ajuda familiar.

amb les dades que tenim), el 36% serien de classe mitja-alta, el 16% de mitja-baixa, el 32% de classe baixa i un 16% el que hem considerat "classe no pròpia".

Pensem que aquesta distribució social no és massa diferent de la que es dóna en el moviment en general, excepte en el fet que la Plataforma té un recolzament una mica més popular. Com que en les entrevistes hem buscat vàries dones que siguin molt actives en les comissions més tècniques, hem obtingut una certa sobrerrepresentació de les dones amb un alt nivell educatiu que, com veurem en els següents capítols, són les principals protagonistes d'aquestes comissions.

Sembla, doncs, que a diferència d'altres moviments que són molt més de classe mitja (els anomenats nous moviments socials: pacifisme, ecologisme i feminisme[17]) o bàsicament populars (el moviment obrer i el veïnal) **es tracta d'un moviment amb una important base popular però significativament interclassista**. Creiem, per tant, que l'origen social no té massa influència en les motivacions per a participar en el moviment però que en canvi sí que pot ser rellevant pel que fa al tipus de tasques que les dones desenvolupen en el moviment, a través fonamentalment del nivell d'estudis que tenen. De nou, aquest serà un dels aspectes que anirem desenvolupant al llarg d'aquesta presentació de resultats.

2.3 El nivell educatiu i la capacitació productiva:

En relació a **l'educació formal**, el 32% tenen un nivell d'estudis superior (universitari), el 28% tenen estudis mitjans (educació secundària o FP) i el 40% tenen un nivell de formació baix (educació bàsica).

Hem cregut necessari, però, crear un indicador suplementari que hem anomenat **capacitació productiva**, diferent al nivell d'estudis formal, perquè per dues raons ens sembla que aquest no dóna suficient informació.

Per una banda, cal dir que al llarg de les entrevistes ens hem adonat que les habilitats i coneixements que tenen aquestes dones no es corresponen gaire amb el seu nivell educatiu formal[18]. Alhora, revisant les estadístiques de les Terres de l'Ebre, hem confirmat que és una de les zones amb més baix nivell educatiu de Catalunya.

Per l'altra banda, partim de la base que per explicar i entendre millor la participació de les dones en els moviments socials (les diferents tasques que fan i, sobretot, les que no fan i les raons que donen per no fer-les) no podem perdre de vista que, per a moltes de les feines que es realitzen en els moviments es necessiten unes determinades habilitats, especialment per participar en la presa de decisions i en la "direcció" del moviment (encara que per a moltes altres comeses importants i necessàries això no és indispensable, com desenvoluparem al capítol quatre). Aquestes habilitats -que intentem resumir amb la denominació de capacitació productiva- tenen a veure sobretot amb la capacitat d'abstracció i d'articular discursos, de parlar en públic i de conèixer i utilitzar recursos d'informació. És a dir, amb les habilitats que són útils i imprescindibles per a complir còmodament amb els requeriments propis de l'àmbit més públic.

Aquestes destreses, que estan molt marcades per les diferències de gènere, s'aprenen fonamentalment a través de l'educació formal i de la vida laboral en un treball qualificat. Malgrat això, també considerem que s'adquireixen gràcies a la participació activa en la xarxa associativa, que pot ser una font alternativa d'aprenentatge de capacitats i habilitats d'aquest tipus.

Així doncs, la capacitació productiva esdevé especialment útil per a explicar el tipus de participació que tenen les dones: en quins espais participen, en quins no, perquè els senten o no com a propis i fins a quin punt es senten preparades o no per a ocupar-los. En els homes aquests elements també poden ser importants o explicatius però, en principi, ens hem trobat que entre ells hi ha més correspondència entre el nivell d'estudis i el que fan a la Plataforma. En canvi, en el cas de les dones, sembla ser que aquesta correspondència no és tant automàtica. És a dir, que entre les dones no n'hi ha prou amb tenir nivell elevat d'estudis per desenvolupar les tasques més visibles de la PDE.

[17] Referint-se als nous moviments socials Reichmann (1994: pag 13) diu "Los tres tienen su origen en las capas medias de las sociedades llamadas de capitalismo tardío o avanzado".

[18] En el sentit de que si només tenim en compte el nivell d'educació formal no estem considerant tot el treball d'autoformació que hem vist que han fet moltes dones i que fa que en realitat els seus coneixements sovint sobrepassin amb escreix la titulació formal.

Si comparem en les dones entrevistades el nivell d'educació formal i el de capacitació productiva que hem considerat que tenen, veiem que els resultats coincideixen força en els nivells baixos i alts, però no tant en els mitjos.

Nivell d'educació formal	Capacitació productiva			
	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Alt	8	0	0	32%
Mig	3	3	1	28%
Baix	1	1	8	40%
Total general	48%	16%	36%	100%

La introducció de la capacitació productiva ens permet, per tant, filar més prim i ajustar-nos més a les habilitats de les dones que hem entrevistat, sobretot en els casos que no són tant clars. En endavant, en la nostra anàlisi, anirem alternant la variable nivell d'estudis formals i la capacitació productiva, segons el que ens sigui més adient i s'ajusti millor al que volem entendre.

3. LA RELACIÓ AMB LA POLÍTICA:

Per entendre millor què fan i perquè, volem aproximar-nos a la cultura política i a les formes de socialització política d'aquestes dones: saber si han participat anteriorment en l'àmbit polític (en partits polítics o en moviments socials), com s'identifiquen políticament i quines són les visions i perspectives que tenen sobre la política.

En els següents capítols pretenem explorar fins a quin punt això són elements facilitadors o inhibidors de la seva participació a la PDE, si té relació amb el què fan, amb la manera amb la que ho fan i amb les percepcions i creences que tenen sobre la política, el gènere, el territori i la pròpia Plataforma.

3.1 La trajectòria participativa prèvia:

No podem oblidar que les Terres de l'Ebre tenen una dinàmica sociopolítica pròpia, caracteritzada per unes relacions polítiques molt arrelades de caràcter clientelar i caciquil, i per l'emigració constant de les persones amb major nivell educatiu, que troben a Tarragona i Barcelona l'oportunitat d'assolir una millor trajectòria professional i una millor perspectiva de vida. Malgrat tot, d'uns anys cap aquí sembla que aquesta tendència ha anat canviant i cada cop és més la gent que va a estudiar fora sense renunciar a l'opció de treballar i viure a les Terres de l'Ebre.

En primer lloc, ens ha interessat veure si aquestes dones havien participat anteriorment en l'àmbit polític. En el cas que sí, en quines organitzacions i per a quins temes; i en cas que no, ens preguntem què és el que ha fet que ara s'hagin llençat a participar i anteriorment no.

	Afiliació o militància en partits polítics		Participació prèvia en moviments socials	
Si	4	16%	15	60%
No	21	84%	10	40%
Total general	25	100%	25	100%

El 84% de les dones que hem entrevistat no havien militat anteriorment en partits polítics i el 16% sí, la majoria en partits d'extrema esquerra durant els anys 70 i 80. Tenint en compte el baixíssim nivell de militància que tenen els partits polítics catalans, aquest 16% ja de per sí és una xifra molt alta, encara que és coherent amb les trajectòries vitals habituals entre els i les activistes dels moviments socials. On, sovint, una participació inicial en partits polítics desemboca –o és simultània- en la mobilització social. Gairebé la meitat no havien participat anteriorment en moviments socials o associatius.

Del 60% de dones que s'havien implicat prèviament en moviments socials, hem volgut reconstruir de forma aproximada la seva trajectòria participativa prèvia a la PDE, en base a dos elements. Per una banda la **intensitat** de la participació i per l'altra la **temàtica** dels moviments en què participaven.

La **intensitat** l'hem entès a partir de la dedicació de temps i dels diferents graus d'implicació en la mobilització (anar a les manifestacions, organitzar actes, formar part de comissions, participar en les assemblees, etc.) i hem intentat establir una gradació que ens mostri de forma aproximada aquesta intensitat (quantes més hores dedicades i més responsabilitat assumida, major intensitat).

Pel que fa a la **temàtica**, hem vist que de les dones que tenien una certa trajectòria política prèvia, el 27% havien participat en moviments no relacionats amb la defensa del territori (sindicalisme, feminisme i pacifisme), el 40% en mobilitzacions que d'alguna forma creiem que tenen relació amb la defensa del territori[19] i el 33 % restant havien combinat les dues vessants.

	Intensitat de la trajectòria participativa				
Moviments en els que han participat	Alta	Mitja	Baixa	Sense	Total
Només temes relacionats amb el territori	0	1	5	0	24%
Temes relacionats amb el territori i altres temes	3	0	2	0	20%
Temes no relacionats amb el territori	1	2	1	0	16%
No participació	0	0	0	10	40%
Total	16%	12%	32%	40%	100%

Com s'observa a la taula anterior, sembla que, en general les trajectòries de mitja o alta intensitat estan lligades sobretot als nous moviments socials (a l'onada de mobilitzacions dels anys setanta i vuitanta: l'ecologisme, el pacifisme i el feminisme), al sindicalisme i a les anteriors mobilitzacions contra el transvasament dels anys 1981-1982. Les dones amb una trajectòria de baixa intensitat les seves anteriors experiències participatives estaven la majoria lligades d'una o altra forma amb la defensa del territori: el tren, el minitranvasament, la lluita contra les centrals nuclears, etc.

Atès que la nostra intuició inicial venia de pensar que les qüestions territorials i identitàries són elements que mobilitzen i faciliten la participació de les dones, creiem que la informació que ens donen les trajectòries d'aquestes dones és força consistent amb aquesta idea: **per gairebé la meitat d'elles, la participació en aquest moviment és la seva primera experiència de participació política activa, i no és casualitat que es doni en un moviment d'aquestes característiques.**

3.2 Les visions de la política:

A part de la seva trajectòria prèvia, volem saber si s'identifiquen ideològicament o si tenen una perspectiva més "apolítica" de la seva participació.

El 76% s'identifiquen com políticament d'esquerres (el 28% del total especifiquen que a l'esquerra del PSC) i el 24% no. Hem de tenir en compte que les dones que hem entrevistat ja porten més de tres anys de mobilització i que formen part del nucli més activista de la PDE i no de la massa social que els recolza més puntualment. Probablement les simpatitzants menys implicades tindran unes opcions polítiques més heterogènies i estaran menys identificades amb l'esquerra.

De fet, Miró (2002) en el seu estudi sobre la PDE (basat en entrevistes fetes a dones i homes simpatitzants del moviment antitransvasista i a ciutadans escollits a l'atzar), mostra com el Pla Hidrològic Nacional és percebut com una agressió vital a la població de les Terres de l'Ebre; i com el rebuig al transvasament i al comportament dels partits que directa o indirectament el defensen s'ha convertit en un sentir general. Aquesta oposició frontal s'evidencia independentment de si prèviament es votava a CiU, al PP, o a qualsevol altre partit[20]. És a dir, **la detecció de l'agressió vers el territori, així com la identificació dels partits polítics còmplices de la mateixa, és clara i contundent per part de tots els actors socials analitzats en l'esmentat estudi, vinguin d'on vinguin** (militants o simpatitzants de la PDE, o detractors d'aquest moviment social), **i siguin del color polític que siguin**. En canvi, l'esmentat estudi fa palès que la identificació amb les esquerres sí que esdevé un indicador clau de l'acceptació o rebuig dels moviments socials en general com a forma de lluita legítima i,

[19] La lluita contra el minitransvasament els anys 1981-1982, la lluita per mantenir l'estació de RENFE de Tortosa pels trens de llarg recorregut –eix de la mediterrània- i l'ecologisme.

[20] Tot i que el màxim desengany i rebuig es mostrava vers CiU, en tant que partit nacionalista que se suposava que defensava el país i principal partit de les Terres de l'Ebre des de sempre.

particularment, del suport a la PDE. El rebuig a la política institucional també era un element compartit per gairebé tothom.

Observem també, com és lògic, que en general les dones que han participat anteriorment en moviments socials es senten identificades amb les esquerres i fan una interpretació "ideològica" de la seva implicació. En canvi, de les dones amb poca o cap experiència de mobilització n'hi ha una bona part que no defineixen en termes de convicció política la seva vinculació amb el moviment (tot i que la majoria també es declaren d'esquerres).

Com s'identifiquen ideològicament?	Intensitat de la trajectòria				
	Alta	Mitja	Baixa	Sense	Total general
"A l'esquerra del PSC"	4	1	1	1	28%
"D'esquerres"	0	2	4	6	48%
No s'identifiquen explícitament	0	0	2	3	20%
NS/ NC	0	0	1	0	4%
Total general	16%	12%	32%	40%	100%

Com ja hem dit, manifestem que els moviments en defensa del territori en general, i la PDE en particular, faciliten una participació més "apolítica", més identitària i basada en l'adscripció, que s'afegeix a les motivacions més "clàssiques" de la mobilització social, relacionades amb la cultura política de l'esquerra i als seus referents ideològics i simbòlics.

És en aquest sentit que els moviments en defensa del territori faciliten la participació de determinat tipus de persones que senten que la política "no és cosa seva", però que, en canvi, senten la necessitat de defensar el seu entorn. Pensem que això és vàlid igualment tant per homes com per dones, però que en el cas de les dones és especialment rellevant perquè trastoca el seu tradicional allunyament de l'àmbit polític, un espai que s'ha construït històricament d'esquena a les dones.

Per altra banda, les dones més polititzades, amb una trajectòria més llarga, tenen més versatilitat i es mobilitzen d'acord a un marc de referència més ampli, ideologitzat i explícitament polític. Els és més fàcil passar d'un tema a l'altre i moure's entre diferents moviments. Al llarg d'aquests tres anys de mobilització, però, creiem que s'han produït canvis importants en les dones sense trajectòria política prèvia, degut a que la participació política és una escola molt potent per a la socialització política, el canvi de valors i les noves formes d'entendre la societat i la política.

4. EL TREBALL:

Considerem que les **possibilitats** per a participar activament vénen donades, bàsicament, pel temps de què es disposa: per moltes ganes i motivació que es tingui, si no hi ha temps, no hi ha manera d'implicar-se més enllà d'anar a les manifestacions puntuals. La qüestió del temps, doncs, és el més determinant tant per homes com per dones, i aquest temps disponible depèn de la quantitat de treball que s'ha de fer i de les possibilitats d'organitzar aquest treball d'una forma que permeti la compatibilització desitjada.

Partim de la base de que no podem ni volem tenir en compte únicament el **treball productiu**, tot i que és l'únic remunerat i reconegut socialment com a tal. El **treball reproductiu** o domèstico-familiar, encara que no estigui valorat econòmicament, és també un treball imprescindible per a la vida social, i sense considerar-lo no es pot entendre cabdalment la problemàtica específica amb la què es troben les dones en la seva vida quotidiana.

Entenem per **treball de reproducció** o **treball domèstico-familiar**[21] no només la reproducció humana pròpiament dita, sinó també les tasques de manteniment i cura de la força de treball present (la parella o els fills ja crescuts), futura (els fills petits) i passada (la gent gran), així com el treball de socialització en el nucli familiar i tota la feina que requereix la gestió i manteniment de la llar (alimentació, infrastructura i neteja).

Desenvoluparem l'anàlisi del treball de les dones entrevistades en dos blocs: el primer centrat en descriure i analitzar la situació d'aquestes dones en l'àmbit productiu-remunerat, i el segon en l'anàlisi de la seva situació

[21] Basat en Carrasquer, Romero,Tejero i Torns: 1998.

familiar i domèstica. Tot plegat ens ajudarà a entendre fins a quin punt les seves responsabilitats en els dos àmbits els hi deixen suficient temps disponible per a poder implicar-se políticament.

El **temps** és precisament un dels elements on són més patents les desigualtats de gènere, en tant que les dones solen assumir gairebé en solitari tot aquest treball de reproducció de la vida quotidiana. És en aquest sentit que afirmarem que les desigualtats de gènere atravessen i influeixen en la pròpia possibilitat de la implicació en un moviment social, en aquest cas la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

A tall d'exemple, i sabent que aquests càlculs sempre són molt aproximats donada la dificultat de mesurar el treball domèstic, presentem la taula següent:

Temps de treball: minuts/ dia	Dones	Homes
Treball assalariat	108	263
Treball domèstico-familiar	445	95
Total de treball	553 (9 hores i 13min)	358 (5 hores i 58 min)
Temps de no treball	14 hores i 47 min	18 hores i 2 min

[Adaptat de Colectivo IOÉ (1996): Tiempo social contra reloj: las mujeres y la transformación en los usos del tiempo. Madrid, Instituto de la Mujer]

En termes generals, per a tota la població, el temps disponible dels homes és superior al de les dones, que dediquen gairebé cinc vegades més temps al treball domèstico-familiar. En canvi, tot i que el temps de treball assalariat de les dones és inferior en més de la meitat que el dels homes, el balanç global de disponibilitat de temps continua decantant-se de la banda dels homes.

La majoria de les dones que hem entrevistat de la PDE, el 76%, han de compaginar d'alguna forma el treball reproductiu (càrregues domèstiques i familiars) i el productiu (jornada laboral). Doble treball, per tant, i en conseqüència, menys temps disponible.

Activitat	Total	
Jubilades	24%	Treball reproductiu exclusivament
Mestresses de casa		
Ajuda familiar	76%	Treball productiu i reproductiu
Treballadora		
Total general	100%	

Però tot i que la majoria d'aquestes dones combinen treball productiu i reproductiu, no tots els treballs són iguals i en cada cas concret la disponibilitat és diferent. De què depèn doncs, la seva menor o major possibilitat per a participar? Com s'ho fan per treure temps per a dedicar-hi? D'on el treuen, aquest temps? Amb quins costos?

Per respondre a aquestes preguntes creiem que és important, després d'haver vist tot l'anterior, que ens fixem per una banda en la **quantitat de treball** (reproductiu i productiu) i per l'altra la **flexibilitat** o capacitat d'organitzar-se'l segons els convingui (la flexibilitat laboral i la flexibilitat domèstica, com proposem anomenar-les).

Recordem, una altra vegada, que estem parlant de persones molt actives en el moviment, implicades en la seva gestió i direcció; que no es limiten només a participar en les accions o manifestacions.

4.1 El treball productiu o remunerat:

El mercat laboral és un àmbit profundament segmentat, que conjuga la segregació vertical, de classe, i l'horitzontal, de gènere, edat, ètnia i origen, consolidant-se així un nucli dur de treball estable, ben remunerat i fonamentalment ocupat per homes adults; que està embolcallat i en certa forma garantit per l'existència d'una perifèria de treballs poc o gens qualificats, inestables, i fonamentalment ocupats per joves, dones i immigrants. (Piore: 90)

La inserció de les dones en el mercat laboral, doncs, com ha estat estudiat a bastament, es caracteritza per unes pitjors condicions salarials, de contractació, de tipus de feines, de protecció social, etc. Tendeixen a tenir més contractes de mitja jornada (per a poder conciliar –per voluntat pròpia o de qui les contracta- el treball domèstico-familiar amb el treball remunerat), més percentatge de treball informal i més percentatge de precarietat (sobretot

en el sector de servei domèstic). Per contra, els homes -almenys els majors de trenta anys- solen tenir jornades laborals més intensives i una major estabilitat.

Entenent per **flexibilitat laboral** la disponibilitat de temps i la capacitat de poder decidir sobre la organització del temps de treball productiu, sembla que en definitiva les dones acostumen a tenir una major flexibilitat laboral que els homes. Tot i que en aquest cas el que ens interessa és la flexibilitat, no podem oblidar tots els costos negatius porta associats, ja que alhora els implica una major desprotecció social i una pitjor situació econòmica.

A través de fixar-nos en el tipus de feina que tenen les dones que hem entrevistat i la flexibilitat que aquesta els permet, volem veure el temps disponible que els resta per a fer-se càrrec de les responsabilitats familiars i per a poder dedicar-se a la PDE.

Pel que fa a **l'ocupació i l'activitat**, observem que la gran majoria tenen un lloc de treball assalariat (el 68%), un 8% treballen en algun tipus d'ajuda familiar (treball informal en un negoci familiar), el 16% són jubilades i el 8% són mestresses de casa a temps complert. No hi ha cap empresària. De les que tenen un treball assalariat, gairebé la meitat tenen un tipus de feina no qualificada i la resta una de qualificada.

Entre les que treballen, el 60 % tenen una **jornada** complerta, és a dir, de 40 hores setmanals, mentre que el 12% treballen a mitja jornada. Finalment, un 28% són mestresses de casa o jubilades. Com que en aquest punt el que ens interessa saber és la disponibilitat de temps, aquestes dues últimes categories han estat ajuntades en una de sola.

Així doncs, considerem que la **flexibilitat laboral** pot venir donada per les mitges jornades, l'alta qualificació[22], la informalitat (algun tipus de treball informal, com l'ajuda familiar, per exemple), o bé per una alta precarietat, que alhora també implica, és clar, uns determinats costos.

Hem creat una taula on volem recollir les situacions de les dones entrevistades pel que fa a la flexibilitat laboral:

Flexibilitat laboral		Total
Si	Inactives (mestresses de casa, jubilades)	
	Ajuda familiar	
	Mitges jornades	
	Alta precarietat	
	Alta qualificació	56%
No	Jornada complerta	44%
Total		100%

Sense perdre de vista que estem parlant de dones molt implicades amb la PDE, el fet que hi hagi una distribució pràcticament simètrica entre la flexibilitat laboral i la no flexibilitat laboral (56% i 44%, respectivament), ens dóna indicis per pensar que potser aquest tret no esdevindrà una barrera per la participació de les dones.

També hem intentat comptabilitzar d'una forma aproximada el temps que dediquen a la PDE, i el fet que tinguin o no flexibilitat laboral, no sembla que influeixi gaire en la possibilitat d'implicar-se a fons, excepte potser quan hi ha una dedicació molt intensa.

	Flexibilitat laboral		
Dedicació de temps a la PDE	Si	No	Total general
Alta	4	1	20%
Mitja-alta	3	4	28%
Mitja	0	3	12%
Mitja –baixa	6	2	32%
Baixa	1	1	8%
Total general	56%	44%	100%

Una de les causes de que aquest element no sigui determinant és, al nostre entendre, que en bona part **l'horari dels moviments socials es correspon a l'horari laboral.** En tant que el treball productiu és el centre simbòlic

[22] En alguns casos, una alta qualificació pot portar a una gran autonomia de la treballadora, que té molta capacitat per a organitzar-se el temps i per a simultanejar la feina amb la participació a la PDE (llegint i elaborant documents, fent recerca o mantenint la xarxa de contactes a través d'internet, són alguns dels exemples que ens han citat).

de la nostra societat, estructura tots els altres temps de treball, que es constitueixen en els "forats" que aquest deixa lliures.

Com es defensa a Torns i Miguélez (2000) *"El món laboral, a través de la seva distribució horària, és efectivament el centre des d'on s'estructuren tota la resta d'activitats. L'horari laboral de les persones ocupades, especialment de les que són cap de família, es converteix en l'eix al voltant del qual gira la distribució dels temps de les persones de la unitat familiar. És l'horari laboral més normalitzat a les ciutats actuals (vuit hores, durant el dia, i de dilluns a divendres) el que marca la pauta a seguir.(...) Aquesta centralitat de l'horari laboral, que hem anomenat productiva, condiciona la resta d'àmbits de la vida quotidiana."*

L'horari laboral típic, doncs, és el que marca també l'horari de l'escola i de la majoria de serveis públics i això porta a problemes de sincronització molt importants que pateixen especialment les dones que tenen un treball remunerat i una família al seu càrrec.

"...si tenim en compte el nucli humà que assumeix la organització dels temps en la seva vessant de vida quotidiana: la família. És en aquesta on hi ha una persona, l'home, que els seus temps bàsics són els industrials estàndards o bé els seus equivalents. Una altra persona, la dona, assumeix el treball domèstic i totes les gestions externes que en termes de serveis necessita la família, perquè els seus temps són totalment flexibles. Les activitats de la resta de la família, bàsicament les educatives, i en part les de lleure, s'adeqüen a aquests eixos centrals.(...) De manera que aparentment tots tenen el treball i el no-treball al mateix temps, resolent les disfuncions una persona, que és la dona, muller i/o mare, gràcies a la flexibilitat que acostuma a tenir la seva feina. Amb altres paraules, el temps social és altament sincronitzat gràcies a que hi ha una institució, la família, i dins d'ella una persona, la muller/mare, que acostuma a assumir el cost de les possibles dessincronies individuals, i les converteix en sincronies familiars. Òbviament, aquesta persona té disfuncions (segueix treballant quan els altres tenen temps de no-treball o bé no pot accedir a treballs no reproductius), però les resol amb l'amor familiar, cosa que resulta molt visible els caps de setmana o durant les vacances. O bé, quan ella accedeix al treball productiu, es manifesta amb força el paper de la dessincronia." (Torns i Miguélez: 2000, pàg. 13)

Els problemes de compatibilització d'horaris es donen també als moviments socials. Els horaris de les assemblees, de les rodes de premsa, de les reunions, etc., majoritàriament responen als moments que l'horari laboral típic deixa lliures i que es perceben com a moments de no treball o d'oci encara que en realitat per a moltes dones són moments de treball reproductiu. Els vespres o els caps de setmana, per exemple, coincideixen justament amb els horaris en què cal estar pels nens, la qual cosa condiciona molt més la participació de les dones que la flexibilitat laboral.

És per això que creiem que **no és massa determinant la rigidesa o flexibilitat laboral** que puguin tenir tant dones com home; excepte, com hem dit, quan hi ha una dedicació molt intensa.

"Sí, bueno, la consulta meua, en temps puc una tarde desprogramar les visites. I allavons, tinc un permís a la faena de 9 dies a l'any per assumptes propis i després alguna vegada que he tingut més faena de la PDE i he necessitat més d'un dia, puc agafar 10 dies de permís sense sou...." (l'hem considerat com a dedicació de temps molt alta).

A més a més, en general, la qüestió laboral no és percebuda com una gran limitació, creiem per aquesta relativa sincronització entre els horaris laborals i els del moviment, que fa que no es solapin. De fet moltes de les dones que hem entrevistat han aprofitat totes les escletxes possibles que els deixaven les seves condicions laborals per a dedicar-se a la PDE.

"Jo estava treballant, perquè per poder estar en la PDE m'he matxacat Nadals, totes les festes de la Cinta *[Festa Major de Tortosa]... Però no m'importava, preferia treballar en dies de festa per a poder estar per a la PDE." (Sole)*

"Per exemple abans d'anar a Brussel·les me vaig agafar 15 dies de vacances per anar-me'n al mercat i vendre; des de les 8'30 del matí me n'anava al mercat hasta que tancàvem i van ser 15 dies de les meues vacances, ademés ho faig fer sense... Vaig pensar que hi hauría molt de merder i me'n vaig anar allí a vendre material, i ne vam vendre molt, la veritat es que te sents molt satisfet..." (Eulàlia)

4.2 El treball reproductiu o domèstico-familiar:

Seguint amb l'objectiu d'explorar les condicions materials que permeten o no la participació, hem examinat també les situacions familiars que caracteritzen la vida d'aquestes dones, per a poder veure el temps disponible que els queda per a participar. Hem analitzat per separat el que hem anomenat les **càrregues domèstiques** –on incloem només el treball estrictament domèstic de gestió i manteniment de la llar (alimentació, infrastructura i neteja)-, i les **càrregues familiars**, on introduïm les tasques de cura i socialització dels membres del nucli familiar . Entenem que és una diferenciació complicada i potser una mica forçada, però ens sembla que alhora té una bona capacitat explicativa.

4.2.1 Les càrregues domèstiques:

El treball domèstic, tal i com l'hem definit, es pot externalizar (contractar a una altra dona perquè el faci), repartir-lo entre els altres membres de la llar o sumar-lo al treball productiu i al treball que implica la participació a la PDE. El nivell d'ingresos, la flexibilitat i la capacitat o ganes d'assumir una part del treball domèstic per part dels altres membres del nucli familiar son elements que cal tenir presents per entendre com es fa possible la participació.

Cap de les dones que hem entrevistat comparteix les tasques domèstiques, tot i que en algun cas hi ha certa col·laboració per part de la resta de membres de la llar. Així, el 60% de les dones entrevistades diuen que assumeixen en solitari les responsabilitats domèstiques. En dos casos es parla de "compartir" les tasques amb la seva parella o els fills (però si llegim entre línies veiem que en realitat més aviat estan parlant de que els altres "col·laboren"), i la resta no tenen problemes perquè viuen soles i assumeixen tot el propi treball domèstic però no han d'assumir la cura d'altres persones.

Tasques domèstiques	Total	Total
En solitari	15	60%
"compartides"	1	4%
"compartides" i externalitzades en part	1	4%
Viuen soles	7	28%
NS/NC	1	4%
Total general	25	100%

"Opto per fer pocs dies de sargento, i quan jo puc fer la faena, la faig. I si no, pues se queda per fer!" (Puri)

"Jo sola. I lo meu home, bua! busca'l! Lo meu home no me dirà res de si arribo a la 1 o les 3 del migdia, però m'estarà esperant en lo plat a la mà. Com a molt para la taula." (Encarna)

"I ara tampoc. No sap mai res on està. Si no és que se ho troba als morros, no sap on està res! La filla que viu en natros se fa calç i jo ja li dic: 'filla, és que és així i canviar-los...' Això és com lo masclisme: no'ls canviareu als homes, perquè és lo més còmodo per a n'ells. Ells sempre són los amos. Tu saps lo que és dixar de manar en una cosa que has manat sempre! Jo crec que algo heu de fer, però ja! Bueno, en alguna cosa ha anat evolucionant lo tema, perquè jo tinc gendres que ni punt de comparació amb lo meu home! Ne tinc un que encara és una mica moro, però menos que lo meu, almenos algo fa: li canvia la caca a la filla o la porta a dormir!" (Conchita)

"Llavors, lo que seria la faena així més estricta, de faena de casa, tenim una xica que mos ajuda perquè ja la teníem quan los crios eren més menuts i jo treballava fora una temporada. I vam estar-ho parlant perquè ideològicament tens a vegades contradiccions, pos natros tenim ésta, no? I allavors pos ara fa qüestió de 3 anys o així que los crios son més grans, pos potser ja no calia que vingués tant, no? Los crios poden col·laborar més, no cal que estigues tant detràs. I allò que mos ho estavem replantejant, però al vore com estaven les coses i lo que se montava en al PDE... Pos encara tenim la xica! Així que lo tema de casa de comprar lo minjar i això ho fem natros, però la faena més constant de casa la solventem així." (Laura)

No existeix, per tant, una redistribució de les tasques domèstiques, i l'externalització tampoc no sembla una solució gaire utilitzada. Sense tenir en compte encara les càrregues familiars, les condicions objectives per a participar ja són més difícils en el cas de les dones, en tant que tenen menys temps disponible.

4.2.2 Les càrregues familiars:

En parlar de les càrregues familiars, ens referim específicament a les tasques associades a la cura de persones dependents. És a dir, d'infants, joves i persones grans que viuen a la llar i que requereixen atenció i cura en algun sentit: per salut, per edat, per incapacitat, etc.

Les responsabilitats de la cura són assumides fonamentalment per les dones, en solitari o amb alguna ajuda, però es reparteixen al llarg del cicle de vida: tenen unes intensitats molt diverses en diferents períodes. Per la major part de les dones, són especialment intensius moments com els de la criança de fills petits o de cura de persones grans o malaltes.

El 60% de les entrevistades tenen persones dependents al seu càrrec. Entre aquestes, el 73% viuen en parella. En canvi, entre les dones que no tenen aquestes responsabilitats, el 70% viuen soles.

	Tenen persones dependents al seu càrrec?		
Viuen en parella	Si	No	Total general
Si	11	3	56%
No	4	7	44%
Total general	60%	40%	100%

Hem preguntat per les situacions familiars concretes que tenen aquestes dones i hem vist que n'hi ha una gran proporció que viuen soles (de totes les edats) i molt poquetes que tenen fills petits.

	Fills menors de 15 anys			
	Cap	Un	Més d'un	Total general
Total general	21	4	0	25

Hem construït una gradació aproximada de les responsabilitats familiars d'aquestes dones.

Càrregues familiars	Total	Total percentual
Sense càrregues familiars	7	28%
Càrregues familiars baixes	9	36%
Carregues familiars mitges-baixes	7	28%
Càrregues familiars mitges-altes	2	8%
Càrregues familiars altes	0	0%
Total	25	100%

Observant el quadre anterior, el primer que crida l'atenció és que més de la meitat de les dones entrevistades tenen unes càrregues familiars baixes o inexistents, i que estan sobrerrepresentades les dones de diferents edats que viuen soles. No hi ha cap dona amb una càrrega familiar alta[23] i això és molt significatiu en relació a la hipòtesi plantejada sobre com influeixen les responsabilitats que assumeixen les dones en la possibilitat de la participació.

En aquest sentit, hem pogut constatar que els col·lectius de dones en els que es concentren aquestes càrregues familiars altes (per l'edat i per la situació familiar) són les més absents de la participació activa en la PDE i, per tant, en les dones que hem entrevistat. Això ens fa pensar que, donat que aquestes responsabilitats estan socialment assignades a les dones, això no els deixa temps per a dedicar-se a gairebé res més. En conseqüència, i pel que fa a les situacions familiars, a la PDE hi ha col·lectius que estan sobrerrepresentats i d'altres subrepresentats.

De fet, algunes expliquen obertament que si s'han pogut implicar tant a la Plataforma és precisament perquè han canviat les seves responsabilitats: els seus fills ja són més grans o ja no han de cuidar d'una persona que anteriorment estava al seu càrrec, etc.

"Antes venia a les vuit, me n'anava a les deu i mitja una cosa així, i a les onze i mitja, tres quarts de dotze tornava a baixar, hasta allà les dos per cuidar-lo. I ara, pues no me'n vaig fins la una i mitja. Arribo a les nou, i fins la una i mitja, perquè no hi ha... a casa. Home vull dir, si hi ha faena i puc fer-la, bé i sinó, ja la faré... Ara, pues mira:

[23] Considerem com a càrrega familiar alta el fet de tenir al seu càrrec més d'un fill menor de 15 i/o persones grans depenents

segons la faena que hi ha, m'espero una miqueta més perquè si ve algú... Antes, en lo problema del meu familiar, no podia fer-ho." (Remei)

"Però fa tres anys eren 3 anys més menuts [els seus fills], no? Pos entre altres coses, quan va ser lo de la Coordinadora [mobilitzacions contra el Pla Borrell, anys 1981-82] *que no mos vam poder implicar va ser, entre altres coses personals, que los críos eren massa menuts." (Laura)*

"Jo ja les primeres vegades, a l'època de lo minitransvasament cèlebre, jo ja havia tingut aquell sentiment per lo medi ambient. Però passa que llavors m'agafa un sentiment molt difícil, perquè a vere: les dones, ja saps, les d'aquí cap atràs, ham tingut obligacions familiars molt fortes. I estava en plena criada criamenta dels petits, tenia els críos menuts i tot això, i tenia en aquell moment estava com agobiada i tampoc no va haver aquella sortida." (Antònia)

4.2.3 La flexibilitat domèstica:

La majoria de les dones entrevistades tenen unes càrregues, en termes de treball reproductiu, flexibles. Elles poden trobar temps per a participar depenent de si aquestes responsabilitats domèstico-familiars[24] són més o menys rígides, és a dir, si necessiten o no d'una dedicació constant, no esporàdica i amb un horari rígid. Les dones que ara estan participant activament a la PDE és perquè poden, perquè tenen unes càrregues familiars mitjes o baixes, i responsabilitats força flexibles que els ho permeten, sinó segurament no hi estarien. Per tant, no podem deslligar la quantitat de treball que cal fer de la flexibilitat que tingui aquest, que es converteix en tant o més determinant.

Presentem la taula següent, on hem intentat relacionar aquesta flexibilitat domèstica amb la intensitat de la dedicació a la Plataforma, per aportar llum al respecte:

	Flexibilitat domèstica			
Dedicació de temps a la PDE	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Alta	4	1	0	20%
Mitja-alta	6	1	0	28%
Mitja	2	1	0	12%
Mitja –baixa	4	4	0	32%
Baixa	0	2	0	8%
Total general	64%	36%	0%	100%

Observant la taula, subratllem **l'absència de dones amb una flexibilitat domèstica baixa per a qualsevol de les categories de temps de dedicació**. En resum, que si posem l'accent en la flexibilitat domèstica això ens dóna molta més informació respecte la possibilitat de dedicació a la PDE. Creiem que això és degut, en primer lloc, al menor temps disponible que tenen degut a la major càrrega de treball total.

I en segon lloc, està relacionat amb el que comentàvem anteriorment de la dessincronització amb els horaris del moviment, que estan centrats en el model laboral clàssic. En aquest sentit es podria pensar en formes d'atenuar aquests problemes col·lectivament, a l'hora de decidir els horaris de reunions i assemblees, de preveure un servei de guarderia durant les activitats, etc[25].

"La nostra vida familiar va al voltant d'això! Així que d'hores, totes! Esta setmana, tot i que estic treballant, he fet 6-7 hores de PDE a part de la jornada laboral... Jo per general, tinc tres jornades al dia: la del treball, la de casa que per sort me dedico a anar a comprar i algo de minjar i, a part, estar pendent dels xiquets... Que bueno, part de la jornada domèstica és compartida en lo meu company. Una triple jornada! Dilluns i dimecres, fixes a les reunions. I les hores que estic a casa, o bé enganxada a l'ordenador, o be fent trucades per organitzar coses... O depèn de la campanya... Que hasta que no estàs dins d'una campanya, per insignificant que paregui, no te pots imaginar lo de temps que hi ha detràs de muntar una mani, roda de premsa, convocatòria, acte lúdico-festiu... Són moltes hores!" (Treballa en jornada complerta i que hem considerat sense flexibilitat laboral)

[24] En aquest punt de l'argumentació tornem a considerar el treball domèstico-familiar conjuntament, és a dir, el treball de la reproducció en un sentit ampli que inclou la cura i socialització dels membres de la llar i el treball de gestió i manteniment de la infraestructura domèstica.
[25] Les propostes per a facilitar la participació de les dones amb elevades càrregues domèstico-familiars, esdevindran un dels eixos a treballar en la fase de devolució i discussió dels resultats amb les dones entrevistades.

El que hem observat és que aquestes responsabilitats de la reproducció dibuixen les condicions de possibilitat de la participació. És a dir, que si les dones estan motivades –que en aquest moviment ho estan, i molt[26]-, i si les responsabilitats domèstiques són mínimament assumibles i flexibles, s'ho maneguen com poden per a participar: assumint el triple treball, les corredisses i el que calgui.

Són capaces d'integrar-ho fàcilment en la seva vida, perquè solventen l'acumulació de feina de la mateixa manera que compaginen l'àmbit laboral i el domèstic: a base de simultaneïtat, doble o triple presència, sincronia, capacitat de renunciar al temps que es dediquen a sí mateixes, etc.

"Quan vaig a dinar faig lo sopar. Jo treballo de nou a una, i de cinc a vuit, quan sopo faig lo dinar de sundemà. Allavonts, la nit del dilluns tinc que córrer més, perquè està lo de l'assemblea. (...) Surto a la una i vaig al de Guissona, vaig al Dia, vaig a l'Spar, i me'n vaig cap a casa. I sempre fa falta algo. Això és lo normal. I sempre pujo carregada a casa. Això és un show, però ja m'hai acostumat." (Puri).

"Jo he perdut molt en la meua vida personal i familiar. Pensa que tot lo teu ho has deixat descuidat. La meua vida tranquilíssima, lo meu treball de 8 a 3, les tardes en al cría... I d'això he pasat a dos-tres nits per setmana fora de casa, arribar a les 2-3 de la matinada, pel matí treballar, les feines pròpies de casa, lo cansament acumulat... Molts aspectes, però principalment, la renúncia al teu temps personal; perdre lo teu temps lliure." (Marina)

La dedicació de les dones parteix generalment de **prioritzar les responsabilitats familiars**: es concentra en els moments que queden lliures i està molt influïda pels ritmes familiars. A part d'aquests mínims, aprofiten totes les escletxes que se'ls ofereixen.

"*Al principi no me vaig posar tant* [a la PDE] *perquè hi havia una pressió molt forta en la premsa i sobretot perquè tinc un xiquet adolescent i lo principi va ser molt complicat i natros no estàvem acostumats a tot lo rebombori que suposa tot això... I passat un temps en què les coses estaven més tranquil·les, era estiu i los xiquets estaven de vacances i la idea de la Marxa Blava la trobava una idea molt bonica que no me volia perdre... I al setembre, al començar lo curs del crio, pos me ho vaig dixar..."* (Júlia)

"T'has d'organitzar una mica millor lo temps per a poder assistir a tot. Per això jo a l'estiu faig més que a l'hivern. A l'hivern, al treballar, ja estic moltes hores fora de casa i per a mi la família és molt important. Sobretot los fills, i ho tinc molt clar. Lo meu marit treballa tot lo dia i si a l'hivern no estic per casa pos muns fills estarien molt tot sols..." (Mercè)

Diferencien molt clarament entre el treball domèstic de manteniment i gestió de la llar i el treball de cura de les persones del seu entorn, i **tendeixen a no tocar en la mesura del possible el temps que dediquen a cuidar a les persones, però en canvi ràpidament solen escurçar el temps de treball domèstic i el temps que disposen d'oci i per a elles mateixes**.

"A més a més, jo a valtros no vos robo res, si un cas m'estic jo dividint les hores d'esbarjo meu o lo que vulgues dir-li. Mons pares tenen 83 i 85. Vull dir, són ja molt grans, i muns fills no són adolescents! Però no m'importa el que diguen ells. Les hores d'ells no els hi pren ningú. Si me llevo són les hores meues que si ho faig es perquè vull." (Puri)

"Bueno he mirat sempre les prioritats... Perquè per exemple, si estàvem en un moment crucial de la PDE, si he tingut que retallar de la meua faena, pos puc acabar més prompte o anul·lar visites... Si he necessitat de passar d'anar les reunions perquè mun pare s'ha posat més malament pos ho he fet. Lo que ha tingut més prioritat, pos ho he fet". (Paula)

[Parlant del seu embaràs]: "*A vere, jo tinc clar que molt a pesar meu no podré continuar anant a les locals. Me sabrà molt de mal. Per això ara estic apretant al màxim. Estic anant a tot arreu que puc. Per lo que dèiem abans: tinc molta sort que me trobo molt bé. Per tant, puc pegar-li canya sense passar-me... Tinc clar que no podré anar, però tinc la sort de què lo meu company continuarà anant, i ell m'informarà de tot. Jo continuaré estant vinculada, i llavors serà una faena diferent! Si hi ha una mani, ja tinc clar que –bueno potser lo primer mes no- lo cotxet o lo que sigue i a la mani, si'l crio és bon xiquet i se porta bé i tot! Perquè no seré ni la primera ni la última, que a les manis se'n han vist molts de cotxets i... L'activitat en la PDE continuarà, continuarà una miqueta més lenta, amb menos quantitat però continuarà... La meua idea serà la de conjugar-ho tot!*"

[26] El tipus de moviment fa que el desig de participar-hi superi aquestes barreres renunciant a qüestions personals, laborals, i assumint possibles conflictes familiars. Aquest aspecte, que creiem que té relació amb els rols que socialment s'assigna a les dones i amb les identitats de gènere, el desenvoluparem més endavant.

Lligat a aquest últim element, volem ressaltar que tot i que hem constatat que generalment segueixen prioritzant l'àmbit domèstic, que intenten compaginar les dues coses, i encara que no es dóni el repartiment del treball de la reproducció, en molts casos, **la comprensió o suport de la resta de la família és una condició necessària per a que puguin participar**, potser fins i tot imprescindible. Sense tenir en compte això no podem entendre la implicació de moltes d'aquestes dones.

En tractar-se d'un tema tant sentit i percebut com a important pels membres de les seves famílies -la major part dels quals també són favorables o fins i tot estan implicats en aquesta mobilització-, sembla que en certa forma se les "dispensa" o hi ha més comprensió quan elles "descuiden" les "seves" responsabilitats.

"I si X [el seu company] *no haguès jugat lo paper que ha jugat a casa pos evidentment jo no haguès pogut. I tot i així pos anem com anem..." (Laura)*

Moltes dones, però, com que tenen clar que els tocaria assumir un triple treball, **no estan disposades a pagar el preu que implica una intensa dedicació**. Ja és prou difícil conciliar la vida laboral i la domèstica, com per afegir-hi la implicació en un moviment social. Això és excessiu per a moltes dones que no volen o poden assumir els costos. En tot cas opten per a participar però fins a un cert límit, perquè les "seves" responsabilitats són plenament assumides com a prioritat.

"Este és un problema que tenim en el sindicat i que tenim en un munt de llocs. Que som moltes dones les que estem en la base lluitant, no? Però el cas és que moltes vegades nosaltres no volem assumir eixa responsabilitat. (...) Jo no estic disposada a fer lo que fa X [portaveu de la Plataforma], *i per això has de ser d'una determinada pasta. (...) Però que no volem assumir moltes vegades més responsabilitat de la que ja... Condicionades a vegades per les obligacions familiars." (Isabel)*

"A vore: en la mesura de que no assumixen les càrregues familiars al mateix nivell que les dones, tenen més temps para preparar-se, per a estudiar los documents, para valorar i comparar altres coses del PHN, en definitiva, para preparar-se-ho tot més. I allavons, ells se poden dedicar amb més coneixements a fer de dirigents o ... A fer de portaveus, per exemple, cosa que les dones ho tenim excessivament difícil, perquè ja fas prou per a, per a portar una activitat mitjana, pos una activitat d'alt nivell si no és que son dones excepcionals, no ho podem fer! (...) En definitiva: los homes ho tenen més fàcil!" (Glòria)

B/ DIFICULTATS GENERALS PER A LA PARTICIPACIÓ DE LES DONES EN MOVIMENTS SOCIALS:

Aquesta primera anàlisi descriptiva ens ha portat a considerar que hi ha alguns elements que fan que la participació de les dones en els moviments socials sigui més difícil i sobretot més cansada. Aquests elements estan bàsicament lligats als rols de gènere, i especialment a les responsabilitats de la cura i de la reproducció de la vida quotidiana.

	Flexibilitat domèstica			
Flexibilitat laboral	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Si	9	4	0	52%
No	7	5	0	48%
Total general	64%	36%	0%	100%

El fet que les dones s'encarreguin gairebé en solitari de les tasques de la reproducció fa que en general tinguin més obstacles i unes condicions objectives més difícils que els homes, ja que tenen menys temps disponible i uns horaris molt més condicionats. Els homes, en no fer-se càrrec del treball domèstic en la mateixa mesura, els és possible implicar-se amb més independència de les situacions familiars.

L'incidència del gènere en les possibilitats de la participació activa es pot observar en la mesura en què a similar nivell d'implicació i dedicació, els homes actius de la Plataforma semblen tenir unes situacions familiars molt més

diverses. Per un altra banda, si sortim del nucli de les dones que hi dediquen més temps segurament també trobarem una major varietat de situacions.

"Un home quan s'implica –i quan dic s'implica vull dir s'implica posant-hi moltes hores i molt d'esforç- mmm... ... ... dixa de banda una mica lo que és atres coses que també s'han de tirar endavant, com és la vida de la casa i la vida de la família. Perquè jo ho veig, no? Veig que la majoria, probablement fan tot lo que fan i inverteixen les hores que inverteixen perquè detràs hi ha alguna dona, alguna bona dona que els està cuidant: algú que li renta la roba, li fa lo minjar i educa los fills (...) Jo veig que d'una mateixa unitat familiar només se pot implicar un membre molt a fons. Los dos és molt difícil. I quan has de cuidar fills la cosa se complica, perquè si són dos adults pos se parla, però tot i en això si tens ganes de fer-ho..." (Mònica)

"Jo trobo que per a ells los hi és més fàcil. Tot i que n'hi ha molts que hi dediquen moltes hores, és una faena molt feixuga. Però bueno lligant en això si se suposa que tu a casa no tens gairebé cap responsabilitat domèstica, tot i que treballes, tens molt més temps lliure i llavors en este sentit penso que los ha de ser més fàcil!" (Laura)

"Perquè los homes normalment, encara que ajuden a casa i encara que col·laborin igual, pues hi ha una reunió de no sé què, se'n va i ja està. Les dones no, pos si han de dixar lo crio en no sé qui, s'han de dixar lo sopar preparat, si se'n van de viatge dos o tres dies s'han de dixar tot: la casa, la roba, tot, al puesto... Los homes no. Agafen i se'n van. I ja està. Això sí que és veritat. Los homes tenen molta més facilitat per a poguer. (...) O sigui, que podran dedicar les mateixes hores però les dones hauran de fer molt mes esforç que no els homes." (Imma)

Com a contrapunt, en una de les entrevistes de contrast que hem fet a homes actius de la Plataforma, ens explicava el següent:

"Home, trastorns no cap, jo arribo a casa sobre les 7-7'30. Allavons arribava a casa i te dutxes, te canvies i t'assentes i s'ha acabat. I d'esta manera com que ja tens esta obligació, que t'has triat, pos ja arribes, te dutxes, fas un mosset i cap a la reunió. I si ham d'anar al puesto ja no tinc temps ni de dutxar-me, agarro a la dona i me'n vaig a pancartes. I quan arribo a les 10 de la nit pos allavons me dutxo, sopo i és lo que estem parlant, allavons pos a passar lo rato. És una obligació que com t'agrada no t'agota, de l'altra manera no sé com dir-te, arribaries a casa i al sofà! I d'esta manera, no sé, és una cosa que la fas a gust, la fas en harmonia... I jo de maravilla!" (Josep Maria)

Concloent, podríem dir que en tots els casos, hem observat que les dones han de fer més esforç que els homes: a igual dedicació a la PDE, a elles els suposa més esforç.

Malgrat tot, en ocasions, **l'esforç extra que han de fer moltes dones no és percebut com a tal** per part dels homes ni de moltes dones, especialment quan aquest sobreesforç és fet per mestresses de casa. En la nostra opinió aquesta percepció estaria lligada a la flexibilitat d'horaris del treball domèstico-familiar i a la seva invisibilitat en tant que socialment no és reconegut com a treball. El fet que, com hem mostrat anteriorment, les dones duen a terme una major part de la càrrega total de treball a nivell social no és percebut per la major part de dones i homes que hem entrevistat.

[I allavons tu creus que l'entorn de les dones és diferent del dels homes alhora de poder-se dedicar més o menys a la PDE?] *"No, perquè les dones poden anar més que los homes! En general, n'hi han moltes que treballen, però tenen més temps lliure que l'home. Perquè l'home t'en vas a les 7 del matí de casa i tornes a les 8 de la nit! De les dones, n'hi ha moltes que treballen, però los homes igual. I n'hi han moltes que estan a casa i poden també acudir a tots los puestos. Jo a casa mateix tinc a ma cunyada que a les encadenades pos tots los dies anava de matí pos de les 10 a les 12, després a casa se n'anava a fer lo dinar i tu anaves a les 12 del matí i si hi havien 20 persones pos 15 eren dones!" (Josep Maria)*

"Els homes, quan acaben de fer el seu treball sembla que se'n lliuren. Les dones, no. I en lo meu cas, que no hi ha mèrit, perquè jo al no tenir fills menuts m'ho puc combinar. Però les dones tenen més obligacions, la roba neta, los fills, la casa, l'anar a comprar... Perquè volguem o no, és així, i haurà un dia que arribarà l'home i se farà un bistec, però lo pes és la dona. I clar, potser també és més flexible en el sentit que bueno, si convé preparo lo sopar a les vuit per a les 10 poder estar allí i l'home, que ha d'acudir del treball, pos no pot dixar, lo treball, i anar dos hores i llavors tornar al treball. En realitat tot depèn dels horaris, però segons quins horaris trobo que van més bé a les dones, i segons quins horaris pues ho tenen més bé els homes. Com a responsabilitat, l'home ha de ser responsable del treball. El que treballe a una fàbrica ha d'estar a la fàbrica, i complir los seus horaris i tot..." (Paquita)

Si tenim en compte que la PDE és un moviment amb una altíssima participació femenina, podem comprendre que, tot i el sobreesforç de conciliació laboral i/o domèstica i familiar, a aquestes dones els paga la pena perquè estan profundament compromeses amb la defensa de l'Ebre. La participació intensa en un moviment social sempre provoca una sèrie de desajustos i problemes derivats de la falta de temps. Aquests problemes els tenen també els homes, però en el cas de les dones aquesta major dificultat es concreta en que tenen uns **costos addicionals pel fet de participar**. Degut als rols que els són assignats socialment, la seva participació està travessada per una sèrie de problemes específics i sovint requereix d'unes renúncies per la seva part.

"Sí, jo penso que com en tot!. Com en la política, i com tot!... Tot i que cada vegada menos, cada vegada hi ha més dones que renuncien... Clar, lo problema és perquè s'ha de renunciar si ets dona i si ets home no s'ha de renunciar... Cada vegada hi ha més dones que potser renuncien, o no: que fan més la seua vida, però han de triar... Si vull fer una carrera política i tinc un fill, m'ho he d'enfocar d'un altra manera. Com per exemple buscar un company que li agradi i que sigue capaç d'estar en ells... És diferent i no penso que sigue a nivell d'estudis ni res d'això. És per esta capacitat de renúncia que tenim les dones. Que jo sempre pensava que era negatiu i ara veig en tot lo de la PDE, que per a algunes coses resulta positiu... I lo fet de renunciar a nivell afectiu; perquè ells son capaços de renunciar a n'això i viure la vida més freda... Pos si no vols, si no va en tu, pos tampoc no call... Ells ho tenen més fàcil perquè sempre hi ha gent com jo que pensa: "bueno pos ja me sacrifico jo!" Vull dir, que sempre tenen algú com pot ser la mare, que te resol los problemes més immediats..." (Júlia)

A continuació volem mostrar alguns exemples representatius dels costos i renúncies que s'amaguen darrera de la participació d'aquestes dones. Hem optat per centrar-nos en els seus propis relats que, de per sí, creiem que són suficientment il·lustratius.

"Volia tindre fills. Volia ser mare soltera. No sé, però potser si no hagués estat a la PDE ara seria mare soltera. Però ara no. Compaginar la meua vida laboral, que és prou exigent, amb tot això... Un fill se mereix molta dedicació... Quan s'acabe tot això potser me ho replantejo..." (Carlota)

"I no ho sé, però son bastantes hores. Lo que passa és que no les conto. Hi ha setmanes que te passes dormint 4 o 5 hores, lo que passa que arriba un moment que he de dixar d'anar a alguna reunió i allavons dixo d'anar a la Intercomarcal, a vegades tens que parar una mica i no fer tanta cosa i allavons reemprendre-ho. I durant lo dia, mentre estic treballant, sempre has de trucar a un o altre." (Paula)

"Pos mira: canvis, un canvi important és... Tindre menos hores per a tu! Però m'ha portat una... Falta de temps, però tampoc és que sigue falta de temps; tu tens unes hores per a tu que les dediques en lo que vols, (...) pos sempre vas com una mica més de bòlid, atabalada... això és un canvi important." (Eulàlia)

"Lo que passa que per un altre costat... Ells [els seus fills] la lluita l'entenen però quantes vegades no m'han dit: escolta dixa't això! Alguna vegada de crisi... Me ho han tirat per cara... Una vegada fa un parell d'anys mun fill me va arribar a dir: 'és que tu t'estimes més a la PDE que a natros!', 'Però com me pots dir això !' No és fàcil, m'entens? Lo que passa que después d'este punt crític jo sí que estic molt contenta dels xiquets perquè, tot i que moltes vegades s'han emprenyat perquè esta nit sa mare torna a no estar, crec que han sigut capaços de racionalitzar molt i de vore pos que era un lloc on havia d'estar!" (Laura)

[Comenta l'oposició del seu fill de 23 anys a la seva participació, no per la participació en sí sino per les hores de dedicació] *"Ui, pues un bon trauma en muns fills, perquè mun fill com és molt retossut (...) diu que salvaré el riu però perdré la família." (Puri)*

RECAPITULANT...

En la nostra observació, així com en altres publicacions revisades[27], la Plataforma en Defensa de l'Ebre apareix com un moviment que aglutina a persones d'edats i procedències socials i polítiques molt diverses. Considerem que aquest fet el fa diferent d'altres moviments socials que com ja hem dit són més de classe mitjana (pacifisme, ecologisme o feminisme) o bàsicament populars (el moviment obrer i el veïnal). Fruit de l'anàlisi descriptiva que

[27] Pont (2000), Garcia (2003).

hem realitzat a la primera part del present capítol, notem que també les dones activistes entrevistades segueixen aquesta pauta interclassista i intergeneracional que caracteritza la PDE.

També ha resultat que, almenys les dones que hem entrevistat, no depenen econòmicament de l'agricultura o la pesca ni es veuen, per la seva subsistència, directament afectades pel Pla Hidrològic Nacional. Si tenim en compte, a més a més, que ens hem trobat amb trajectòries polítiques molt diverses, on sovint la PDE és la primera experiència de mobilització (sobretot en les dones de major edat), i amb uns discursos que en molts casos són molt poc ideològics, creiem que les motivacions per a la participació política les hem de buscar en un altre lloc.

Pel que fa als condicionants materials, hem observat que **les dones que estan tant implicades a la PDE és perquè** en el moment vital en que es troben quan esclata el conflicte **o bé tenen unes càrregues domèstico-familiars baixes** (dones que viuen soles o que són jubilades) **o bé disposen d'una important flexibilitat domèstica**. Òbviament, a les manifestacions i en mobilitzacions més puntuals, hi ha moltes dones amb una flexibilitat domèstica més rígida, **però la seva presència activa en la direcció i gestió del moviment**, per molt que hi estiguin interessades (i disposades a compaginar-ho), **està totalment condicionada per aquestes responsabilitats domèstico-familiars**. Així doncs, la dedicació de les dones parteix generalment de prioritzar allò que socialment se'ls assigna per raó de gènere: el treball domèstic i familiar. La seva participació es concentra en els moments que queden lliures, i està molt influïda pels ritmes familiars.

Han de fer força malabarismes per a poder implicar-se a la PDE i compaginar-ho amb la vida laboral i familiar: la simultaneïtat, la doble o triple presència, i la capacitat de renunciar al temps que es dediquen a sí mateixes esdevenen estratègies necessàries per a conciliar la vida laboral, la familiar i l'activista. **La triple presència**, però, **es concreta en una sèrie de problemes específics i addicionals que tenen pel fet de participar**. Això fa que moltes dones no estiguin disposades ha pagar el peatge que implica una elevada dedicació al moviment.

Pels homes, en canvi, en tant que gairebé no assumeixen les tasques de reproducció i gràcies també a la sincronització entre l'horari laboral i l'horari del moviment, sembla que l'únic requisit que necessiten per fer possible la seva participació a la PDE és la voluntat de comprometre's.

Però tot i les responsabilitats domèstiques, la triple presència i els costos de la implicació, **la participació de les dones a la PDE és molt intensa i molt sentida**. A les entrevistes hem constatat que quan les dones hi creuen, ho defensen a ultrança i assumeixen conscientment tot l'esforç que calgui per tal de veure complerts els seus objectius. Mitjançant l'observació hem pogut comprovar que a la major part d'assemblees, aproximadament la meitat solen ser dones (amb un augment d'assistència significatiu durant les vacances escolars). També a les comissions les dones són majoria, així com a les accions i manifestacions, com analitzarem més detingudament al següent capítol.

III: CONTRA EL MITE DE LA PASSIVITAT. DONES ACTIVISTES A LA PLATAFORMA EN DEFENSA DE L'EBRE

A través de l'observació participant hem vist com les dones tenen un paper protagonista a la Plataforma: les hem vist a les assemblees, donant la seva opinió o comentant amb la persona del seu costat sense llençar-se a parlar en alt. Recollint firmes i fent la Marxa Blava a peu fins a Brusel·les. Les hem vist manifestant-se i cridant pels carrers de Barcelona, de Palma de Mallorca, de Madrid, de Saragossa, de València, de Brusel·les altre cop, i per les ciutats i pobles de les Terres de l'Ebre. Venent samarretes, escridassant a l'aleshores president Jordi Pujol, preparant sèpia amb *pataques* per a recollir fons, llegint-se el Boletín Oficial del Estado per enterar-se de les al·legacions al Pla Hidrològic, fent xerrades per les Terres de l'Ebre i per la resta de ciutats de Catalunya i l'Estat. Encadenades al voltant de la recent estrenada Delegació del Govern durant gairebé dos mesos, parlant i convencent a eurodiputats d'esquerres. Recorrent botigues i més botigues de Tortosa demanant contribucions per la Plataforma, recorrent carrers i més carrers penjant cartells anunciant activitats. Organitzant rodes de premsa i encarregant-se de la logística que fa possible que milers persones es desplacin fins a Barcelona o Palma per una manifestació, i aconseguint que tothom arribi a l'hora. Resumint: les hem vist per tot arreu i en tot moment.

"I les dones, pos les dones a les manifestacions, les dones al riu, les dones a l'encadenament, les dones al mercat, les dones a fires, les dones a festes.... [recupera l'aire] *les dones a tot arreu!"* (Sole)

La lluita contra el Pla Hidrològic Nacional a les Terres de l'Ebre no es pot entendre sense la implicació d'aquestes dones que han tirat del carro en tot moment. Han demostrat un grau de radicalisme, energia, constància i audàcia importantíssim, que ha sorprès a tothom incloent-les a elles mateixes. Això contrasta totalment amb l'estereotip de les dones en l'àmbit polític com a passives, conservadores, indecises i poc participatives.

Com diu Juliano (1994, pag 12-14) "*Mientras que el discurso feminista ha denunciado reiteradamente la violencia misógina que constituye el primer aspecto del modelo de dominación, ha tendido a aceptar como una verdad – molesta, humillante, però verdad al fin- la asunción plena por la mujer tradicional de los roles que le eran asignados. Así ha compartido el estereotipo de los hombres militantes de izquierda según el cual 'hay que despertar a las mujeres de su milenario letargo' y hay que 'concienciarlas de sus problemas', sin tener en cuenta que en el caso de las mujeres –como en el de cualquier otro grupo dominado- hay siempre conciencia de los límites que se les ha impuesto, y que lo que puede ser objeto de elaboración, discusión y cambio son las tácticas más adecuadas para superar esa situación. Si bien la visión de la mujer como sumisa y resignada se compensó durante todo el siglo XIX con un amplio desarrollo en el imaginario masculino del temor del 'poder oculto' de las mujeres, sólo en la década de los setenta las investigadoras feministas abandonaron la visión victimista de la historia y se dedicaron a realizar trabajos que subrayaban la presencia femenina en las distintas sociedades, la plenitud de sus roles y la existencia de su poder.*"

Conseqüentment, la presència de les dones en la política sembla, en termes generals, escassa i marginal excepte en les reivindicacions explícitament feministes. Tanmateix, una mirada més atenta revela ràpidament que el que és realment escàs és la presència de les dones en els espais visibles i formalitzats de mobilització. El problema, doncs, no és la baixa presència de les dones en els moviments socials (encara que ja hem vist al capítol anterior, la seva participació presenta més obstacles que pels homes), sinó en el que se sol entendre per participar, que deixa a l'ombra tot un seguit de treballs i aportacions femenines que resten fora dels camps significatius -és a dir, masculins- que com a tals són formalitzats i més fàcils de visibilitzar.

En aquest capítol, després d'haver descrit breument com són aquestes dones, pretenem descriure la seva aportació a la Plataforma i situar-la en el conjunt de la mobilització. Volem sistematitzar les seves aportacions des d'una perspectiva de gènere, descrivint el paper que les dones juguen en els diferents espais d'implicació d'aquest moviment social. Pretenem comprovar si és certa la nostra intuïció de que és un moviment amb una participació femenina fonamental, mentre alhora descrivim també l'estructura i el funcionament de la PDE en general.

En el cas de la participació femenina a la PDE, per poder veure quines presències i absències tenen les dones, ens ha estat necessari fixar-nos en quins són els espais principals d'implicació al moviment, que sintetitzem de la següent forma:

1. Els espais decisoris: les assemblees locals i les assemblees intercomarcals, ambdues de freqüència setmanal i on assisteixen el nucli més actiu de la PDE. En un altre nivell es troben les Assemblees Generals de periodicitat més espaiada (vuit en tres anys), que es fan a l'Auditori Felip Pedrell de Tortosa i on es convoca a tota la ciutadania per tal d'informar i concensuar manifestacions, marxes i tots aquells actes més multitudinàaris.

2. Les comissions: els espais de treball en grup, ja siguin més permanents o més puntuals.

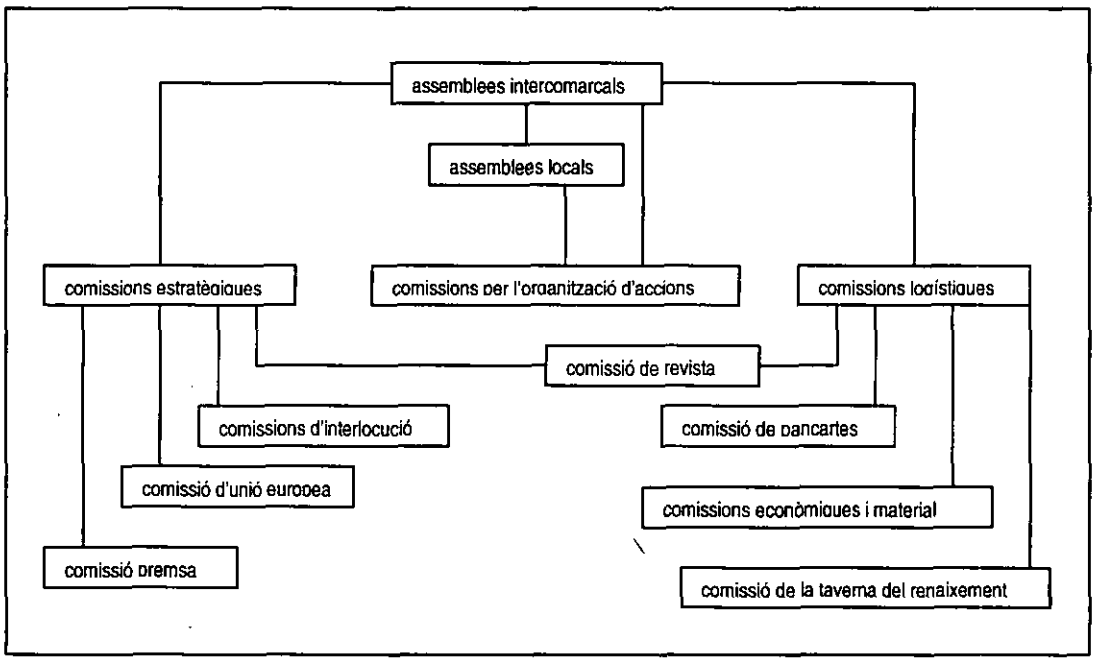

3. Els canals de comunicació: els portaveus de la PDE, a nivell general i local, la difusió a peu de carrer, el paper d'Internet, la Revista de la PDE i el paper del Mercat municipal de Tortosa.

4. Les accions: les manifestacions, marxes, encadenades, vagues de fam, escridassades, etc.

1 Les assemblees:

La Plataforma en Defensa de l'Ebre és un moviment assembleari que té com a mecanisme principal de presa de decisions les assemblees periòdiques. Es fan assemblees locals (normalment setmanals) a tots els pobles on la Plataforma té un nucli local, i intercomarcals (també setmanals) obertes a tothom però on hi van sobretot els delegats de les plataformes locals. Més espaiadament també es fan assemblees generals, obertes a públic i mitjans de comunicació, en moments especialment significatius.

Les assemblees intercomarcals, desprès d'una llarga temporada fent-se a l'Ajuntament de l'Aldea, actualment s'acostumen a fer en una sala del Consell Comarcal del Montsià a Amposta. Es tracta d'un espai força gran, on la discussió és facilitada des de la taula de moderació que està situada a l'espai central. L'assistència de persones ha variat al llarg d'aquests anys depenent de la cojuntura del moment, oscil·lant entre els dos centenars, com a molt, i quaranta com a poc. Les assemblees locals solen estar menys concorregudes i es desenvolupen en un ambient més relaxat i informal.

Per a nosaltres l'asistència, la participació i les motivacions de les dones a les assemblees esdevé clau per entendre el context simbòlic[28] en el què actuen les dones activistes que hem entrevistat.

En relació amb les assemblees, per tant, ens sorgeixen vàries preguntes: aquestes dones hi van? Perquè hi van? Van igualment a les intercomarcals que a les locals? Com les viuen i les perceben? Hi participen, opinen? Perquè si o perquè no?

Segons les observacions realitzades, **l'assistència** a les assemblees és aproximadament de meitat homes i meitat dones. No sembla doncs, que hi hagi una majoria visible de dones o d'homes.

Les dones que hem entrevistat solen anar habitualment a les assemblees locals i en menor mesura a les intercomarcals.

Asemblees: hi van?	Locals	Intercomarcals
Si	20	14
De vegades	1	4
No	4	6
Total general	25	25

En general, com és lògic, les participants solen anar més a les assemblees locals que a les intercomarcals, per raons de proximitat, perquè es necessita desplaçar-se amb cotxe i perquè les intercomarcals solen acabar molt tard. Sembla ser que les intercomarcals són més difícils de conciliar amb altres responsabilitats, sobretot en el cas de les dones que en molts casos tenen més problemes de mobilitat que els homes en tant que -sobretot les de més edat- no disposen de carnet de conduir o cotxe propi.

El fet que vagin a les assemblees, però, no vol dir que hi **participin activament**, i de fet, en l'observació de les assemblees hem comprovat que una cosa no porta necessàriament a l'altra. En aquest sentit, mitjançant les entrevistes, hem construit un indicador que pretén recollir aproximadament aquest element[29]:

	Intervencions			
Assistència	Moltes	Poques	Nul·les	Total general
Alta	7	1	2	10
Mitja	2	1	1	4
Baixa	0	2	2	4
Nul·la	0	0	1	1
Total general	9	4	6	19

Com s'observa a la taula, en general hi ha més assistència que participació activa. Tot i que no tenim suficients elements de contrast, sembla que entre els homes aquest desequilibri no es dóna tant. És a dir: si hi assisteixen tendeixen a intervenir més.

I això creiem que té a veure, fonamentalment, amb les habilitats o capacitats que elles mateixes perceben com necessàries per a participar en els espais més amplis com les assemblees, ja siguin locals o intercomarcals. Aquestes capacitats necessàries percebudes per les propies dones són, bàsicament: la capacitat d'articular discursos, d'aixecar-se i parlar davant de desenes de persones sense posar-se del tot nerviosa i bloquejar-se, de fer-se valer i no deixar que un altre t'interrompri mentre estàs parlant, etc.

En aquest sentit, Dolores Juliano (1992, pag 46) explica el següent: *"Los grupos subalternos, y por consiguiente las mujeres en tanto que grupo subordinado, deben carecer de voz. Esto se consigue de dos maneras: negándoles el acceso a los canales de comunicación y desvalorizando su expresión cuando de todas maneras se*

[28] Respecte el context simbòlic, pensem que és especialment rellevant en l'estudi de gènere la "violència simbòlica" que es produeix en aquests espais. Segons Bourdieu "La violència simbòlica és, per dir-ho del mode més simple possible, aquella forma de violència que s'exerceix sobre un agent social amb la seva complicitat. (...) És el fet d'acceptar aquest conjunt de pressupòsits fonamentals, pre-reflexius, que els agents socials posen en marxa pel simple fet de prendre's el món com a donat per descomptat (...). Pel fet que naixem en un món social, acceptem un cert nombre de postulats, d'axiomes, que funcionen sense dir-ho i que no necessiten ser inculcats. Vet aquí perquè l'anàlisi de l'acceptació dòxica del món, per raó de l'acord immediat de les estructures objectives i les estructures cognitives, és el veritable fonament d'una teoria realista de la dominació i de la política. De totes les formes de <<persuasió clandestina>>, la més implacable és la que s'exerceix, simplement, per l'*ordre de les coses*, perquè <<les coses són així>>." (Bourdieu, 1994: 145-146).

[29] Cal tenir en compte que aquesta taula és molt aproximativa i cal prendre-se-la amb certa precaució, més com a indicativa de tendències que altra cosa, ja que en l'observació de les intervencions ens hem centrat sobretot en les assemblees intercomarcals i en les assemblees locals de Tortosa.

produce. (...) Esta desvalorización abarca la expresión cuantitativa: 'las mujeres hablan demasiado' (cuando cualquier estudio empírico, como el desarrollado por Marina Subirats para la escuela, muestra que los hombres tienden a monopolizar las conversaciones), y los contenidos, que son precisamente los culturalmente asignados: las relaciones personales en el ámbito doméstico. Así, pese a que los temas más frecuentemente tratados por las mujeres representan la aceptación de la pauta cultural impuesta, se desvalorizan como chismorreos. Obsérvese que en el caso de los temas culturalmente impuestos a los hombres (hablar de las cosas en lugar de hablar de las personas), la valoración es siempre positiva. Si la mujer habla de otros temas que los domésticos, la situación no mejora: se considera que invade el campo del hombre y que es 'marisabidilla'. (...) Aun el tono de voz de la mujer es objeto de represión, como se puede observar fácilmente escuchando cualquier discusión de una pareja en un lugar público. En esos casos casi siempre el hombre se muestra muy ocupado en imponer silencio: 'Calla, mujer, calla', 'No chilles', etc. Es muy difícil que se dé la situación inversa. Claramente la presión social va en el sentido de neutralizar todo mensaje femenino que no puede impedir que se emita."

A diferència dels homes, acostumats -tinguin el nivell d'estudis que tinguin- a que el que ells diuen socialment es considera significatiu, en moltes ocasions les dones en general arrosseguen una por o inseguretat important a l'hora de parlar en públic, perquè fer-ho implica mostrar-se, visibilitzar-se, i senten que si ho fan els cal estar molt ben preparades.

El nivell de formació pot ser una de les vies per a superar aquesta barrera i sentir-se més segures de cara a parlar davant d'una assemblea gran, però l'experiència en el món laboral o en mobiltzacions anteriors també pot ajudar a tenir aquest "entrenament". Aquest conjunt de factors són els que hem anomenat sintèticament en el primer capítol "capacitació productiva", que creiem que és un indicador força útil per a il·lustrar les habilitats bàsiques per ocupar còmodament un lloc a l'àmbit públic.

En les assemblees intercomarcals això encara es converteix en més important, ja que hi ha molta més gent, menys confiança interpersonal i el propi espai físic ja imposa molt més. També és un espai on sol haver-hi més tensions. A més a més dels problemes de conciliació i de mobilitat, aquests elements també poden influir en que l'assistència de les dones a aquestes assemblees sigui menor.

Intervencions en assemblees	**Capacitació productiva**			
	Alta	**Mitja**	**Baixa**	**Total general**
Moltes	5	1	1	28%
Poques	2	2	0	16%
Nul·les	1	0	4	20%
NS/NC o no hi va	4	1	4	36%
Total general	48%	16%	36%	100%

Sembla ser, a més, que fins i tot amb un alt nivell educatiu o de capacitació productiva no n'hi ha prou per intervenir lliurement en un espai de decisió com és l'assemblea: els resultats que hem obtingut apunten que a igual nivell de formació les dones tendeixen a participar menys que els homes. Considerem que això és degut a aquesta associació dels rols femenins amb les actituds més passives, dòcils, callades, menys assertives, etc., amb les que elles han estat socialitzades.

[Com vius les assemblees?] *"Depèn, perquè a vore, jo me'n dono compte que sóc una persona vergonyosa, tímida... No-no no sóc com atra gent que hauràs vist que parlen, que estan davant... Jo podria dir que no estic davant, estic detràs i me sento més a gust detràs... Per les meues temors interiors o per la meua manera de ser, i ja està. No hi ha més volta de fulla. Però bueno, jo me sento contenta cada vegada que puc aportar una coseta en lo tema meu que son los idiomes. Però clar, això no trascendix a la gent..." (Mònica)*

"Però bueno, crec que també s'ajunta lo de pensar que jo no, jo no ho puc fer això... Inclús en la participació a l'assemblea. Claro que parlen dones, és que som moltes dones!... Però també en la sensació o en lo complex de pensar: 'jo no dic res, perquè sé que si ho dius tú...' Perquè d'alguna manera penses que ho has de fer molt bé per a no sentir-te en ridícul..." (Laura)

[Com vius les assemblees?] *"Molt intensament!* [se'n riu] *Jo les visc molt intensament. Però MOLT!... No sé. Jo ho sento com a part de la meua vida ja. De verita! Com a part de la meua vida. Les discussions que allí pogues tindre, pos no sé, formen part del teu caràcter, de la teua personalitat i penso que allí, quan estàs parlant, estàs donat molt de tu i t'estàs donant a conèixer. Si te fixes, avore, no és com un grup de teràpia però, és com... No sé! Quan se troba un grup de gent, i tu fixa't bé que si te he de dir algo a tu, teu dic a la cara!... Has de tindre una mica de valor per a mostrar-te allí cadascú tal com és, en los seus ideals, en la seua forma de ser. I veus, també,*

que és molt arriscat perquè tu no n'entens de tots los temes que se tracten i tens una miqueta de temor de pensar que no arribaré. Però a vegades penso que les ganes, la voluntat, te fan tirar endavant..." (Merçè)

Al llarg de les entrevistes hem vist que quan es referien a les assemblees es repetien una sèrie de comentaris i actituds, comunes a gairebé totes les dones independentment del nivell de formació i capacitació productiva. Així, en gairebé tots els casos, s'esperen abans de donar la seva opinió: esperen a veure si algú diu el mateix que elles pensen i d'aquesta forma es fan més funcionals les assemblees, en tant que no es repeteixen arguments ja exposats, i de pas poden estalviar-se el mal tràngol de dir-ho. Només es posen en primera línia, visibilitzant-se a l'assemblea, quan no "tenen més remei" que fer-ho, però s'ho pensen dos cops i només parlen quan se senten molt segures del què diran.

"No m'agrada molt posar-m'hi [a les assemblees], *perquè considero que hi ha gent que te més cultura que jo i que està més preparat que jo, però també si me toquen molt la moral com l'altre dia que si no exploto..." (Contxita)*

[Com viu les assemblees?] *"En molta intensitat! Perquè ja t'he dit abans que jo no solc ser de les persones que participo i que parlo perquè, normalment, quan jo vaig a dir lo que pensava ja ho ha expressat algú altre, i sempre penso: ho ha expressat millor del que jo ho hagués fet! No puc fer-hi més! Sóc així... Això no vol dir que alguna vegada hagi expressat alguna cosa, però és igual, ja me sento a gust de vere que hi ha algú que expressa la meua opinió. És lo que dèiem abans, com ja coincidim gent enuna certa manera de pensar, pos normalment hi ha algú que transmet lo que jo penso, algú que està per davant de tu, algú que li agrada més intervindre" (Mònica)*

Aquesta inseguretat o aquest pensar-s'ho dues vegades abans de parlar que expliquen la majoria, considerem que es pot entendre en la mesura que l'assemblea és un espai estructurat i marcat per formes de fer tradicionalment masculines, que s'han naturalitzat i convertit en "sentit comú". Algunes de les dones que expliciten aquesta "barrera": perceben que se'ls exigeix més pel fet de ser dones, i sovint més encara pel fet de ser dones joves, una doble barrera. D'altra banda, l'evitar la notoreitat en segons quins àmbits, associat a les formes de fer tradicionalment femenines, intervé directament en el fet que elles mateixes creguin convenient limitar les seves intervencions per no repetir idees ja exposades, i així facilitar les discussions i evitar el perllongament innecessari de les reunions.

"Me sembla que va quedar prou evident que hi ha una falta de respecte per ser dona. No sé si lo fet de ser jove influïx, però sobretot per ser dona" (Carlota)

"Això ho he vist!... [referint-se a episodis de discriminació] *... És que a lo millor ells no són conscients, és la forma habitual de comportar-se, però estem vivint en una societat masclista i lo comportament dins de la PDE és lo mateix que en la vida normal... I la dona pot aportar que és menos agressiva en general." (Glòria)*

"Lo que passa és que hi han molts de mètodes que són: masculinos!" (Consòl)

Però llavors, si no intervenen directament a les assemblees, **perquè hi van**, amb tots els desplaçaments, temps i problemes que implica? La resposta a aquesta pregunta probablement cal cercar-la en el fet que les assemblees no són ni únicament, ni principalment, un espai de presa de decisions. També acompleixen moltes altres funcions com ara la difusió de la informació, la creació de vincles de coneixement i confiança entre les persones i, sobretot, la creació d'identitat com a moviment. Els assistents a les assemblees, s'informen i comenten les pròximes accions però sobretot se senten part de la Plataforma, i això és el que creiem que fa que moltes dones no se les vulguin perdre mai.

"Yo voy más que nada para estar informada. De participar... A veces querría decir algo pero no, porque este punto que yo diga saldrá otra hora de debate. Más que nada para estar informados de cómo va el tema, sobretodo de Bruselas, y sobretodo si se prepara alguna movida o... Para estar al día más que nada. Y para que funcione. Si hoy no voy, aunque no me va bien, mañana falla la otra, al final no se hará. Aunque yo no participe activamente, yo voy. Y nos vamos tarde, yo a las cinco de la mañana me levanto, ya te digo, tengo que estar, no puedo fallar. Este verano he fallado los lunes. Por el calor, por lo que fuera. Fallo el lunes, y después ya voy perdida. Hasta que no voy a pintar a pancartas no me entero. Pero sinó tengo que ir al mercado. Lo echo de menos. Ya es la rutina." (Feli)

"Uf... fort, molt fort (...) Sí, sí. Per què és una cosa que t'enganxa. La setmana que ve, si s'ha aprovat això,a vore què han fet, com ho han contestat, com no ho han contestat... És una cosa que t'enganxa, forta." (Joana)

I finalment, també volem ressaltar que l'assistència a les assemblees és, a més a més, una font d'aprenentatge molt important.

2 Les comissions de treball:

"I a part, la presència. És que vaigues on vaigues, les veus. A unes comissions més que ha unes altres, però certament hi ha comissions que pràcticament són tot dones!" (Mònica)

El funcionament de la PDE es basa en un treball molt intens en cadascuna de les comissions. Algunes d'elles han funcionat de forma permanent (premsa, pancartes, Unió Europea, comissions econòmiques), mentre que d'altres s'han anat creant i desapareixent en funció de les necessitats (les comissions per a l'organització d'accions puntuals); però totes s'han caracteritzat per una forta presència de dones, amb l'excepció de les comissions d'interlocució amb els partits polítics.

Hem analitzat la participació de les dones en aquests diferents tipus de comissions.

2.1 Les comissions estratègiques:

Hem entès per estratègiques tres tipus de comissions:

- Les comissions per fer l'interlocució i per discutir l'estratègia respecte els partits polítics. S'han creat abans de les eleccions: una abans de les municipals i una altra abans de les autonòmiques. En aquest darrer cas, la última comissió convocada ("Mai més un govern transvassista") va tenir un ressó molt important, en impulsar la firma del "Compromís per l'Ebre", a càrrec del PSC, ERC i IC-Verds (integrants del l'actual govern de la Generalitat de Catalunya). Posteriorment, aquesta comissió s'ha convertit en una comissió permanent anomenada "Comissió de relacions institucionals" amb l'objectiu de supervisar els canvis de govern en política d'aigües i l'acompliment dels acords als que s'ha arribat amb els partits.
- La comissió de premsa, on es discuteixen i s'elaboren articles per a la premsa escrita, sobretot per a un diari d'àmbit comarcal: "La Veu de l'Ebre".
- La comissió de la Unió Europea, que treballa les reaccions de la PDE davant les accions del govern i de la UE i la relació amb els opositors al transvasament a nivell de la UE –partits, europarlamentaris, tècnics de les institucions de la UE, etc. En aquesta comissió es llegeixen i tradueixen els documents que elaboren tots aquests actors i se'ls fan arribar contrapropostes i nova informació.

Algunes de les tasques que es fan en aquestes comissions són, per exemple:

"Estar al tanto de la informació nova per poder-hi respondre, recollir informació, ajudar en la preparació de documents que han d'anar a la Comissió Europea, fer d'assesora a les dos persones que s'esten encarregant més d'esta comissió, coordinar reunions en altres tècnics de l'Estat Espanyol i internacionals, etc..." (Carlota)

"Tinc contacte en gent de Brusel·les ,i sobretot, ja te dic: a partir de les jornades que vam fer al Delta i tot això, pos mantinc lo contacte en tota aquella gent que saben lo problema que hi ha aquí; que saben lo que passa 'en vivo y en directo'... Que saben quan hi ha una manifestació; que saben quan passa això, quan passa allò i que allavons ells poden també fer d'espill, de mirall, i ho reflecten allà, tot lo que hi ha aquí, i això és informació de primera mà i crec que això és valuós. Crec que és molt important." (Imma)

"Quan al mes de juny [2001] *se va aprovar lo PHN i ja va passar a ser una llei, natros ja vam vore que de la manera tan anòmala que estava passant pel Congrés i pel Senat, que se ho estaven passant tant ràpid, pos que això acabaria aprovant-se ja i llavons vam pensar que una vagada s'aprovés el que havíem de fer és anar a Brussel·les a manifestar-mos allà. Allavons abans de que s'aprovés lo PHN, ja haviem fet alguna reunió pensant en Brussel·les. Allavons jo vaig pensar que jo podria començar a treballar-ho.(...) I bueno, al juny, abans de que sortigués com a llei, mos vam preparar i mos vam entrevistar en uns quants eurodiputats." (Paula)*

La participació en les comissions estratègiques requereix d'una certa capacitació productiva, atès que o bé són comissions altament tècniques que necessiten de coneixements sobre medi ambient, temes legals, saber redactar per la premsa, etc.; o bé són espais amb força tensió perquè es discuteix l'estratègia respecte als partits i això sempre és bastant delicat, especialment donada la proximitat de les eleccions. Són espais, per tant, amb més complexitat i, conseqüentment, de més difícil accés.

Comissions estratègiques	Capacitació productiva			
	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Si	7	2	1	40%
No	5	2	8	60%
Total general	48%	16%	36%	100%

Hem de tenir en compte que entre les entrevistades hi ha una sobrerrepresentació de dones que participen en comissions estratègiques. És a dir, respecte el total de dones que participen a la PDE, realment hi ha menys dones que participen a les comissions estratègiques que les que el quadre mostra (un 40%) i per tant, de les que hem entrevistat. Així, aquests percentatges no es corresponen als que es dónen globalment al moviment. Però, en canvi, el quadre sí que ens mostra la relació entre la capacitació productiva i l'estar o no en aquestes comissions, tot i que amb diferents matisos en funció de la posició de capacitació de partida. És a dir, si bé una baixa capacitació dificulta molt el formar part d'aquestes comissions estràtegiques (quasi el 90% de les dones en capacitació baixa no en formen part), en canvi la capacitació alta o mitja és una condició necessària però no suficient. Així, la determinació final vindria marcada per altres condicionants i barreres de gènere (hi ha un 40% de dones que tot i tenir capacitació alta no formen part de les comissions estratègiques), com per exemple les càrregues domèstico-familiars, per una percepció subjectiva d'incapacitat per desenvolupar aquesta tasca o perquè simplement no els interessa aquest tipus de feina.

2.2 Les comissions per a l'organització d'accions:

Es tracta de comissions puntuals que es creen per a l'organització de manifestacions, marxes, campanyes, diversos actes lúdico-festius o accions com les rebudes-escridassades als polítics que visiten les Terres de l'Ebre, etc.

L'oportunitat o no de fer una acció es decideix en espais més mixtes o fins i tot amb predomini masculí, com les assemblees. Tanmateix, un cop decidit, l'organització de la logística, dels transports, el protocol de les manifestacions i les marxes, les festes, àpats i concerts són tasques que bàsicament duen a terme les dones.

Les tasques que requereix l'organització d'accions són, entre d'altres: la coordinació i preparació de rodes de premsa, de la difusió, l'impressió i distribució de cartells i tríptics, l'organització dels mitjans de transport per les manifestacions (en alguns casos com en la manifestació de Mallorca, incloia a més dels autocars que sortien de diferents pobles, els vaixells), la venda de materials durant les accions, etc.

[Referint-se a la manifestació a Palma de Mallorca el maig de 2002]: *"Estàvem a la manifestació de Barcelona* [16 de març 2002] *i me diu Paula: 'Jo he parlat en fulanita de que si se podria fer algo a Mallorca'* [maig 2002]. *I jo li dic: 'La marxa blava a Mallorca', i me diu: 'Però tu estàs loca?', 'Pos, viva la locura!'"... Mos vam fotre a riure les dos. (...) I me'n recordo que baixàvem de l'autocar i jo fea: 'Estem marcant història!, estem marcant història!', 'I no podem baixar la guàrdia, tenim que continuar... d'aquí mon tenim que marxar a Mallorca'. I efectivament: després d'una nit que se va fer algo a l'Auditori, mos vam reunir tres persones, i jo ja portava una fulla així en tot lo que podria ser l'inventari per a la marxa: folletos informatius, banderoles, mitjans de comunicació, tota la història (...). Evidentment, vam donar la volta per tota Mallorca, vam conseguir contactar en molts de mitjans de comunicació, se mos va donar un tracte impecable, se mos van portar de maravilla i la veritat es que los vam fe molt de mal, que era la intenció, molt de mal als polítics..." (Sole)*

"Se va fer la 'marxa blava a Màlaga', que la van designar la 'Marcha del Botijo' (...) I allavons jo, pos claro, no podia tenir contacte en l 'organització de Màlaga. Jo no tinc ordenador, i de gastos de telèfono si t'expliqués te faries calderilla, i jo adquiria una responsabilitat detràs d'una gent d'aquí. Ademés, també vam aconseguir que una gent d'Aragó també vingués, (...) I llavons la menguis se va agafar lo tren, va fer no sé quants transbordos hasta arribar a l'aldea aquella des d'on partia la marxa, arribant, caminant durant dos quilómetres, en la meua motxila, a vore com estava la situació... Necessitava saber que és lo que mos trobaríem allí abans que arribessen tots... I bueno, va estar molt bé, mos van ficar estufes per a dormir, fea molt de fred això sí que ho recordo... I al dia següent van arribar los companys. Vaig mantindre perquè se tenia que donar la sortida i no arribaven, i jo: 'per favor esperense, por favor esperar'. I sí sí, al final van arribar i vam començar la marxa que va durar cinc dies." (Sole)

"Arriba un moment que ja no pots afluixar! En ganes de dir: 'òstia!', quantes vegades he pensat 'ara quan acabe la mani de turno jo descanso'... I llevant lo cap de setmana que físicament ho necessites, pos llavons resulta que

surt lo dels Cims Solidaris [juntament amb la Plataforma Aturem la Guerra, se van pujar a uns quants cims de les Terres de l'Ebre per posar la bandera de la PDE i la de no a la guerra] *o lo de la manifestació de Jaca o lo curs que vam fer de la Nova Cultura de l'Aigua o lo del judici. (...) però hi han moltíssimes altres coses que si jo no hagués fet lo que he fet un o altre tindria que estar al callo, m'entens? (Laura)*

Organització d'accions	Capacitació productiva			
	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Si	9	0	4	52%
No	3	4	5	48%
Total general	48%	16%	36%	100%

Veiem que en l'organització de les accions s'impliquen dones amb nivells molt diferents de capacitació productiva. Sembla, per tant, que no es compleix la relació entre una alta capacitació productiva i una major assumpció de responsabilitats en aquestes tasques. Aquest aspecte el desenvoluparem més extensament en el següent capítol.

2.3 Les comissions logístiques:

Hem considerat com a comissions logístiques:

- Les comissions econòmiques: les locals i la comissió econòmica intercomarcal
- La comissió de pancartes, que elabora manualment per una banda les pancartes per a les accions i per l'altra els domassos (banderoles quadrades de tamany mitjà) que constitueixen una de les principals fonts de finançament de la PDE, i alhora un dels símbols identitaris del moviment.
- La gestió econòmica de la Revista de la PDE, que tot i que no és pròpiament una comissió, és una tasca de vital importància perquè la revista es pugui publicar. Inclou contactar amb els anunciants i gestionar la distribució.
- L'organització de la participació anual de la PDE a la "Festa del Renaixement" de Tortosa, a través de la Taverna de la PDE, que és la principal font de finançament de la PDE juntament amb el "merchandising".

2.3.1 Les comissions econòmiques i de material:

Les comissions econòmiques estan integrades fonamentalment per dones (excepte la intercomarcal, que és més mixta). De fet, van sorgir de la iniciativa de vàries dones que van començar a pensar en com es podien treure recursos, pensant sobretot en finançar els viatges a Brusel·les necessaris per a crear aliances i informar als eurodiputats i tècnics de medi ambient de la Unió Europea.

"És a on se va posar lo nus, la recollida de signatures, i jo me vaig posar al costat d'ella en los pins que havia arreplegat de por ahí, i bueno allí se mos va anar lo gènero volant, volant! I les meues cosines i lo meu home, i dic: 'crec que tenim poca cosa de gènero', ma germana agafa, perquè los pins i això los feia ella, i dic: 'per què no fas una samarreta? Jo trobo que una samarreta blava en lo nus aquí davant, o algo... Fem unes samarretes, a vore si se poden vendre.' I clar, teníem diners dels pins, de quatre cosetes, i me va dir: 'pos entre tu i jo, i quatre diners que tinc, farem una prova per les samarretes'. I vam fer una prova de samarreta blanca en lo nus blau, i una en lo nus blanc. I vaig anar lo dilluns al Patronat [a l'assemblea] *i vaig dir: 'mireu estes samarretes', i tots van triar la blava. Que és la de tota la vida. I així vam començar. I vam fer 25 de cada talla. I en una temor... perquè clar, eren diners de la meua butxaca i d'una altra persona, i si no anava bé... La samarreta de mostra me la vaig posar per primera vegada durant l'encadenada allà... I veies que tothom me veia en la samarreta i me dia: 'Jo també ne vull una'" I vaig pensar: 'Genial, ja les tinc venudes!' I sí. Ja vam començar-ne a fer. I cada any ne fem més i més. I bueno cada any tenim temor a fer-ne perquè pensem, arribarà un dia en que tothom ne tindrà!. No sé a on se posen, però se venen." (Dolors)*

La feina que fan les comissions econòmiques i de material és controlar i gestionar les despeses de les diferents Plataformes i comissions, i procurar que no falti ni material per a vendre, ni els recursos econòmics i materials necessaris per les accions que duu a terme la PDE.

"Jo tinc la responsabilitat molt dels pedidos (...) I llavors clar, al tenir la parada tant damunt de mi, me veig enganxada en unes circumstàncies, com ara mateix, que potser no ve al cas però... Encarrega gènere, torna'l, compta'l. I pareix que no, però hi estic implicada total!. I treballo molt per la Plataforma, però no me pena, o sigui crec que s'ha de fer." (Assumpció)

"A vore, natros lo que fem és fer pressupost de tota la despesa de les diferents comissions. Això és un pressupost que tenim anual, per entendre'ns, que si no seria impossible, no? Allavons per aquí passa material que s'ha de comprar, tota la despesa que se fa, de viatges a Europa, bueno pos ara, per exemple, això del judici. Tot. Tota la

activitat que natros fem que sigue intercomarcal. Perquè cada poble té les seues activitats. I jo col·laboro una mica en la gent de Tortosa de la econòmica, però natros aquí portem tot lo tema econòmic que afecta a intercomarcal. O sigue, cada vegada que natros fem un acte que sigue intercomarcal o hi ha una comissió que treballa per algo d'intercomarcal, ells aproven lo fet, la proposta que hi ha de fer aquella acció o aquella comissió que ha de fer alguna cosa, i natros som los que hem de previndre estos diners. Després natros paguem. Demanem, a vegades per exemple, s'ha de retallar una mica lo material, perquè clar, hi ha tantes plataformes; després també hi ha gent que a lo millor pos demana material des de no sé a on, no? Pos tens un contacte en aquella gent, vas enviant material, jo des d'aquí, gent d'allà, i aquí també de vegades hem d'estudiar alguna altra proposta econòmica perquè pos considerem que no es viable o perquè anem una mica justos, etc." (Eulàlia)

2.3.2 La comissió de pancartes:

La comissió de pancartes i material, que es reuneix setmanalment, s'encarrega de fabricar i pintar els domassos amb el dibuix del nus –símbol de la PDE- i els lemes "Trasvassament NO" i "Terres de l'Ebre", que després es vendran per aconseguir fons, així com coordinar les demandes de material per la paradeta del mercat de Tortosa i altres punts de venta. A més, és la comissió que s'encarrega de l'elaboració de les pancartes que es requereixen pels actes de la PDE.

Està composada per tres homes que bàsicament es dediquen a carregar el material, manipular l'espersor de tinta i elaborar les plantilles per les pancartes. Les dones que formen la comissió es dediquen sobretot a l'organització, l'encàrrec de material a altres plataformes locals i a l'elaboració dels domassos.

"Mira si se'n han fet de domassos! Perque, si te dic que ne portem 10.000, no t'enganyo! Perque natros, diàriament, en dos hores, fem 30 o 40 domassos com a mínim, i tots fets a mà, a base de rodillo, pintura... A part de les pancartes, i bueno tot l'assunto de pintar lo fem tot a mà i bueno, me penso que la gent està contenta perquè tants com ne fem se vénen." (Josep Maria)

"Llavors també una altra cosa, los...los veníem a mil peles [els domassos], *perquè los vam fer fer així, impressos, i tot això, i clar mil peles eren molts diners. I jo sóc dissenyadora, ara estic aquí, però sóc dissenyadora i allà a pancartes vaig dir, escolteu: 'i perquè no provem de fer-los en un tros de roba una mica més gran, que mos costa menos diners?' Escolta'm, mil peles són mil peles, això és molt car. Vaig a X i li dic: 'veiges esta roba d'això, quan mos costaria en blanc, una peça, natros la tallaríem, natros la dibuxaríem...' i Z, que és de l'ordenador diu: 'X fes dos o tres dissenys', dic: 'no al Transvasament, o lo nus, o Terres de l'Ebre, o com ho veges, això és problema teu!'. I vam portar a pancartes tres o quatre models, i a pancartes ja vam triar lo model que mos va agradar. I vam fer-ne un pintant, i sí, a la gent de compra li sortia més barato, i a natros guanyàvem los mateixos diners que en los atres, però la gent podia comprar-ne més. I així vam començar los domassos estos." (Dolors)*

La comissió de pancartes és un dels pilars de la Plataforma. El grupet de gent que en forma part, liderat per les dones del Mercat Municipal (botigueres i clientes) aporten caliu i energia a la mobilitzacióí alhora centralitzen la qüestió del material, la gestió de la Paradeta de la PDE i la difusió informal dels actes que fa la PDE.

"Sobretot valorant, un exemple que no se'n pot posar d'atre, les dones del Mercat de Tortosa, pos bueno, de motor, de motor real per a fer funcionar la PDE... sense estes dones no hi hauria PDE." (Glòria)

[Parlant de les dones de la comissió de pancartes] *"En moments que s'hagués produït molta tensió, potser ha sigut lo col·lectiu de dones les que han rebaixat la tensió. O en moments que s'hagués tirat lo carro pel pedregal, potser han sigut les dones les que han posat lo puntet de 'va vinga una miqueta més, provem-ho, som-hi!' És més la formigueta que va fent, formigueta, formigueta; i que no te dones conte i formigueta a formigueta ja t'han fet una muntanya, no? (...) Lo primer que fas és desanimar-te, i al comentar-ho en elles li dones la volta al calcetí: 'farem això!, i farem allò! i ja esta!' Tot passat. Este puntet d'optimisme, este puntet d'alegria que posen és insuperable, insuperable!" (Mònica)*

"O lo tema (...) pancartes casi tot són dones, en elles no has anat a entrevistar-les? Si, la secció mercat-pancartes són... Una institució! Són una passada, jo és que al·lucino. (...) Sí, si, és una passada, i ademés són canyeres. Dius, òstia, a mi això m'ha sorprès gratament, és una passada." (Raquel)

2.3.3 La Taverna del Renaixement:

Aquesta comissió, que consegueix l'altra part fonamental dels ingressos de la PDE, també va sorgir de la iniciativa de vàries botigueres del mercat i altres dones, que van pensar d'aprofitar per a muntar un *xiringuito* (integrat en el marc de les paradetes al carrer), durant els dies de la concorreguda Festa del Renaixement de Tortosa. La intenció era aprofitar l'avinentesa per vendre menjar, beguda i alhora fer visible la lluita contra el PHN.

La comissió és totalment gestionada i coordinada per dones en tot el període de preparació, i durant els dies que dura, elles s'encarreguen d'aconseguir el menjar a bon preu, de cuinar-lo i servir-lo, i així com de coordinar el muntatge i desmuntatge de l'estructura, que fan alguns homes.

"Si bueno, avore, com te deia abans, jo sóc una persona que quan tinc les idees clares i penso que això pot tindre un resultat positiu, m'arrisco al 100%. Llavons quan se va estar a l'encadenada, vam començar a parlar que al Renaixement podríem fer algo, i mos van tirar dos mesos pensant de fer algo. (...) I me vaig implicar lo inimaginable i lo resultat és que va sortir una passada, tinc per allí la fotocòpia del milló de pessetes que vam guanyar en 4 dies. Aquí me vaig implicar al 200%, vaig conseguir cantidat de coses d'empreses, vi... Jo què sé! Moltíssim, moltíssim, vaig estar un munt de temps en lo culet així... I va sortir de maravilla, i allà mos vam tirar 6 mesos ben bons." (Sole).

2.3.4 La Revista de la PDE:

La revista és una publicació mensual sostinguda gràcies a la publicitat dels comerços de les Terres de l'Ebre que volen adherir-s'hi. El seu objectiu és comunicar els actes de la PDE, així com les reaccions de la resta de pobles en relació a la PDE i al PHN. En el butlletí de la Revista també es tracten temes de l'actualitat político-científica relacionats amb el transvasament i apareixen també com element rellevant diversos articles d'opinió.

"Sí, estic a la comissió de la Revista, faig fotografies quan puc, perquè ara estic molt més limitada. Col·laboro en preparar algun article, en recopilar alguna informació, porto la publicitat, la comptabilitat, faig lo reparto de la revista, i això normalment me comporta ara, perquè tenim un lapsus, 5 hores diàries!" (Sole)

"Jo al principi quan fea la publicitat, claro te trobes de tot!; puestos en que me prohibien dixar la revista, dixar-la eh? Cuidado! No fer publicitat, dixar-la al mostrador!... I clar, depèn al puesto on anaves, ja anaves en un culet així... Arribo a un puesto i me diu un senyor tot serio: 'fica'm tots los mesos'. I jo: mare de Déu! Gràcies, gràcies!', Perquè aconseguir que una empresa te posés tots los mesos significava que aquella persona tenia les idees molt clares i jo allí tenia una confiança, i sabia que aquella persona estava del meu costat tot i que havia sigut d'Alianza Popular en aquells temps, però m'estava donant molta força. I me diu tot serio com un tarirot i com maldant-me: 'A mi no m'has de donar les gràcies!', a mi me va caure lo món damunt, diu: 'Tu per què estàs fent esta faena?'. I jo me vaig quedar... Li vaig dir: 'jo perquè la sento... per mi mateixa'. Diu: 'pos jo també!, no tens que donar les gràcies a ningú'. I efectivament tenia tota la raó del món, perquè no mos ham de donar les gràcies, però sí que no hem de dixar de reconèixer lo mèrit que cadascú en la seua mesura està desenvolupant." (Sole)

Hem vist que les comissions logístiques estan portades bàsicament per dones de tots els nivells de capacitació, ja que en general les dones concentren la seva participació en les tasques menys visibles, que normalment són les logístiques. Tanmateix, destaquen especialment les dones de més edat i menor nivell d'estudis, amb una forta implicació i iniciativa, fet que les porta a liderar i protagonitzar aquestes comissions. Probablement, en aquesta situació incideix la seva capacitat de gestió i d'iniciativa procedent de la seva experiència en l'organització de la llar, i alhora el fet que moltes dones que no s'atreveixen a posar-se a primera fila, a parlar a les assemblees o a agafar un micròfon, no dubten a treballar intensament a l'ombra pel bé de la Plataforma.

"Però tot és important, perquè si ells no tenen diners per anar-se'n a Brussel·les, i natros no els fem, no podran anar a Brussel·les. I natros los diners los fem per a que els altres vagien a Brussel·les. Entén-me, qui diu Brussel·les diu qualsevol cosa." (Dolors)

"Dona cadaú dins del que pot. Dins del que pot. Hi ha gent que en inteligència poden fer més que jo, però jo faig tot lo que pugue. Si convé fer nusets, pos los faig. Coses que puge fer jo, pos les faig. Això sí, assentada, perquè sempre me tinc que sentar! Si tins voluntat i ganes se poden fer moltes coses sentada." (Encarna)

"Jo la valoro una faena normal, que la faig en un sentiment com tu estàs fent ara esta, com un altre que se´n va a Barcelona i parla, com les persones capacitades que endavant fan una faena. Però jo crec que som una cadena que no falla cap com se digui que ara no me surt! I jo penso que dins de la cadena tots fem una faena important, i la meua és una de les normals, crec jo. Lo que passa és que jo la faig en molt de sentiment, però com ara ... Mira tu quin fandango! Pos tothom. Perquè tu ja ho saps molt bé lo cansada i la meua vida i lo gran que sóc, i econòmicament, ni me falta ni me sobra, tinc per a viure" (Assumpció)

3 Les accions[30]:

Pel que fa al repertori d'accions col·lectives, la Plataforma en Defensa de l'Ebre s'ha caracteritzat per fer accions molt massives, que han implicat el desplaçament de milers de persones a diferents ciutats en funció de la institució política a la qual es volia interpelar.

S'han organitzat diverses **marxes**, totes elles culminant en una gran manifestació. A Brussel·les per transmetre al Parlament Europeu el malestar popular cap al transvasament i entregar un recull de documents científics que recolzen la postura de la PDE. A Màlaga per tal de difondre el missatge de la Nova Cultura de l'Aigua en terres andaluses, a Mallorca amb la voluntat de transmetre el missatge als comisaris europeus de medi ambient que s'hi trobaven reunits, a València aprofitant la Trobada RAMSAR internacional per la gestió i protecció de les zones humides, i la última la dels "peregrins de l'aigua", per a tornar a Brussel·les a entregar una carta d'agraïment per haver escoltat les peticions de la PDE.

Pel que fa a les **manifestacions**, destaquem les de Saragossa, Barcelona (Consell Europeu de març de 2002), Madrid, València, Brusel·les i Palma de Mallorca (Cimera Europea de Medi Ambient maig de 2002)

També volem ressaltar **l'encadenada**, que va significar l'encadenament davant la seu de la Delegació de la Generalitat a les Terres de l'Ebre durant gairebé dos mesos (de l'abril al juny de 2001) i que va estar protagonitzada fonamentalment per dones. Així com les diverses **escridassades** i rebudes als polítics que acudeixen a col·locar primeres pedres, fer campanya o a visitar les Terres de l'Ebre.

"Depèn, durant l'encadenada, que va durar 20 dies, pos totes les tardes a anusar-me allí. Tots los dies anava de Xerta a Torotsa que és on se fea l'encadenada en auto-stop." [La distància és d'aproximadament 15 km. Ella no tenia cotxe i no s'ho volia perdre encara que el seu fill no la podia acompanyar]. (61 anys)

"I després quan ve Pujol, o quan tenim alguna cosa d'estes pos mos dediquem també a organitzar una mica tot: això de la rebuda... Si, si, més o menos." (Encarna)

Participació en accions		
Alta	14	56%
Mitja	10	40%
Baixa	1	4%
Total general	25	100%

Les dones que hem entrevistat, de diferents edats i situacions familiars, han participat a gairebé totes les accions que s'han fet, tot i el desgast que això pugui implicar a nivell de temps, salut, desplaçaments, diners i energia.
"Jo vaig anar a la marxa blava i en cap moment vaig pensar com a Sole, perquè si tenia llagues als peus, (...) si vaig patir com una bèstia, no pensava que m'havia quedat sense sapatilles, ni que anava per aquelles montanyes en unes xancles, jo no pensava en res, absolutament en res. Que a vegades dormíem tres hores, jo només pensava que teníem un objectiu i que el teníem que aconseguir... Això penso que s'hauria de valorar a nivell global, no a nivell particular." (Sole)

"Lo dia que vaig anar a Jaca pos vaig estar tota la nit plorant de dolor, i menos mal que al anar en la furgoneta pos ja me van portar al final de la manifestació en una cadireta, perquè si no no podia caminar. I clar, ara no me puc comprometre com abans! Ja te dic: depèn de la temporada i de com estic jo, he anant a totes les manifestacions, A TOTES! Sempre en la cadireta, però a totes. Però bueno, d'ara a endavant ja ne parlarem! Perquè jo hasta ara lo que fea era agafar-me una cadira i m'adelanto una mica endavant i m'assento, quan arriba la manifestació torno a caminar en la cadira una mica més i me torno a assentar. I si és com les de Barcelona que ja me conec lo recorregut, lo que faig és caminar una miqueta per allò de fer bulto i viure lo moment i, després en l'home mon anem a la plaça de la catedral a esperar-los! (...) Per culpa de les cames he pasat molts mals ratos, i tinc records molt dolents, però claro son dolents però jo anava perquè volia, perquè no me costava gens marxar o quedar-me al cotxe esperant, però jo vull estar! Sé que he d'estar allí, lo important sempre és fer bulto!" (60 anys, amb problemes importants de mobilitat)

[30] A l'annex es podrà consultar el calendari d'acció de la PDE durant aquest tres últims anys. Es pretén recollir i descriure breument les accions més emblemàtiques portades a terme pel moviment social. Recull elaborat a partir d'informació cedida per la PDE.

També cal destacar, encara que ho desenvoluparem més extensament al capítol quatre, que a les accions –especialment a les manifestacions- elles solen participar-hi amb la família i els amics, i aprofitant-ho com a espai de festa i socialització.

"A les manis, quan anem, totes les de pancartes normalment anem en lo mateix autobús. Si fem bocadillos, com a València, portem bocadillos i portem fiambrera. Això dona un altre caliu que si tu vas en gent, que bueno, tots mos coneixem però bueno, que no som tant afins. I allavors, pos és com una festa! Bueno, a pesar de que mos prenem lo dia de festa, i que anem a gastar-nos uns diners, pos estem més contents. I a més a mes, pos que anem per una causa que val la pena." (Puri)

"No, no vaig mai tot sola, jo! Sempre trobo gent. Sí. D'aquí d'esta casa surto tot sola, però... Ja te dic: al començament vaig anar en la gent del mercat, però al mateix temps vaig trobar la meua família, los meus amics de col·legi... i hi va tota Tortosa! No pots estar tot sola a una manifestació!" (Consol)

4 Els canals de comunicació:

Entenem per canals de comunicació totes les vies, formals o informals, amb les que la Plataforma transmet la informació de les accions que es van fent, dels debats que es van tenint i del discurs que defensa.

4.1 Assemblees:

Com hem mencionat anterioriment, pel que ens comenten les entrevistades les assemblees són la principal font d'informació interna del moviment, a més a més de ser l'espai on es prenen les decisions.

[Les reunions locals tu com les vius?] *"Pos jo en molt d'interès perquè allí me n'eantero d'un munt de coses que vull sapiguer i altres que no vull sapiguer però que estan allí i al mateix temps mos informen. (...) Ara, la millor informació es anar allí. Si que te xupes unes quantes hores, perds de son, d'estar en la família, però jo trobo que no cal estar tant amb la família, tantes hores, menos hores i més qualitat. I pots fer més cosetes, que això és una cosa important!" (Puri)*

4.2 Internet:

Internet és també una eina de comunicació vital per a la Plataforma, tant a través dels correus electrònics i les llistes de distribució com mitjançant els fòrums digitals (ebrencs.net, per exemple).

Pel que fa al seu ús, constatem que existeix la fractura digital, tot i que algunes dones a través de la participació a la PDE han après a fer-lo servir. L'ús d'internet està estretament relacionat, com és sabut, amb el nivell de formació, el tipus de feina i els ingressos.

	Internet		
Capacitació productiva	**Si**	**No**	**Total general**
Alta	11	1	48%
Mitja	1	3	16%
Baixa	0	9	36%
Total general	48%	52%	100%

"I me va fer gusanillo perquè tots se donaven direccions de mail, i jo no sabia què era. Perquè no m'havia posat mai davant de l'ordenador. Jo li vaig dir que no ne tenia i me diu: 'no tens ordenador?', i jo no en tinc. I arribo a casa i li dic a l'home: 'ja saps que estem molt atrassats?'...I me va dir: 'Què vols, en estes edats?'. Dic: 'Pos demà me'n compro un'. I dit i fet. I li dic: 'mira fulanito, vull un ordenador i m'ensenyes, te deixo a la teva voluntat. No ne sé res, no vull ni lo més bo ni lo més dolent'. (...) Llavors me vaig apuntar aquí a l'associació de veïns de Ferreries, que me costa més barato. A mi me costa molt aprendre en esta edat. No estem acostumbrats. I ara ja faig les factures, lo de la Plataforma també, i ara me falta internet, que me fa l'efecte que és molt facilet però si ningú m'ensenya... Això ha sortit perquè m'ha donat més vida. Se m'ha ficat la cosa de que jo no sabia de que parlava aquella gent, i mira!." (Dolors)

4.3 La Revista

A l'apartat de les comissions logístiques ja hem explicat en què consisteix la Revista de la Plataforma en Defensa de l'Ebre, però evidentment també és un mecanisme important de comunicació.

"Dins de la revista som sis membres i cadascú té la seua tasca. Una persona se dedica a contractar la publicitat, que és una labor impagable perquè sinó no se podria fer la revista, i després, quatre o cinc persones que lo que fem són tasques específiques: recollir informació, per exemple, si se fa un acte en un poble se busca la persona que te pugui donar la informació, i també fem articles. Llavors entre tots fem la maquetació, los editorials, les entrevistes... De faena n'hi ha prou." (Joaquim)

5 Els i les portaveus:

Hem separat l'anàlisi dels portaveus de l'apartat anterior perquè la lectura sigui més clara donada la seva extensió; tot i que evidentment els portaveus són un dels principals canals de comunicació de la PDE

5.1 Els portaveus generals i permanents:

Els portaveus general i permanents de la Plataforma són exclusivament homes. Aquests portaveus són els que duen a terme la tasca de representació i lideratge de la PDE de cara a la societat i als mitjans de comunicació i, alhora, fan la major part de la feina d'interlocució política. Configuren, per tant, la part més visible del moviment.

Hem preguntat explícitament perquè creuen que els portaveus formals són dos homes, sent com és la Plataforma un moviment molt liderat per dones. En general és una qüestió que moltes dones no s'havien plantejat mai. Les respostes que ens han donat segueixen vàries línies argumentals:

1- Per una banda hem vist que una resposta molt comuna és la **individualització**: els portaveus són aquests dos homes perquè tenen una major experiència prèvia, perquè tenen més capacitat per parlar en públic, major capacitat d'elaborar discursos polítics contundents, major preparació, etc. Són els seus mèrits individuals els que expliquen, doncs, que hagin assumit aquest paper.

L'experiència:
"Però a vere, veig també que los portaveus més visibles que tenim a Tortosa que són Eliseu i Bernat, precisament ja són dos persones que ja se coneixien molt bé lo tema. Per tant, ells ja tenien un rodatge fet. Ja tenien unes idees, i ja tenien un saber fer. Per tant no ho veig estrany, són dos persones que fa 20 anys ja estaven en la lluita i ara n'han tornat" (Mònica)

"Jo es que mai veig les coses des de lo punt de vista que si home o dona. Penso que les circumstàncies han fet que siguen ells, no? Perquè? Pos perquè també tenien un bagatge i la resta de gent no el teníem." (Carlota)

Les aptituds:
"Pues de la gente que conozco, no me sorprende. Por la manera de, al oírlos hablar... a las intercomarcales he ido a dos y no veo a nadie que hable como ellos. Tampoco me he movido dentro de los ámbitos... pero no les veo ni el carisma, ni la facilidad y sobretodo... es una máquina, siempre me saca fechas, medidas, el año no sé que, situaciones... Yo a esta gente la admiro una pasada. Que tengan esta memoria y la aprovechen tan bien. (...) Yo que no haya mujeres así más cabeza visible, es que tampoco conozco ninguna que, a parte de las que admiro, tampoco no las veo con un carácter o un carisma..." (Feli)

"No sé, intel·lectualment estan més preparats per a fer les coses que fan, en això no vull dir que si són més o menos, simplement cadascú fa lo que pot en la mesura de les seues possibilitats, cadascú està al seu puesto! Ara ells me diuen: 'mira, faria falta anar a apuntar això o penjar aquells cartells', o lo que sigue, pos allí estem ràpid! Però jo no me considero que pugue fer més cosa, tinc una primària justeta. M'agradaria, per supost." (Conchita)

2- Una altra de les argumentacions comunes a la majoria dels relats es centra en les pròpies **característiques de les dones de la Plataforma**: ja sigui per les càrregues domèstiques i familiars que impedeixen que les dones tinguin temps per a poder preparar-se i exercir responsablement de portaveu, com pel que fa un suposat

"tarannà" de desinterès per la notorietat i el protagonisme que estaria lligat tant a la baixa formació com a la inseguretat o a la por a fer el ridícul.

"A vere, en la mesura de que no assumixen les càrregues familiars al mateix nivell que les dones, tenen més temps per a preparar-se, per a estudiar los documents, per a valorar i comparar altres coses del PHN, en definitiva, per a preparar-se-ho tot més. I allavons, ells se poden dedicar en més coneixements a fer de dirigents o ... a fer de portaveus, per exemple. Cosa que les dones ho tenim excessivament difícil, perquè ja fas prou para, para portar una activitat mitjana, pos una activitat d'alt nivell si no és dones excepcionals, no ho poden fer! Han de ser en un nivell cultural prou alt com para poder-se expressar correctament en públic i tindre capacitat de valoració... en definitiva, los homes ho tenen més fàcil!" (Glòria)

"Les dones no fan de portaveus perquè, jo crec que la dona volem i podem estar al davant i que se mos veigue, però potser en això som més covardes, mos fa més temor. Jo por lo menos no me veig capaç, ja veus que la meua escola és la justeta d'aquell temps i poca cosa més... He procurat llegir i això però..." (Encarna)

"Sirà perquè natros mos han acostumat a cedir-los lo terreny, i perquè moltíssimes dones molt més protagonistes que ells, que han treballat molt i més que ells... no els importa desprès tindre lo reconeixement. No vull nombrar ni a fulanita ni a menganita..., però ja m'agradaria vore a dones al capdavant, perquè a més a més ho poden fer igual de bé... Trobo, no?" (Júlia)

3- Finalment, també s'esmenta el **context de la societat patriarcal** que assigna un paper secundari a la dona, donant per suposat que el protagonisme per a liderar l'espai públic recau en els homes. Fan referència, per exemple, a que els mitjans de comunicació van a cercar els dos portaveus ja establerts i que és difícil de canviar aquesta dinàmica.

"Sorprendre'm no, no me sorprèn, però és veritat que són homes. No me sorprèn perquè sempre passa. Però jo procuro que no ho siguin sempre. (...) [els homes] *Los és més fàcil segurament parlar... los agrada. Los agrada i diuen que són les dones les parladores, però a nells los agrada molt parlar en públic, lo micro, i sortir a la foto los agrada. Als homens en general, eh? I perquè no als de la Plataforma?, si als homens en general los agrada? Que ademés en la societat estan acostumbrats a que són ells los que fan lo paper de representació. (Consol)*

"Ens ho hem de treballar... bé, crec que ja treballem. Natros no som les culpables, ells tenen tant assumit lo paper important que... Pel contrari, crec que lo paper d'organitzar actes, portar les relacions externes, etc. sense la dona, no serien possibles!" (Marina)

"No. No'm sorprèn. Me fa ràbia, evidentment! Me sembla malament, però no me sorprèn... Perquè és l'estructura del món en la societat en la que vivim. Potser perquè ells ja ho tenen més fàcil, jo no vull dir ni per la educació ni per res perquè penso que són molts factors, no?" (Júlia)

Aquestes argumentacions sobre el context de la societat patriarcal, però, només les ressalten les dones amb més capacitació i que prèviament tenien una militància feminista o en altres moviments transformadors. Pensem que és molt significatiu que siguin les úniques que fan aquest raonament, capaces de desmuntar la naturalització de la desigualtat. Aquest aspecte, el de com valoren la feina que fan i com perceben les diferències i desigualtats de gènere existents a l'interior del moviment, el tractarem més extensament en el capítol quatre.

En un segon nivell de portaveus apareixen més dones, tant en el marc de plataformes locals, com en moments puntuals per a comunicar temes tècnics.

5.2 Les portaveus locals:

La presència de dones és rellevant: de les 10 o 12 Plataformes locals en Defensa de l'Ebre existents, 4 dones de les que nosaltres hem entrevistat han exercit, o exerceixen actualment la representació del poble on viuen. Totes elles, però, ens han comentat que s'han vist impulsades a ocupar aquesta responsabilitat més per la conjuntura del moment que per una voluntat inicial de desenvolupar aquesta tasca. Diuen que, tot i que no entrava en els seus plans, s'han vist forçades a prendre aquest paper perquè no hi havia ningú més que el volgués fer i veien que si no prenien aquesta responsabilitat, la PDE no tindria nucli en els seus pobles i, per tant, la Plataforma global perdria força.

"Bé, este paper a temporades no m'ha tocat més remei que, que, que... Assignar-me'l jo perquè no hi havia ningú més que'l fes! I passa moltíssimes vegades que les persones que van de portaveu són les que se sacrifiquen més perquè no hi ha ningú més que ho assumixque...(...) És com un riu, que'l formen gotetes d'aigua... pos sóc una goteta més!"!" (Glòria)

"I vam anar i vaig dir: 'pos mira, bueno, que és per veure si podem anar fent plataformes a les diferents poblacions i tal, i si hi ha algú que se sente que té ganes de fer-ho'. I mos vam apuntar una sèrie de gent. Igual érem 17 o 18. Després allò s'ha anat reduint i quedem los que quedem.(...) Des de llavors fins ara ha sigut un no parar. M'hai quedat... se pot dir que, jo com a representant de la Plataforma pel fet de ... Jo sóc molt perseverant, i pos después, he tingut gent que hi col·labora però aquí curiosament al nostre poble passa que hi ha hagut més gent quan fas una sortida o fas algo tinc molt bona resposta de la gent, però durant les èpoques normals, com si diguéssim, lo dia a dia vull dir, som molt pocs los que seguim. (...) I crec que agraiixen que lo poble mantingue la PDE." (Antònia)

5.3 Les portaveus puntuals:

Hem considerat com a portaveus puntuals a les persones que comuniquen (ja sigui a l'assemblea o als mitjans de comunicació) les informacions derivades del treball individual o fet per les comissions.

En aquest sentit, cal subratllar que els portaveus puntals pràcticament són tot dones, degut a que les comissions són fonamentalment femenines. Però aquestes dones també senten la necessitat de justificar perquè adopten aquest paper. Majoritàriament argumenten que aquesta és una tasca vinculada a la necessitat d'informar de la feina feta i no per vocació o voluntat de lideratge.

"I la resta, si ho fem alguna vegada, no és perquè tinguéssim la vocació de portaveus sinó perquè estàs fent una activitat i penses que te toca explicar-la a tu perquè tu ets la que l'estàs portant..." (Carlota)

"Això com a portaveus principals. Però també hem de tindre en compte que com a portaveus esporàdics, allavors és quan entren les dones. Per exemple, que quan se monta una mani és ella la que monta los autobusos, la que organitza la gent, i és ella la que sol sortir a donar explicacions d'hores, dies... Lo tema de coses més tècniques de Europa, a nivell de lo que se fa a Brussel·les, pos sol ser latambé una dona, la portaveu, no? En lo tema pancartes si mai convé dir algo, pos també és una dona. Potser los portaveus més visibles són dos homes però después, a un altre nivell te dónes compte que surten totes les dones." (Mònica)

5.4 La Paradeta de la PDE al Mercat Municipal de Tortosa i les portaveus a peu de carrer:

La Paradeta de la PDE al Mercat Municipal de Tortosa és l'únic espai físic de referència de la PDE. Va sorgir per iniciativa d'unes botigueres del mercat que participen activament al moviment. Per descriure com es va gestar, el més clar és partir del relat d'una de les impulsores:

"Se va començar que va presentar-se aquí, farà un parell d'anys se va presentar Arnau, que aquí, al mig del mercat, se va posar en un rollo de cinta que jo l'hi vaig donar de màquina, de la balança, i va començar a arreplegar firmes. Portava uns graellers o no sé que portava los dissabtes, i bueno, llavors va donar la casualitat que la parada del meu costat se va buidar i se va posar allà a arreplegar les firmes. I en això que me va dir: 'Chica, pos podríem comprar pins i vendre'ls, no sé'. I així se va començar. Se va començar en pins i en pegatines d'estes rodones. No hi havia res més. I me'n recordo que un dissabte, aquí al mig arreplegant firmes, no sé si vam fer en aquell moment sis o set centes pessetes, perquè no hi havia los euros, i no sabíem què teníem damunt. 'Però això és una maravilla!' 'Pos xica si fèem jerseis!' 'Mira jo tinc una amiga, molt amiga que és... que és una persona molt desperta, molt comercianta i molt del...'. I va dir: 'Aquí s'han de comprar camisetes'". I bueno, la cosa se va anar fent gran i llavors se va buidar esta parada. (...) Hi ve molta gent aquí a informar-se a la meua parada dels de pancartes. Llavors l'altra gent en general, quan hi ha una excursió, quan hi algo, llavors lo de la nostra parada ja és, no sé que és, és algo increíble (...) Increíble, ara la Plataforma ja ha posat un telèfon per la paradeta perquè ja no podia ser més..." (Assumpció)

La Paradeta ràpidament s'ha convertit en el principal punt d'informació de cara a la societat de les Terres de l'Ebre. Des d'allà és on es distribueix la informació, es ven material, es recullen firmes quan cal, etc. Es tracta d'un espai totalment feminitzat i gestionat amb una lògica femenina. Està gestionada per una xarxa informal de relacions entre dones del mercat (algunes botigueres d'altres parades del Mercat i clientes amigues), dones de la

comissió de pancartes i algunes de les comissions econòmiques. S'ocupen d'organitzar les permanències i d'assegurar que que no faltin diners, ni materials i de que la informació circuli ràpidament de boca en boca.

Es podria dir que des de la Paradeta, i per extensió des del Mercat de Tortosa, es fan tasques de representació de la Plataforma, tot i que cap de les entrevistades ni dels entrevistats han considerat com a portaveus a les dones del mercat, ni a les que porten la paradeta, ni tant sols han considerat que representessin informalment a la PDE. Creiem que aquestes dones fan una aquesta tasca de difusió informal de la PDE tot fent de **portaveus a peu de carrer,** tasca invisibles per a gairebé tothom.

"Tot això bueno, estes reflexions les has de fer 40.000 vegades, sempre te trobes gent que no ho té massa clar! (..) Jo m'encarrego de passar la veu a uns, l'altre ne controla uns altres... I mai mos ha fallat, sempre que ha calgut enterar-mos d'algun imprevist sempre tots ham estat enterats. També los hi ha que tenen mòbil i que saps que los pots localitzar en tot moment. Primera, que mos organitzem per estar al cas de les reunions, i després ja anem de boca en boca a explicar-ho. Per exemple jo me'n vaig al mercat i estic un parell d'hores per allí explicant lo que hi ha, desprès ve un altra a rellevar-me i va contant a la gent que veu o la que passa o la que sap que ve..." (Conchita)

"Jo no tinc don de paraula. Pos tu que saps lo que tens que dir, ves i parla. Jo, si puc, t'acompanyaré. (...) I que jo en la gent del carrer parlo molt bé, però no me poses a parlar davant de molta gent perquè me quedaré tallada i no diré res." (Puri)

La resta de la Plataforma valora molt aquesta difusió i mobilització que es fa des del mercat, però sense considerar que formi part del treball de representació. Aquest aspecte el desenvoluparem més extensament el pròxim capítol, però volem avançar que això pot ser bàsicament degut a la invisibilitat del treball femení informal, que resta sovint a l'ombra. Fins i tot quan és tant evident com en el cas del Mercat, continua sent més borrós i indefinit que el que serien les tasques més formalitzades, habitualment desenvolupades pels homes.

[Com creus que la resta de membres de la Plataforma valoren la faena que tu fas?] *"Lo resto de la Plataforma trobo que per la gent del mercat i de pancartes... Com una admiració. Ho dic de veritat, perquè Eliseu i Bernat, tots enseguida: 'òstil Quina gent del mercat! Què no vindreu los del mercat?' La gent sap que es fa allò allà i saben que busquem gent, i s'apunta. Saben que lo mercat fa un autobús del mercat, i lo mercat omple un autobús vaigue on se vaigue. O sigue, no sóc jo. Dins del mercat això està agarrat molt fort. (...) A on tenim la pancarta de nit i de dia és al mercat, i, per exemple, ara que van venir les votacions tot lo mercat mos vam posar la xapa, no cal dir posem-nos la xapa, a la gent li surt de l'ànima posar la xapa. I jo crec que lo mercat ha donat un impuls molt fort a la Plataforma. Tot gràcies a Arnau perquè va ser qui va sortir en un rollo de paper i mira a on estem. Però és que lo mercat li ha donat molt de valor a la Plataforma i crec que pancartes, tots ho sabem, que la gent de pancartes estem units, som una pinya i anem on face falta. De veritat, de veritat. (...) Tothom ho fa en molt bona voluntat, lo que ho veu, lo que ho compra, lo que ho porta, perquè s'ho ha endut. I jo crec que la Plataforma funciona molt, molt, molt, gràcies al mercat. Perquè lo mercat, en dissabte aquí dins hi ha un moviment, un sentiment, una cosa i llavors la paradeta... no hi ha paraules." (Assumpció)*

Cal tenir en compte, però, que la tasca de portaveus a peu de carrer no la fan només les dones que es mouen al voltant del Mercat de Tortosa. En les entrevistes a dones d'altres localitats de les Terres de l'Ebre també hem vist que duen a terme aquesta feina.

RECAPITULANT...

Amb aquest recorregut per la participació de les dones en els diferents espais organitzatius de la PDE hem pretès mostrar com en aquest moviment les dones són molt actives i hi tenen un paper crucial. Alhora, també hem volgut analitzar com participen en els diferents espais i quines limitacions i potencialitats s'hi troben.

En definitiva, aquest capitol ha estat plantejat com a base descriptiva de l'estructura i funcionament de la PDE des de la perspectiva de les dones activistes, alhora que ha esdevingut punt de partida de les anàlisis i conclusions que es fonamentaran en el següent apartat.

A/ LES COMISSIONS:

En l'anàlisi de les comissions de treball de la Plataforma, hem vist que hi ha relació entre estar en les comissions més tècniques o estratègiques i la capacitació professional, i que **es dóna**, per tant, **una certa divisió del treball segons el nivell de capacitació** (en el sentit de que hi ha comissions –les estratègiques, que són més tècniques o polítiques - on només participen dones amb força capacitació).

Moltes de les dones no se senten capaces d'estar en les **comissions estratègiques** perquè senten que no estan preparades. En aquest punt cal ressaltar que les dones per a sentir-se preparades per comparèixer en l'espai públic típicament masculí han d'estar objectivament molt preparades, en molts casos es posen un nivell d'autoexigència molt alt. Si no fos per això, i per la falta de temps que adquirir aquest nivell de prepapració suposa, segurament s'hi implicarien, o almenys això és el que ens han dit.

Nivell de capacitació productiva	Comissions		
	Estratègiques	Organització d'accions	Logístiques
Alt	7	9	10
Mig	2	0	4
Baix	1	4	9
Total general	40%	52%	92%

"Me gustaría hacer más, como Paula, Carlota... a mí me gustaría tener esta capacidad, pero yo esto, me dicen dos datos y después ya no tengo capacidad, ni tampoco me empeño. Mi papel de colaboradora lo tengo muy asumido y estoy bien. (...) Yo pienso que yo para transmitir y comunicarme me encuentro limitada, si no es de tú a tú. Hablar delante de seis personas ya me da... no es que no sepa, es que me intimida. Yo de organizar no sé, però de colaborar la mejor, porque no tengo límites. Y como el no saber organizar, lo veo como un defectillo, lo compenso colaborando el doble." (Feli)

Les comissions logístiques així com l'organització d'accions estan portades bàsicament per dones de tots els nivells de capacitació, perquè les dones en general concentren la seva participació en les tasques menys visibles. També destaca la forta implicació i iniciativa de les dones de més edat i menor nivell d'estudis, que lideren i protagonitzen aquestes comissions.

Per altra banda, constatem també que **facin el que facin, totes s'arremanguen i no dubten en fer també feines de logística i organització,** i aquest aspecte creiem que és força generalitzable a l'aportació de les dones a la Plataforma en general, que es concentra en les tasques logístiques i organitzatives, en el treball més a l'ombra, com veurem en el pròxim capítol.

B/ ELS PORTAVEUS:

Resumint, podríem dir que, tot i que som conscients que en la nostra mostra hi ha una certa sobrerrepresentació de dones que fan tasques de portaveu formal (puntual o local) i una infrarrepresentació de les portaveu a peu de carrer, creiem que el següent quadre és força il·lustratiu.

Dones que fan de portaveu	Capacitació productiva			
	Alta	Mitja	Baixa	Total general
General	0	0	0	0
Local	2	2	0	4
Puntual	3	0	0	3
De carrer	0	1	7	8
No fan de portaveu	7	1	4	10
Total general	48%	16%	36%	100%

Les dones amb baixa capacitació productiva són molt actives en la difusió informal i utilitzen per fer-ho les xarxes i relacions familiars i comunitàries de la seva vida quotidiana (el mercat, les converses boca a boca, etc.). En canvi, **les dones amb una alta capacitació productiva tendeixen a ocupar en major mesura els espais de representació formal**, deixant més de banda el treball de mobilització informal.

En el següent capítol analitzarem més extensament les implicacions que per a la visibilitat i el poder de les dones dintre del moviment té aquesta inserció en l'estructura organitzativa.

IV: MOVIMENTS SOCIALS I GÈNERE: DESIGUALTATS I DIFERÈNCIES

Analitzar un moviment social des de la perspectiva del gènere suposa no només avaluar l'activitat i l'estructura del moviment, significa també centrar l'atenció en el fet que, en el marc dels moviments socials transformadors, hi ha tot un seguit de tasques fonamentals per l'existència i la supervivència del moviment que es desenvolupen en espais informals i sovint poc visibles. Habitualment, aquests són obviats en estudis sobre moviments socials no directament vinculats a la reivindicació feminista o antisexista.

Perquè els moviments socials es mantinguin i tinguin força, necessiten espais de discussió i direcció -que acostumen a protagonitzar homes- però també de molts altres espais i treballs. En aquest sentit, en el moviment social que estem analitzant el nostre objectiu és veure com s'ocupen els àmbits d'activitat política i de relació; tant pel que fa als formals que ja hem descrit més extensament al capítol anterior, com pel que fa als informals i/o festius). Estem parlant, per tant, de la distribució entre homes i dones del poder i la capacitat d'incidència en les directrius globals del moviment.

Les pràctiques de les dones dins la Plataforma acostumen, doncs, a restar a l'ombra de les tasques més visibles i formals i, sovint, no reben un reconeixement adequat. Malgrat, com mostrarem, que tot i ser aportacions menys reconeguts, són absolutament necessàries pel moviment, en tant que teixeixen els vincles de confiança, solidaritat, identitat i comunicació sense els quals la Plataforma en Defensa de l'Ebre no hauria aconseguit l'extensió i la força que la caracteritza. Ens caldrà tenir en compte tots els treballs i aportacions per a entendre veritablement la dinàmica i l'impacte que arriben a tenir. Si en el capítol anterior hem descrit la participació de les dones a la Plataforma, ara pretenem obrir l'objectiu i relacionar aquesta participació amb el conjunt de les activitats de la PDE. Aquest pas ens permetrà situar i valorar la seva aportació al manteniment de la Plataforma[31] i aprofundir en les relacions de poder implícites que tot això configura.

En aquest capítol, doncs, volem fer una anàlisi més sistemàtica del què fan i el què no fan les dones, de les raons que donen per fer-ho, o per no fer-ho; del què se senten capaces de fer, i de què no. Quina és la posició que els donen les tasques que fan en el conjunt de la PDE? Quina relació té tot això amb les desigualtats de gènere? Es reprodueix la divisió sexual de treball que trobem en la societat en general? Com és que es reprodueix, a través de quins processos? Què aporten les dones de diferent, si és que ho fan, en la seva implicació política?

Per a respondre a aquestes preguntes, hem estructurat aquest capítol en tres apartats: en primer lloc explorarem si es donen **desigualtats** en el repartiment de les tasques en el sí del moviment; en segon lloc, analitzarem si es donen **diferències** en les formes de fer i de viure la participació política de les dones (o d'algunes dones) i com afecta això al conjunt de la Plataforma. I finalment, entrarem a revisar els **discursos** que les dones fan sobre la seva pròpia participació per a veure com interpreten elles aquestes desigualtats i diferències de gènere en el sí de la Plataforma i fins a quin punt es naturalitzen.

A/ LA DESIGUALTAT:

Per avaluar la desigualtat a l'interior del moviment en termes més objectius, en primer lloc és necessari saber si dins la Plataforma en Defensa de l'Ebre hi ha una distribució de les tasques entre homes i dones significativament diferent i que no es degui a altres elements com el nivell educatiu, l'edat, o d'altres. És a dir, si es pot observar un repartiment diferent per sexe tant pel que fa al contingut de les tasques que es fan, com també per la compaginació i rotació entre diferents feines que fan les persones que les desenvolupen.

[31] Tenint en compte que parlem d'unes poques dones però que a través d'aquestes entrevistes hem vist també la participació de les altres dones.

1. EL REPARTIMENT DELS TREBALLS:

Per abordar l'anàlisi del repartiment de treballs, ha estat necessari realitzar una identificació i classificació prèvies d'aquests. El primer pas ha estat sistematitzar en un esquema tots els treballs que es fan en el moviment, basant-nos en la descripció del capítol anterior. Hem posat l'èmfasi de l'anàlisi en el repartiment del treball per tal de determinar, a través de la informació obtinguda a través de les entrevistes i l'observació, qui és qui fa què i, sobretot, qui no ho fa. L'objectiu concret rau en identificar si aquest repartiment respon, o es fa, en termes de gènere, o és degut a d'altres elements diferenciadors com poden ser l'edat o el nivell d'estudis. A grans trets, s'apunta a que efectivament dins la PDE hi ha un cert repartiment del treball segons el sexe. Seguidament, doncs, proposem una sèrie d'enunciats explicatius del perquè es dóna aquesta distribució desigual del treball que apareix clarament vinculada a les habilitats i els rols assignats en funció del gènere.

Per classificar els tipus de tasques que es fan a la PDE, hem construït un esquema analític basat en dos eixos fonamentals: la naturalesa de les feines i la visibilitat-invisibilitat que tenen.

La naturalesa:

- Entenem per tasques **d'organització, gestió i direcció** del moviment tot aquell treball estratègic i directiu que implica participar activament en la definició dels objectius i posicions del moviment en funció de la conjuntura del moment.
- Entenem per tasques **de base, executives o d'estratègia quotidiana** tot el treball d'implementació en el dia a dia de les decisions preses per la Plataforma.

La visibilitat:

Per definir el que nosaltres hem entès per visibilitat, abans ens cal recordar que en general la visibilitat no és una característica que es dóni de forma natural, pròpia de la tasca en sí. El que en una societat es defineix com a varolat i digne de reconeixement és el que al final acaba sent visible. No es pot deslligar el que esdevé visible dels valors dominants i hegemònics que acaben constituint-se en "sentit comú" i fent que determinades activitats siguin visibles i reconegudes com a treball i d'altres no. De la mateixa manera que el llenguatge fa desaparèixer a les dones transformant en masculí qualsevol col·lectiu femení en el que hi hagi un sol baró, els treballs de les dones en general acostumen a quedar a l'ombra, ja que la visibilitat no és neutra sinó jerarquitzada en funció del que socialment es considera significatiu.

Com diu D. Juliano (1994: pag. 158), en general les aportacions de les dones es dilueixen i no són fàcils de veure o d'anomenar: *"Sus aportes forman la argamasa que mantiene unido el edificio social, pero en ese edificio los estudios contabilizan sólo las piedras. Así, intentar recuperar su historia y su presente, no implica sólo acercar la lupa de la investigación a un punto antes descuidado, sino revertir la estructura misma de la investigación, cambiando la relación figura-fondo. Existe un viejo juego de ilusión óptica en el que se debe tratar de descubrir figuras ocultas. Éstas lo son por un proceso gestáltico que privilegia un diseño como forma y le reconoce significado, mientras que omite el otro y, al considerarlo fondo, le niega estructura y sentido. Nada hay en los diseños mismos que obliguen a uno u otro a cumplir el papel de figura o el de fondo, pero mientras consideremos a uno forma, el otro se hará invisible y sólo podremos verlo invirtiendo nuestro sistema interpretativo. Pasando de este ejemplo óptico a los estudios sociales, podemos ver que éstos parten de una escala de valores, dentro de la cual todo lo significativo está relacionado con el mundo masculino y por consiguiente no ve –más que como un fondo borroso e informe- la actividad, el esfuerzo o el aporte femenino, salvo que ése se realice en campos considerados importantes. Pero la importancia que se asigna a un campo de actividades está en relación directa con el prestigio y poder social de los actores que la ejecutan, por lo que en una sociedad de ideología patriarcal, lo importante se identifica, por definición, con lo masculino (como en toda sociedad estratificada con los valores del grupo dominante). Esto trae como consecuencia que la presencia de la mujer en la historia (en política, economía, arte, religión o ciencia) se vea como escasa o marginal."*

Creiem que aquestes paraules es poden aplicar perfectament a la visibilitat que tenen els diferents tipus de treballs en el sí de la Plataforma i, en conseqüència, en la nostra anàlisi:

- Hem entès per **visibles** les tasques que en els relats de les entrevistades apareixen clarament i explícitament i que s'associen directament a les persones que les realitzen.
- Com a **invisibles**, hem intentat recollir aquelles feines que hem constatat que es fan i que són necessàries però que no hi ha massa consciència de què allò és un treball i un esforç; és a dir, feines que no es conceben com a treball o bé que no hi ha una percepció gaire clara de qui l'ha fet excepte per part de les persones que les fan, és clar.

En altres paraules, i per no donar lloc a confusions, la visibilitat-invisibilitat no es pot deslligar de la qüestió del **reconeixement**. Les tasques que hem considerat invisibles estan a la vista de tothom i la seva importància és molt evident, com veurem a continuació. Malgrat tot, no es consideren significatives i no es reconeixen com a treball. Resten en l'àmbit del què és borrós, del que no se'n parla fàcilment; de la mateixa manera que el treball de la reproducció és invisibilitzat perquè no hi ha prou consciència de que és una funció imprescindible.

Entenem que a la Plataforma la visibilitat es dóna en dos nivells:

- **Externament a la PDE**, és a dir aquell treball que es projecta a la societat en general i que, òbviament, és limitada. Hem considerat com a visible cap a la societat només la tasca dels portaveus oficials (el discurs "oficial", que és el que apareix als mitjans de comunicació), la Paradeta de la Plataforma al Mercat Municipal de Tortosa, que com hem dit és l'espai físic de referència i el punt d'informació i difusió oficial a les Terres de l'Ebre, així com de les accions que es duen a terme.

- **A nivell intern** de la PDE, també hi han tasques més visibles que altres. Encara que totes són necessàries pel manteniment del moviment, algunes són percebudes com a "evidents" i són reconegudes com a treball, i d'altres, només són mencionades per les pròpies persones que les fan i, sovint, ni tant sols elles mateixes les consideren com una feina significativa que aporten a la Plataforma.

En base al doble eix direcció-execució i visibilitat-invisibilitat, l'esquema d'anàlisi, per tant, quedaria així:

	TASQUES DE DIRECCIÓ I GESTIÓ DEL MOVIMENT	**TASQUES EXECUTIVES**
Visible per la societat	-Fer de portaveu oficial (de la PDE en general o de les PDE locals)	-Permanències a la Paradeta: venta de material, informació.
Visible per la PDE	-Fer de portaveus generals -Fer de portaveus locals -Fer de portaveus puntuals -Interlocució amb partits i institucions -Participar en el debat d'idees A	-Permanències a la Paradeta: venta de material, informació. -Participar en les accions B
Invisible per la PDE	-Fer de portaveus "de carrer"/ difusió informal -Elaborar el treball tècnic -Redacció de comunicats i documents per la Revista de la PDE i per la premsa. -Organització d'actes -Gestió de recursos materials i econòmics, organització de la Paradeta -Manteniment de les xarxes relacionals (entitats, polítics, tècnics, pobles TE) C	-Suport tècnic en traducció i edició de documents. -Elaborar el material (pancartes i banderoles per vendre) -Logístiques (penjar cartells, fotocòpies, acompanyaments, recollida firmes, "mà d'obra"...) D

Recordem que estem parlant de treballs i no de persones: la mateixa persona es pot moure per tots els quadres i, de fet, moltes de les dones que hem entrevistat realitzen diferents tipus de feines. També hem de tenir en compte que els quatre àmbits estan jerarquitzats. És a dir, que cadascun té un prestigi i un reconeixement social diferent que prové de la pròpia visibilitat-invisibilitat i de la diferent capacitat d'incidir en la política del moviment. Amb aquest esquema, doncs, l'objectiu és analitzar en funció de quins elements es dóna la divisió del treball. És per això que, a continuació, ens centrarem a descriure les tasques i les característiques de cada un dels requadres de l'esquema.

A: Tasques visibles i de direcció:

-Fer de portaveus generals: representació permanent de la PDE.
-Fer de portaveus locals: representació de les Plataformes locals.
-Fer de portaveus puntuals: comunicació de temes tècnics a les assemblees, als mitjans de comunicació, en xerrades amb públic, etc.
-Interlocució amb partits i institucions.
-Debat d'idees: participació en els debats estratègics del moviment a les assemblees, via internet, etc.

Aquest espai és l'únic que s'acosta a la "paritat", és a dir, l'únic on no hi ha una majoria de dones i en canvi sí hi ha molta participació dels homes implicats a la PDE. A més, cal tenir en compte que al "cim de la piràmide" – els portaveus permanents de la PDE -, hi ha dos homes.

A partir de les dones entrevistades hem volgut descriure, aproximadament, les característiques generals de les dones que fan aquest tipus de tasques. Hem diferenciat entre dos tipus d'activitats: la participació als debats del moviment (a les assemblees, a internet, etc.) i la tasca d'interlocució o de fer de portaveu formal. Aquesta distribució es deu al fet que la dedicació a nivell de temps i d'implicació d'aquestes últimes dues feines és molt més alta. A més a més, en el primer cas, no es requereix una dedicació de temps específica i les capacitats o habilitats necessàries també són unes altres.

A	Capacitació productiva			
(visible i directiu)	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Si	6	2	0	32%
Només participa en els debats	1	0	1	8%
No	5	2	8	60%
Total general	48%	16%	36%	100%

Les dones que hem entrevistat, i que estan fent feines de portaveu formal o d'interlocució, tenen un perfil molt concret: una certa capacitació productiva i sovint també -però no necessàriament- una trajectòria participativa prèvia d'alta intensitat. Sembla, doncs, que el més determinant és la capacitació productiva. Tot i que s'accedeix a aquest espai a través de la formació, es mantenen certes barreres, que tenen a veure amb la disponibilitat de temps, desigual per homes i dones, suposant més esforç per les darreres (com es veu a les taules de dedicació de temps i càrregues familiars que presentem aquí).

A	Càrregues familiars				
(visible i directiu)	Altes	Mitges	Baixes	Sense	Total
Si	1	2	1	4	32%
Només participa en els debats	0	0	2	0	8%
No	1	5	6	3	60%
Total general	8%	28%	36%	28%	100%

A	Dedicació de temps					
(visible i directiu)	Alta	Mitja-alta	Mitja	Mitja-baixa	Baixa	Total
Si	4	2	1	1	0	32%
Només participa en els debats	1	0	0	1	0	8%
No	0	5	8	6	2	60%
Total general	20%	28%	12%	32%	8%	100%

En aquesta segona taula veiem que les dones que fan aquest tipus de tasca, en general, tendeixen o necessiten dedicar-hi molt de temps. Això, per sí sol, ja és una barrera per la participació de les dones. Malgrat tot, també hi ha dones que dediquen força temps a la PDE, però que no participen en els debats del moviment ni en les tasques de representació: són les que fan el treball directiu invisible i el treball executiu. Aquestes dones no estan a la casella de visibilitat-direcció, amb tot el què implica a nivell de la capacitat d'incidir en la direcció o línia política global del moviment.

Com ja hem desenvolupat més extensament al capítol anterior, les tasques visibles i de direcció com fer de portaveu, requereixen unes habilitats pròpies o característiques de la lògica productiva: la capacitat d'abstracció, de parlar en públic, d'articular un discurs, etc.; a més de temps de dedicació i preparació.

"Les dones no s'atrevixen a parlar. I diuen: 'Ara, en la Plataforma, m'he ficat a parlar' Però se fiquen a parlar però i no parlen en públic. I no sols les de la meua edat. Tampoc les de la cinquantena. Les de vint i trenta anys no s'atrevixen a parlar, a prendre la paraula. I jo hai estat disposada a dir: 'Pues digue-ho així. Si m'ho dius a mi perquè no ho dius en públic?' Però no. No ho pots conseguir." (Consol)

Donat que la capacitació productiva té a veure amb el nivell de formació i amb el tipus de feina, el que acaba passant és que en els espais visibles i directius hi participen només un cert tipus de dones que estan i alhora es

senten preparades per fer-ho. En aquest aspecte és rellevant anotar que, a més, la major part d'aquestes dones son de condició social mitja-alta.

A (visible i directiu)	Classe social				
	Mitja-alta	Mitja-baixa	Baixa	No pròpia	Total
Si	6	0	1	1	32%
Només participa en els debats	0	1	1	0	8%
No	3	3	6	3	60%
Total general	36%	16%	32%	16%	100%

Però, tot i així, per ocupar l'espai públic no n'hi ha prou amb aquests aprenentatges, sinó que intervenen d'altres factors, ja que també hem observat que no totes les dones amb aquestes característiques s'atreveixen o els interessa ocupar aquest espai. La dificultat de conciliar la participació i el treball amb la vida domèstica i familiar, pot ser un dels elements que fa que prioritzin altres àmbits de la seva vida i no estiguin disposades a pagar l'alt preu que els suposa (en termes de temps, triple presència, etc. –veure capítol tres-). Així doncs, l'espai visible i de direcció és el més difícil d'ocupar per les dones, sobretot per les dones de menor capacitació productiva.

B: Tasques visibles i executives:

-Paradeta: permanències, venda de material (samarretes, domassos, "merchandising"...), informació, recollida de signatures, etc.
-Participació en les accions: a l'encadenada, a les manifestacions, a les marxes,...

La **Paradeta** de la PDE al Mercat Municipal de Tortosa és un espai creat i gestionat per dones amb unes determinades característiques: d'una certa edat (entre cinquanta anys llargs i seixanta i escaig), amb una trajectòria participativa prèvia nul·la o escassa, i amb un nivell de formació i capacitació productiva baix o mig. És un àmbit totalment femení, creat i gestionat exclusivament per dones i amb una lògica molt característica del treball reproductiu, basada en el diàleg, el boca a boca, la interacció personal, la confiança, l'aprofitament de les xarxes de la vida quotidiana, etc. En definitiva, segueix totalment la forma de funcionar de la resta de parades del mercat però aplicant-ho a la mobilització política.

Pel que fa a les **accions**, hem vist que la presència de dones de totes les condicions socials i de totes les edats - amb una significativa presència de jubilades- és molt important. La Plataforma en Defensa de l'Ebre és, com ja hem dit, un moviment força interclassista i intergeneracional.

B (visible i executiu)		Capacitació productiva			
		Alta	Mitja	Baixa	Total
Paradeta	Si	2	1	3	6
Participació en les accions	Alta	4	3	7	56%
	Mitja	8	1	1	40%
	Baixa	0	0	1	4%

La gran implicació de dones de tot tipus a la PDE permet explicar, també, el tipus i l'èxit de les accions que s'han dut a terme al llarg dels tres anys de mobilització. Moltes de les accions s'han realitzat en horaris atípics en els moviments socials, ja que coincideixen amb la jornada laboral clàssica[32]. L'encadenada, per exemple, no es pot entendre sense tenir en compte que les que s'encadenaven eren dones que podien compaginar la feina - les que tenien un treball remunerat-, amb les tasques de la casa -algunes eren mestresses de casa, i moltes eren jubilades. Molts altres actes també s'han fet pel matí, com les rebudes als polítics de torn que apareixien per les Terres de l'Ebre per posar primeres pedres o fer qualsevol altre acte. La major disponibilitat i flexibilitat que tenen les dones en general -tot i la doble presència i el doble treball- ha permès al moviment tenir una capacitat de reacció molt gran i fer-se constantment present, sense oblidar que les manifestacions i marxes s'han caracteritzat per la seva massivitat i pel fet que hi han anat famílies senceres i gent de totes les edats. Com desenvoluparem més extensament al capítol següent, això també sembla tenir molt a veure amb la implicació directa de les dones.

"Lo respaldo és de les dones. Perquè pensa que quan se va a algun puesto, que és un dia de treball, la majoria dels que van són dones. Quan a l'encadenada, jo només anava a les vuit a firmar o a vore los que tocaven...

[32] Amb l'excepció del moviment estudiantil, és clar, i d'altres moviments amb un fort component juvenil com el mal anomenat "antiglobalització".

Perquè es quan plego i me'n anava, que arribava quan ja estava tot plegat... Però vull dir, la majoria dones. També n'hi han homes que s'impliquen, però no s'impliquen tant. Van sempre com a un passet detras." (Puri)

"Y bueno pues, allí, en la encadenada, de mujeres, un montón un montón. Y yo, mira tú como tenia lo de la encadenada, al ir a turnos, la semana que yo trabajaba de tarde, me tocaba abrir a mí. E iban viniendo mujeres, que dejaban los críos al colegio y sólo estaban media hora porque tenían que ir a comprar o a preparar la comida. De nueve a nueve y media, otras de once a doce menos cuarto, "que tinc a mon pare no sé què", y allí todo el rato..." (Feli)

"Han anat sustentant lo moviment casi des del principi. Perquè pensa que moltes de les activitats que se fan són entre setmana, i hi ha molta dona que hi pot anar perquè és ama de casa... I sobretot la faena a nivell de difusió és a càrrec de les dones. (Isabel)

C: Tasques no visibles i de direcció:

-Portaveu "de carrer": treball de difusió informal, boca a boca, de la informació relacionada amb la PDE.
-Treball tècnic: lectura i preparació dels documents tècnics necessaris (legals, mediambientals, econòmics, etc.) per l'estratègia de la PDE a la UE, amb el Govern central, la Generalitat, etc.
-Organització d'actes (manifestacions, festes, congressos): logística dels transports per a les manifestacions, preparació de rodes de premsa, preparació de la Festa del Renaixement de Tortosa i altres actes lúdico-festius, etc.
-Gestió dels recursos materials i econòmics: controlar les entrades i sortides de diners, pensar, encarregar i vendre nou material per a tots els actes, preparar estratègies per aconseguir més recursos.
-Manteniment de les xarxes relacionals amb altres entitats, amb polítics, tècnics, o pobles de les Terres de l'Ebre.
-Redacció de comunicats i documents per a la premsa i per a la Revista de la PDE.

Aquestes tasques, com hem vist al capítol anterior, estan desenvolupades bàsicament per dones tot i que també hi ha alguns homes fent, sobretot, treball tècnic en l'organització d'actes. Numèricament però, són moltes més dones. I com que s'hi impliquen gairebé totes les dones que hem entrevistat, en aquestes tasques ens trobem dones de característiques molt diverses: amb trajectòria i sense, amb alta i baixa capacitació productiva, de totes les edats, etc. Malgrat tot, trobem que les dues úniques dones que no fan aquestes tasques coincideix que són de capacitació mitja i baixa.

C	Capacitació productiva			
(no visible i directiu)	Alta	Mitja	Baixa	Total general
Si	12	3	8	92%
No	0	1	1	8%
Total general	48%	16%	36%	100%

Creiem que podríem diferenciar, per una banda, el treball tècnic (jurídic i mediambiental) i la redacció de comunicats i documents, on es requereix un cert nivell de capacitació productiva i on per tant es concentren algunes de les dones amb alta capacitació; i per l'altra, la resta de tasques que fan referència a la difusió informal i al manteniment de la infrastructura de la PDE (economia, organització d'actes, etc.), que és on trobem tot tipus de dones.

Aquestes últimes feines, més relacionades amb el manteniment de la PDE, requereixen habilitats com tenir una visió global, pragmatisme, tocar de peus a terra, optimitzar els recursos, saber resoldre problemes, tenir experiència en organització i gestió, flexibilitat, capacitat de cooperació, etc. Es tracta d'unes habilitats que es desenvolupen fonamentalment en el treball domèstic de gestió i organització de la llar i en les tasques de mediació afectiva i de cura de les persones, pròpies de l'àmbit domèstic: les hem anomenat **capacitació reproductiva** o domèstica. Sense tenir en compte aquestes capacitats i habilitats procedents de la llar no podem entendre com la part organitzativa i logística de la PDE està fonamentalment portada i gestionada per dones de totes les edats i nivells educatius. Les responsabilitats que han assumit les dones en el sí de la Plataforma parteixen d'aquesta capacitació, que els dóna una "preparació" diferent i no reconeguda - invisible altre vegada - però que permet i facilita que participin activament fent feines de molta responsabilitat sense tenir experiència prèvia i amb un baix nivell de formació.

En el cas dels homes, en no tenir normalment aquesta altra capacitació reproductiva, creiem que hi ha més correspondència entre el tipus de tasques que fan i el nivell de capacitació productiva.

"Vaig estar en una comissió del Delta abans d'anar a Brussel·les. La comissió que hi havia allavons, però despues no. Perquè, saps què passa? Que jo me sento més bé en coses que d'alguna manera puc treballar. Ja que pel meu tipo de feina no tinc coneixements tècnics moltes vegades per estar en comissions. Perquè hi ha comissions que són una mica tècniques, no? I bueno, tu tindràs molt de sentiment i lo que vulgues, però penso que hi ha gent que pot estar més que jo. Llavons jo a l'econòmica m'hi sento còmoda. Perquè vull dir: funciones com funcionigues jo me n'entero. A vore, és com a casa teua: jo tinc tantes pessetes i d'estes pessetes este mes me'n puc gastar 500, perquè les altres 500 les he de col·locar per a pagar alguna cosa; lo més normal de qualsevol tipo d'empresa o particular! Les feries i festejos estos que fem, pues la veritat és que sóc molt ordenada, m'agrada molt coordinar coses, he estat en moltes coses i allavons penso que també puc treballar bé d'això, no? (...) Esta capacitat organitzativa que jo considero que sí que tinc. Allavons me sento més a gust fent això que no en un atra comissió." (Eulàlia)

La infrastructura del moviment, per tant, està portada fonamentalment i significativament per dones, amb una alta capacitació reproductiva. Veiem doncs que es reprodueix en certa forma la divisió sexual del treball dominant en la societat en general: les dones s'ocupen del manteniment de la PDE, i aquest és un treball que roman molt més a l'ombra que el treball més "productiu", orientat cap a l'exterior de la Plataforma: la feina de representació, de generació de discurs, d'interrelació amb les institucions i partits polítics, etc.

Per altra banda, la feina de portaveu "a peu de carrer", de difusió informal la duen a terme fonamentalment dones de capacitació productiva baixa i mitja, tal i com hem mostrat al capítol anterior. Tot i que no totes són de Tortosa, volem ressaltar un altre cop, per la seva potència i influència en el moviment, el paper de les dones que es mouen al voltant del Mercat Municipal de Tortosa i de la comissió de pancartes. Aquestes dones s'han apropiat de la gestió de la Paradeta de la PDE. La seva tasca informal de difusió, en centrar-se en un espai físic, esdevé visible i reconeixible i els permet tenir una presència molt important en el moviment. Malgrat tot, hem de tenir en compte, això sí, que és una visibilització relativa, perquè tot i el paper central que tenen, no es considera que facin tasques de representació. Només es consideren tasques de representació el que es fa pels mitjans convencionals: el parlar de cara als mitjans de comunicació, a les assemblees, etc. Reprenent el tema del reconeixement que hem apuntat anteriorment, només es considera com a feina de representació el discurs que s'emet des de determinades posicions d'enunciació: les posicions que tenen autoritat, una autoritat que prové del reconeixement i la legitimació formal de la PDE. De totes maneres, fent el que saben fer i de la manera que els agrada, han reeixit a ocupar –tangencialment, això sí- l'espai públic i convertir-se en crucials pel moviment.

D: Tasques no visibles i executives:

-Suport tècnic "qualificat": escriure, traduir, revisar o editar documents per encàrrec[33].
-Elaboració del material: elaboració de les pancartes i domassos que després es vendran.
-Tasques logístiques: penjar cartells, fotocòpies, acompanyaments, recollida de firmes i al·legacions, "mà d'obra", etc.

Aquestes tasques pròpiament de base o d'implementació i treball quotidià del moviment - que en principi tothom podria fer ja que no és necessari preparació o formació específica - les duen a terme fonamentalment dones de tot tipus i nivells de formació i trajectòries, i homes sobretot amb un baix nivell de capacitació productiva. És doncs, un espai mixt, però molt femení.

Totes les dones que hem entrevistat fan aquest tipus de feines, en diferents graus de dedicació. Les que menys temps hi dediquen són algunes –només dues- de les que tenen una major capacitació productiva i que a més, es dediquen al treball directiu. Tot i així, la tendència és a arromangar-se més i a no deixar de banda aquestes tasques de base.

En base a aquesta descripció de quines són les característiques de les persones que fan cada tipus de feina, hem elaborat un quadre que pretén mostrar gràficament i sintèticament el que fan cadascuna de les dones que hem entrevistat. Per a garantir el seu anonimat, hem substituït els noms de les dones per lletres i els nom dels tres homes entrevistats per números.

[33] Fonamentalment és feina de les comissions d'Unió Europea, premsa, interlocució política, etc., però hem volgut introduir un matís entre el treball tècnic fet per encàrrec i el que és per iniciativa pròpia, en tant que implica un major grau d'assertivitat i de voluntat d'implicar-se en la política del moviment.

		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	1	2	3
VISIBLES I DE DIRECCIÓ	Portaveu oficial							■	■										■					■					
	Portaveu local							■	■										■					■					
	Portaveus puntuals			■	■	■																						■	
	Interlocució																												
	Debat			■	■	■		■	■			■		■		■			■					■			■	■	
VISIBLES I EXECUTIVES	Paradeta												■				■	■		■						■			
	Accions	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
INVISIBLES I DE DIRECCIÓ	Portaveus "de carrer"			■	■		■	■	■	■	■		■	■	■				■	■		■	■	■	■	■			
	Treball tècnic			■	■	■		■											■										
	Redacció per premsa		■	■								■																■	
	Organització d'actes		■	■	■			■	■			■		■		■	■		■		■			■				■	
	Gestió rec. materials i econ.									■	■			■	■		■	■		■									
	xarxes relacionals			■	■	■		■						■					■										
INVISIBLES I EXECUTIVES	Suport tècnic	■	■																										
	Elaboració de material						■			■	■				■	■				■		■	■						■
	Logístiques	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

2. LA DIVISIÓ SEXUAL DEL TREBALL:

A partir de tota la informació presentada, hem intentat sistematitzar algunes de les conclusions que es desprenen de l'anàlisi. A la Plataforma en Defensa de l'Ebre, igual que en la societat en general, és dóna una divisió sexual del treball: no tothom fa de tot, ni tot el que es fa es valora igual. Hi ha feines més esteses o compartides que d'altres, i tot plegat creiem que té a veure fonamentalment amb la capacitació productiva i amb el gènere. A l'hora de fer unes tasques o unes altres pels homes el nivell educatiu és el més determinant, cosa que no succeeix amb les dones.

Així, entre els homes[34]: es dóna una **major correspondència entre les tasques que fan i el seu nivell educatiu**, la classe social i la trajectòria. Es mouen al voltant de l'eix directiu-exectiu, i s'hi situen en funció sobretot del nivell d'estudis que tenen. Es a dir, quan més alta sigui la capacitació productiva, més concentració en els treballs de direcció (visibles i invisibles); i a la inversa: a poca capacitació, treballs més executius. Es confirmaria, doncs, la major especialització dels homes.

En segon lloc, **els homes presenten una menor rotació entre tasques** que les dones per dues raons: els homes amb alta capacitació tendeixen menys a arromangar-se i fer el treball d'implementació, mentre que els homes de baixa capacitació no fan feines directives invisibles perquè no tenen la preparació necessària.

[Què trobes que aporten les dones en la Plataforma?] *"Però lo que fem les dones? Per exemple al mercat i lo que faig jo de l'econòmica: pos ho podria fer també un home. Però jo, m'han portat dos o tres homes i són molt figues blandes estos homes. Potser lo d'ells, però de cara... No sé. Això no vull dir-ho, no vull dir-ho (...) Les dones són més valentes, no tenim temor a tanta cosa. Los homes poden ser més intel·ligents, però no són tan vius. Les dones són més vives, potser no som tant intel·ligents, però som més vives. La intel·ligència hi naixes i la vivor t'hi fas. I les dones, pos, i més a la nostra edat que de tot hem tingut, que si monges, que si frares, que si capellans, que si Francos... Que les dones, pos mos hem fet vives, i quan uns van, natros ja ham pegat quatre voltes." (Dolors)*

Les dones: es mouen per tota la gamma de treballs més fàcilment, tenen molta més rotació i més tendència a compaginar els diferents tipus de feines. Això pot ser degut a vàries raons: a que tenen unes habilitats suplementàries (la capacitació reproductiva) que els permeten fer feines de gestió i direcció invisibles, i perquè fins i tot les que estan fent feines directives, estan disposades a fer tot el que calgui per a l'èxit del moviment. Per altra banda, també és veritat que les poques dones que gairebé no fan tasques d'implementació invisible precisament són les de major capacitació productiva i les que, alhora, fan feines directives. En general però, **facin el que facin aquestes dones tendeixen a no oblidar o deixar de banda el treball logístic**.

Observem també que és un moviment que es recolza en una participació molt important de les dones. Estan a tot arreu i s'encarreguen de bona part de les feines del moviment d'una forma molt activa. **Lideren clarament tots els àmbits excepte en els espais del poder explícit i legítim del moviment**: els àmbits visibles i decisoris.

Seguint l'argumentació d'Amelia Valcárcel, en l'àmbit social hi ha molts tipus de poders diferents: alguns explícits i d'altres inexplícits, uns de legítims i altres d'il·legítims. En les seves paraules: *"El poder explícito y a la vez legítimo es el poder político (...). Las mujeres tienen cierto grado de experiencia en algunos de estos poderes inexplícitos a los que suele llamarse 'influencia'. Algunas personas del sexo femenino han mantenido a lo largo de los siglos poder inexplícito en muchas ocasiones. El problema es para el sexo femenino el ejercicio del poder explícito, ésa es la que le ha sido negada y aún lo es en muchos lugares. La frontera está pues en el poder explícito. El poder inexplícito a lo que largamente se suele llamar influencia tiene otras reglas de procedimiento, otros modos de presentarse, otros modos de actuar. Lo que conforma nuestras sociedades como democracias es que justamente tienen un sistema muy complejo de poder, de poder que se autocontrola en diversas esferas y que es explícito en todas ellas. Es más, que debe serlo, porque en razón de que es explícito es legítimo también acudiendo a otras instancias, ya sea el principio de representación o principios que se deriven del de representación." (1997: pag 114)*

En aquests espais de poder explícit i legítim les dones estan infrarrepresentades en relació al seu pes en el moviment en general. I les dones que estan en aquests espais són les que tenen una alta capacitat productiva. Així doncs, sembla ser que per les dones, aquests són espais més difícils d'ocupar i en els que, a més, també és difícil mantenir-s'hi, per la pressió que hi ha, per la violència simbòlica, per la inseguretat, la sobrepreparació que creuen

[34] Sempre tenint en compte que quan parlem dels homes ens basem en el que hem observat i el que es desprèn indirectament de les entrevistes amb les dones, ja que d'homes només n'hem entrevistat a tres. Ho diem, per tant, més aviat a tall d'hipòtesis i de intuïcions.

que han de tenir per estar-hi còmodament i perquè segueixen pensant que d'alguna forma "no és el seu lloc". Fins i tot les dones amb una alta capacitació productiva tenen problemes per a entrar o mantenir-s'hi.

"Mos ho hem de treballar. Bé crec que ja treballem. Natros no som les culpables, ells tenen tant assumit lo paper important que... Pel contrari crec que lo paper d'organitzar actes, portar les relacions externes, etc. sense la dona, no serien possibles!" (Marina)

"Jo trobo que el paper de la dona no està molt vist, però som les dones qui portem la Plataforma. No està molt vist per lo que tu has dit abans, los portaveus, los que estan de cara al públic, de cara a la premsa, són homens. I les dones no tenim veu." (Dolors)

Continuant amb el planejament de Valcárcel: *"El poder connota masculinidad, esto es así, es un hecho innegable que no precisa mayores disquisiciones. El poder femenino no connota de la misma manera. Tampoco es de la misma naturaleza. (...) Este poder es necesariamente inestable: lo detenta alguien, pero la detentación nunca es completa cuando se ejerce por una mujer. (...) Las mujeres detentan el poder sin la completa investidura, sin aquella precisión casi ritual que hace que la detentación de poder sea verdadera y creíble." (1997: pag 116 i 125)*

En aquest punt, creiem important comentar que sembla haver-hi dos elements diferents a tenir en compte per entendre la renúncia a ocupar aquests espais visibles i decisoris. Es tracta en primer lloc d'una **renúncia al paper de representació formal,** que només s'assumeix quan no toca més remei. Creiem que el que sembla estar darrera d'aquesta opció, a més a més de la inseguretat, és també el fet que és un tipus de tasques que realment no els interessa fer. Ja els està bé que algú altre ho faci mentre elles lideren les feines que consideren més necessàries pel moviment, per exemple, aconseguir diners per a seguir funcionant o bé difondre la lluita.

"S'ha renunciat més, jo crec, a la cosa pública que no al treball. Elles[35] *potser, treballen més a nivell pràctic i renuncien més a la cosa pública, i potser no'ls hi ha importat no sortir a la foto. Perquè s' han cregut la lluita, los homes també se ho creuen, però potser los hi costa més renunciar a la cosa pública..." (Júlia)*

[Com descriuries lo paper que tu fas a la Plataforma?] *"Pos una faena com hi ha molta gent que realitza. A vore, no sóc portaveu de cap puesto. No vull cap protagonisme a cap puesto, però vull que això es manegigue i que no mos quedéssem adormits.* [El protagonisme perquè no t'agrada?] *Perquè trobo que no calen tant de caps i més valen un o dos d'intel·ligents, que es lo que tenim." (Puri)*

Però el que creiem preocupant d'aquesta renúncia, és que, paral·lelament, n'inclou a una segona: **la renúncia a participar en les discussions estratègiques del moviment**, en les quals hi tenen molt a dir, i el fet que no s'hi impliquin els resta capacitat d'incidència en la PDE afavorint la invisibilització de la seva feina.

En contrapartida a aquestes dificultats per accedir i mantenir-se als espais decisoris i visibles, en relació al homes tenen (a igual capacitació professional), més flexibilitat, rotació i capacitat per a fer de tot. En elles s'observa que no hi ha tanta relació entre el nivell de formació i el tipus de feina que fan en el sí del moviment. És a dir, que **hi ha menys divisió del treball per nivells educatius**. Sí que hi ha relació entre estar en les comissions més tècniques o estratègiques i la capacitació productiva, però sense aquesta capacitació són igualment capaces de implicar-se activament en la gestió i direcció de la PDE. Això és degut a les habilitats no formals i socials que s'aprenen al marge de l'educació formal. En aquest sentit, **les dones tenen un valor afegit** (la capacitació reproductiva) que fa que tinguin un protagonisme molt important en moltes tasques de gran responsabilitat que es relacionen generalment amb el manteniment de la infrastructura del moviment i amb el treball logístic que és necessari perquè tot funcioni. Així doncs, **les capacitats derivades de la gestió domèstica són una font d'aprenentatge molt potent però no suficient per entrar a l'espai del poder explícit i legítim.**

Un altre element a reflexionar és la qüestió de la **visibilitat**. El que elles aporten és la concreció, la practicitat, la gestió, l'economia... Tot plegat ben a la vista, tant a nivell del procés de treball com de resultats físics. Per exemple, ¿com podem entendre que fins i tot per elles mateixes la feina de gestionar tots els diners de la plataforma, o ocupar-se de quelcom tant físic, tangible i concret com podria ser la coordinació i venda de les samarretes de la PDE sigui menys visible que el treball de portaveu o d'interlocució?

En la nostra opinió **el treball en sí és ben visible: el que l'invisibilitza és la inexistència de reconeixement**. El que es valora, com ja hem introduït en l'apartat 1.C, és el discurs que permet la lluita i la negociació. Però aquest discurs no és qualsevol: és només el que pren una forma molt determinada i s'emet des d'un lloc concret. Curiosament els subjectes que l'enuncien són homes, tot i que el coneixement i la força que estan transmetent prové

[35] Parla d'"elles" i no de "les dones" o de "nosaltres"perquè es tracta d'una dona que per raons familiars darrerament ha participat molt poc.

d'un procés que protagonitzen les dones, i que a més el protagonitzen a la seva manera. Sembla que en general no estan interessades a disputa'ls-hi aquest lloc i en canvi s'orienten i s'encarreguen fonamentalment de l'aparell de reproducció i manteniment del moviment. D'aquesta forma reprodueixen els rols assignats socialment, però al mateix temps estan mostrant una diferent concepció de la participació política. S'hi impliquen perquè hi creuen, dedicant-se a fer el que pensen en cada moment que és més necessari perquè el moviment tiri endavant.

"Si moltes de les dones que hi han ficades no estiguessen ficades, no tindríem un duro, per exemple! [riu] *Allavorens, vull dir, és prou bàsic. No serà un paper despuntant, que no es veu, però deu n'hi do!" (Raquel)*

***"Que la dona ha assumit un paper pràctic si vols** –perquè la comissió de pancartes o la del Mercat ha fet estirar moltes coses. **Donar una pràctica a aquells continguts metafísics que parlen los homes a les reunions**[36]. A vore, natros també col·laborem. No parlen només ells a les reunions, que natros podem aportar moltes coses. Però si t'hi fixes a la major coses que s'organitzen, sempre ho organitzen dones. O sigue, la part pràctica sempre la organitzen les dones." (Carlota)*

"I en quant a lo que dius de les dones, pos bueno, aquí pioneres, em sembla que un 70%, un 70 o un 80 mira el que et dic, de la tenacitat i de la perseverància de la Plataforma. En tot això, és responsabilitat de les dones que hem estat... Perquè a vore, perquè com hauràs pogut comprovar hi ha dos vessants: la vessant de la gent que pot aportar una part més tècnica que són o que estan, degut a la seua preparació o a la seua carrera o el que sigui, o gent que per la seva.... Està posada en este món més o menos. I la part de la gent que no tenen formació o no tenim una formació, que pogués dedicar al tema, però que som los que hem tirat endavant tota la part social, la gent del mercat, aquelles dones la faena que fan és..." (Antònia)

B/ LA DIFERÈNCIA: ELS ROLS DE GÈNERE I LES FORMES DE MOBILITZACIÓ SOCIAL

En aquest apartat volem centrar-nos en aprofundir en la qüestió de la diferència: quines diverses formes tenen d'estar a la PDE i de fer la seva activitat política les dones que hem entrevistat i, de retruc, les dones militants a la Plataforma?

El sistema patriarcal ha situat a les dones a l'esfera privada, fent-les responsables de la vida familiar i ha fomentat uns mecanismes i estratègies especialitzats i molt específics en termes de gènere per a dirigir la vida quotidiana. Aquest model ha condicionat la naturalesa del treball femení i els seus mètodes per a acomplir les seves responsabilitats, així com la seva vàlua i rol dins de la societat.

La lògica que presideix l'àmbit reproductiu i amb la que estan socialitzades les dones crea unes identitats femenines i una idea de la feminitat molt centrada en la **ètica de la cura**[37]. La concepció de l'ètica de la cura és una de les principals aportacions del feminisme a la resta de les tradicions polítiques de l'esquerra. Qüestiona l'ètica que fins ara ha dirigit l'esfera pública i l'acció política transformadora: l'ètica de la justícia. Mostra com l'ètica de la justícia - que s'ha assumit com a positiva, universal i neutra - és en realitat situable a nivell històric i social i està fonamentada en l'exclusió de les dones de l'àmbit polític[38]. Mentre l'ètica de la justícia es basa en uns principis morals abstractes que cal aplicar imparcialment (l'"altre" és un "altre genèric", prescindint de les particularitats individuals), i que porta sempre a una mateixa solució dels problemes ètics; en l'ètica de la cura, el judici de valor és necessàriament **contextual**: hi ha una preocupació per les peculiaritats de la situació, i l'altre és sempre un "altre particular". No tothom ha de coincidir en les mateixes solucions.

L'ètica de la justícia es basa en el respecte pels drets formals dels altres: qualsevol acte és moral mentre no lesioni els drets dels altres, que es defineixen en funció d'unes determinades regles; la resta és una qüestió individual. L'ètica de la cura, en canvi, posa en primer pla la **responsabilitat**: l'omissió, la no acció també és un problema moral, i aquest punt és possible perquè es parteix d'una concepció del món com una xarxa de relacions en la que

[36] L'èmfasi és nostre.

[37] En aquest punt ens hem centrat en l'argumentació de Marín (1993) que al seu torn es basa en la teórica Carol Gilligan.

[38] Pel que fa a l'ús i el paper que cal donar a aquesta ètica de la cura ja hi ha molta més diversitat. És un ètica femenina o feminista? Ha de ser una ètica que substitueixi la de la justicia o cal pensar en una síntesi i reelaboració de les dues, que giraria al voltant de la solidaritat i la responsabilitat? Quina ha de ser la relació entre les dues? El debat és obert i abordar-lo ens sobrepassa clarament.

s'insereixen les persones. Els individus no són separats, independents, no són previs a lo social, que és el pressupòsit que hi ha darrera de bona part de la filosofia política moderna[39].

El model de persona característic de la Modernitat: l'individu autònom, lliure i autorreflexiu, capaç de pensar-se a sí mateix com posseïdor d'una personalitat unitària que supera les contradiccions i discontinuïtats del jo, el "penso per tant existeixo", és fruit també d'unes determinades circumstàncies històriques que han acabat produint aquest tipus de subjectivitats. És un model de persona, però, pròpiament masculí, una ficció que deixa a l'ombra les emocions, les dependències i les interrelacions que caracteritzen la vida humana. En ser aplicat a les dones, en tant que són socialment les encarregades d'ocupar-se de la cura de les relacions, aquest model individualista de persona trontolla. Les dones sovint no es conceben a sí mateixes -i tampoc no s'espera que s'hi concebin, perquè sinó tota la feina que fan de manteniment de l'ordre social se'n aniria a n'orris- com una persona individual i absolutament autònoma: són més aviat el **jo-en-relació-a**, en relació als altres, fonamentalment. Algunes autores (Skeggs: 2002) a aquest aspecte l'han anomenat el **model relacional**, amb el que pretenen descriure aquesta forma de entendre les coses sempre en relació i en funció de les persones i les situacions concretes, i no tant orientada per universals i raonaments abstractes.

Els valors dominants en l'organització social de la nostra societat patriarcal i capitalista són els de la competició, la jerarquia, l'especialització i la formalització. Si, en canvi, considerem les habilitats típicament desenvolupades per les dones en els seus rols domèstics, emergeix la **integració** com una característica definitòria, juntament amb la cooperació i la informalitat, així com la **priorització de les persones i els afectes** per sobre de les coses i les idees; i per sobre d'elles mateixes sovint també. Aquesta generalitzada forma de fer femenina, que tindria en les **tasques de cura** el seu centre neuràlgic, en general és desvaloritzada, infravalorada o, com a molt, invisibilitzada. La subjectivitat femenina s'ha construït al voltant d'una suposada major proximitat als **afectes**, a **l'emotivitat** i a la **passió**[40].

En aquest apartat, doncs, ens volem analitzar si aquestes habilitats, percepcions, formes de veure i viure el món associades als rols i a les identitats de gènere es traslladen també a l'activitat política d'aquestes dones a la Plataforma en Defensa de l'Ebre. Es reprodueix la preocupació per la cura de les coses, les persones, els detalls? Quines diverses formes d'entendre la política i la participació es donen? A nivell de formes de fer, de llenguatge simbòlic, es dóna un cert traspàs de les maneres de fer i els valors del espai domèstic al espai públic? És dóna en totes les dones o només en algunes?

Des del nostre punt de vista, les dones aporten alguns elements diferents i que no es solen valorar. La intenció d'aquest apartat és visibilitzar-ho i veure com aquests elements afegits que les dones aporten afecten a la força i característiques de la PDE.

Tot plegat tenint molt de compte de no essencialitzar o idealitzar les característiques que en la construcció social del gènere s'assignen a les dones. No podem oblidar que es tracta d'ajustos, de reaccions fruit d'una situació social subordinada, però que, així i tot, ens ajuden a entendre les seves aportacions a la PDE i la seva forma de viure la mobilització social. Al mateix temps, també ens poden donar elements per a aprendre de formes de fer que habitualment resten a l'ombra. Com diu Juliano: *"Lejos de tratar de hacer visible o reivindicar el 'poder oculto' de las mujeres (espejuelo ilusorio que sirve de ideología ocultadora de su subordinación real) se trata de poner en positivo sus aportes para poder leer en ellos sus reivindicaciones. (...) Tampoco se trata de esencializar la especificidad (que es en última instancia consecuencia de la discriminación) y elevarla a categoría normativa".* (1996: pàg. 166)

Per aprofundir en tots aquests temes ens centrarem bàsicament en els discursos de les dones que, per sí sols, ja ho exemplifiquen suficientment. Els hem organitzat en base a quatre elements característics dels rols femenins: la integració, el model relacional, la cura i l'emotivitat.

1. La integració:

---

[39] En la metàfora de l'"estat de naturalesa", per exemple, l'home apareix com per generació espontània, ja adult, autosuficient, sense pares i totalment desarrelat. La justificació última de la necessitat del contracte social és aquesta concepció de l'individu sense vincles, que només es pot sostenir si paral·lelament hi ha esfera separada –la privada- que funciona amb una lògica diferent. Una societat d'individus autònoms no podria funcionar en la realitat. (Marín: 1993)

[40] Tot plegat contraposat a la raó, seguint les dicotomies i oposicions cultura/natura, raó/passió, home/dona, actiu/passiu, etc. La lògica d'aquest raonament és que les dones, per la seva major proximitat a la natura, són també més pròximes a les emocions. En els desenvolupaments més misògins d'aquesta argumentació aquesta es la causa de que es negui explícitament la capacitat de raonar de les dones. L'ús de raó, per tant, s'atribueix exclusivament als homes. Amb aquest discurs es negava el dret a vot a les dones, sense anar més lluny. Aquesta proximitat al món dels afectes és definida per tant no com una conseqüència de la seva socialització i la seva posició a la societat sinó com a part de les seves característiques "naturals", les dones són així per se. Aquesta no és la nostra opinió, que desenvoluparem a l'apartat 4 d'aquest bloc.

1.1 Integració de tasques:

La vida quotidiana de les dones està molt marcada pel doble treball que han de fer moltes d'elles, que es concreta en el que s'ha anomenat la "doble presència": la necessitat de compatibilitzar i conciliar les responsabilitats domèstico-familiars i les laborals. La doble presència, a la pràctica, es caracteritza per una organització del temps individual marcada per **la simultaneïtat i la versatilitat**, característiques de l'esfera domèstica i molt diferent del model androcèntric de compartimentització i especialització de tasques.

"Tenim més visió de futur que ells i som bastant més intel·ligents que los homes. Los homes tenen un camp de visió aixins, i la dona mira d'orella a orella. Home, la prova és que los homes treballen i no fan res més. I la dona, porta una casa malament, porta uns fills, porta un horari laboral i, a més, pot fer quaranta activitats que no siguen fer coses de dona particularment. (...) Tenim més activitat cerebral, d'alguna manera, mos movem en més àmbits i en més coses que los homes." (Puri)

1.2 Integració d'àmbits de la seva vida:

Aquest aspecte el tractarem més detingudament al següent capítol, quan explorem la relació entre gènere i territori. Però volem avançar el fet que la implicació de les dones en un moviment social, donat que no perceben la seva vida com a compartiments estancs i separats, en el moment en que s'impliquen políticament intenten arrossegar a les seves famílies, i a més a més, **utilitzen els recorreguts i les xarxes de la seva vida quotidiana per a la mobilització social** (el mercat i les festes comunitàries, per exemple).

"Importantíssim. No ho dic per treure mèrit a l'home, però és molt important que haigue sortit la dona al carrer, los críos, los abuelos. Ho trobo importantíssim! Perquè quan només són homes, per dir-ho així, trobo que ho fan d'un altra manera. I això és... És que és lo territori lo que s'ha aixecat, i són les famílies, les famílies sanceres i jo ho trobo importantíssim." (Paquita)

[Lo primer contacte amb la Plataforma a través de quina persona o acte o esdeveniment va ser?] *"Me sembla que lo primer contacte en la Plataforma va ser, lo contacte humà, va ser (...) al mercat. (...) vaig anar al mercat a comprar (...) i Assumpció me va dir: 'Ja saps que mon anem a Barcelona a manifestar? I t'apunto, veritat? Que estic apuntant pels autobusos'. Dic: 'Claro!' 'Pos t'apuntaré a l'autobús del mercat, perquè tu sempre vas en los intel·lectuals, i en los intel·lectuals no te divertiràs tant i no minjaràs tant bé!'. I aleshores me va apuntar a l'autobús del mercat. I èra lo primer contacte en la Plataforma. (...) I quan arribava* [al mercat] *per comprar baijoques pos Assumpció me dia: 'No tens una hora per a estar-te aquí, que tenim molta gent i no podem estar?' I jo venia, venia los primers pins i coses d'estes" (Consol)*

2. El model relacional:

Totes les dones que hem entrevistat semblen tenir molt clar l'objectiu global del moviment, i l'assumeixen al cent per cent. És en funció d'això que inverteixen en la PDE temps, esforç i tot el que calgui, sense voluntat de reconeixement ni protagonisme, i amb una gran constància, valentia, tenacitat i pragmatisme.

2.1 L'arromangar-se:

Aquest aspecte ja s'ha fet palès queda molt clar en l'anàlisi que hem fet en el primer apartat d'aquest capítol, on mostrem com totes les dones entrevistades no vacil·len en fer qualsevol tipus de tasca que sigui necessària per a la Plataforma, independentment del seu nivell d'estudis o el que hem anomenat la seva capacitació productiva.

"O bé perquè me ho van implantar des de menuda, o bé per los palos que te pega la vida... Afortunadament, no me té que dir ningú lo que... No me tenen que anar detràs dient lo que he de fer... Sóc una persona que, en això sí que puc presumir, no m'han caigut mai los anells... I jo quan vaig vore lo panorama, lo que hi havia, lo que portàvem entre mans, vaig dir: 'Nena, aquí arromangat!' I així va ser!" (Sole)

"Y yo iba todo el día y me presenté. No se cómo. Algún día me debería presentar, y me llamaban y me hablaban, pero yo iba allí a pintar. (...) Lo de siempre, y la mar de bien. Cuando había de vender billetes para... la Paradeta del mercat, que aún no teníamos la de ahora: 'A ver quién puede venir qué necesitamos gente para los autobuses'. Yo disponía de tiempo: pues me apuntaba. (...) Y así, como siempre iba a todo, a recoger firmas, allí iba yo. Y yo siempre me presentaba voluntaria a cualquier cosa..." (Feli)

[Aportacions de les dones a la PDE] *"No habría... No sería lo que es. (...) Pero si no estamos las mujeres... Damos el callo. Las que menos miedo tenemos en cuestiones de papeleo, informal, la imagen... Pero la lucha es nuestra, y*

el interés, el afán, es nuestro, es todo nuestro. Y como no tenemos miedo, tenemos otras prioridades, no sé por qué. Es que dijimos 'Esto se acaba' Y se acaba. Y cuatro veces, pues cuatro veces. Y no vamos si tu vas más, o pintas más o si te... no no. Y no queremos nada de protagonismo, no, no, que lo que convenga." (Feli)

2.2 El sacrifici:

Les dones implicades gestionen la PDE com farien amb les seves pròpies llars: amb responsabilitat, afecte i absoluta dedicació. Són capaces d'implicar-se i treballar passant per sobre de vacances i caps de setmana, amb una capacitat inusualment elevada de renunciar al temps personal, com ja hem tractat al primer capítol.

Però ens preguntem també a què renuncien. Recuperant l'argumentació de l'apartat anterior, creiem que renuncien per una banda al temps personal i a l'oci i per l'altra als espais de poder i de representació, però al que no renuncien de cap manera és a l'alegria i al plaer que extreuen de la mobilització, que es concreta i es canalitza en les relacions personals que estableixen i els aprenentatges que en treuen. Aquest element del plaer –com nosaltres l'hem anomenat- el desenvoluparem una mica més endavant.

"Jo penso que les dones quan mos creem un projecte... No totes, vull dir, que hi ha de tot... Potser som més capaces de sacrificar lo domini personal per lo altre. Normalment la nostra història ha sigut esta, no? Sacrificar molt de la nostra part perquè la família, o perquè los fills, o perquè los pares... Funcionen, no? (...) Jo penso que és essencial! Jo penso que sense este paper no hagués sigut este moviment; no podria ser este moviment en està capacitat de sacrifici, no? De fer dos jornades laborals, moltes, moltíssimes dones. Moltes dones grans o relativament grans, de mitjana edat, que han fet com un canvi de vida, no? I de dedicació personal, hi ha hagut molts casos familiars que treballant igual han pogut arribar a tot arreu, no?" (Júlia)

[valoració de la seva aportació a la PDE] *"Lo que passa és que jo la faig en molt de sentiment però com ara... Mira tu quin fandango, pos com tothom! Perquè tu ja ho saps molt bé: lo cansada i la meua vida, lo gran que sóc. (...) Vaig a fer pancartes quan toca, i arribo tard i amagada, perquè mon fill me malda. Home! Perquè en sun demà al matí jo m'haig d'aixecar a les 5.30 i... Quan sona lo despertador...* [És perquè ton fill se preocupa per la teva salut.] *Normalment inevitable. És per la meva salut. Perquè arribo al llit mig morta, i llavors: "Mama això o allò" I llavors: "mama, mama massa tard" I és clar, demà al matí matino. I ademés, aquí* [a la seva parada del mercat] *és un puesto que te fiques dreta i, mira: ara m'he assentat. Des de les cinc i vint, ara m'assento! A la tarde, ja ho has vist! Avui no molt, però haig de fer albarans, i au au au!" (Assumpció)*

2.3 Un treball de formigueta:

Al llarg de les entrevistes, al costat del sacrifici i la capacitat d'arromangar-se, apareix repetidament la metàfora de la formigueta per a descriure l'aportació de les dones a la Plataforma en Defensa de l'Ebre. Un treball fet a base de petites però valuoses parts de feina que, tot i ser poc visibles i semblar poc importants, es fan imprescindibles per assolir el resultat final.

"És més la formigueta que va fent, formigueta, formigueta; i que no te dónes conte i formigueta a formigueta ja t'ha fet una muntanya, no?" (Mònica)

"En realitat, hi ha molta feina de formiga, que són les dones de la Plataforma que la fan. I jo tinc un lema: i és que són les dones de la Plataforma les que salvaran a la Plataforma, i les que fan la unitat de la Plataforma. Però jo no penso que les dones totes soles puguin fer algo, és lo meu punt de vista. Però penso que lo treball de col·laboració, de convivència, d'assistència mateix, perquè als homes se'ls ha d'assistir, perquè te vénen, són crios, eh? I necessiten algú que els apoie, desprès los és més fàcil segurament parlar... Los agrada. Los agrada i diuen que són les dones les parladores, però a n'ells los agrada molt parlar en públic, lo micro, i sortir a la foto los agrada. Als homens en general, eh? I perquè no als de la Plataforma, si als homens en general los agrada? Que ademés en la societat estan acostumbrats a que són ells els que fan lo paper de representació." (Consol)

Alhora, quan avaluem aquest caràcter de "formigueta" de les tasques que desenvolupen les dones, podem comprovar el fet que, en no buscar el protagonisme, tenen una major capacitat per a cooperar i evitar els conflictes interns, que poden arribar a fer-se grans per desacords i problemes interpersonals al marge de la mobilització.

"Penso que hi ha dones molt i moltíssim preparades! Que ho farien més bé, i que hi haurien menos friccions a les intercomarcals. I trobo que no s'han arrancat perquè hi ha hagut impediments. Les coses... Són molt subtils, a vegades, i a vegades no tant!... Perquè los dirigents polítics són homes? No és que les dones no tinguen capacitats, tu ja n'has entrevistat unes quantes que podrien ser les portaveus permanents i que segurament ho farien molt més bé! No perquè ells no ho facin bé, sinó perquè no hi hauria esta rivalitat!" (Glòria)

3. La cura:

3.1 La cura de les coses: els detalls i les formes

Una constant en la manera de fer de les dones entrevistades és **la cura del detalls**, que es manifesta de formes molt diferents segons les tasques que fan, però que manté aquesta preocupació comuna per la "feina ben feta". Això aporta una major profunditat i atenció per petites qüestions que acostumen a passar més desapercebudes en general: la preocupació per la imatge del documents, el protocol, les celebracions, etc.; i una preocupació per estendre ponts i fomentar les relacions exteriors. Així, aquest detallisme tant es pot plasmar en l'edició d'un document tècnic sobre el PHN on els gràfics i la maquetació estan molt ben treballats, com en la preocupació per tenir un "merchandising" atractiu i divers.

En aquest darrer aspecte, per exemple, la PDE -i en aquest tema el mèrit és de les dones de la comissió econòmica i de material- s'ha caracteritzat molt per potenciar la mobilització i el seu missatge a través de la imatge del nus que, com a símbol d'oposició al transvasament del riu, presideix tots els actes i manifestacions de la Plataforma. Des d'aquesta comissió, per recaptar fons i difondre el missatge de la Plataforma, s'han elaborat tota mena de productes i objectes amb el nus estampat (clauers, davantals, ventalls, polars...) i prestant una atenció especial a certs detalls que habitualment passen desapercebuts. Un exemple senzill però significatiu podria ser el fet que es disposi d'una gran varietat de talles de samarretes amb el logotip de la Plataforma. Samarretes adequades per nadons, per nens i per dones, a diferència de la talla estàndard masculina que sol ser l'habitual i que acaba produint com a conseqüència que només els homes –i els homes de determinades característiques físiques- puguin mostrar públicament, a través de la vestimenta, la seva adhesió a la lluita.

"Hi ha dones que tenen moltíssim caràcter i que tiren molt; que diuen les coses molt clares... I que també, pot ser la dona a vegades diu les coses... Treu més detalls que pot ser l'home los toca així més en global. I estos detalls són importants de treure'ls, perquè això te fa sortir coses que se necessiten per arreglar lo global. L'home potser a vegades és més així, de dixar-ho córrer, caràcters com a més tranquils... La dona és més de: 'No, no. Això s'ha de aprofundir'."(Mercè)

"La dona és constant. Estos aspectes los cuida molt. Som més cuidadoses en este aspecte. Los homes ho aconsegueixen i ja està. Jo sóc més detallista i lo resultat d'això és poc vist però molt important! No només a la PDE, sinó per a qualsevol aspecte de la vida!" (Marina)

També es dóna una major atenció al **llenguatge simbòlic,** traslladant aquesta cura pels detalls i les formes a les accions que protagonitzen:

"Per a mi, les dones del Mercat representen tota una manera de ser que, si vols s'emmarcaria en esta filosofia masclista. Però jo quan parlo de les dones del Mercat no ho sento així. O sento com que sense elles la resta de la PDE no tindríem sentit. I te fico un exemple. Al febrer va vindre una delegació de diputats del Parlament Europeu en dimecres la nit. Era aquella època que lo riu anava tant gran i fea tant de vent. I natros mos vam trobar a casa de X per vore que fèiem en la rebuda. Pensàvem en algo vistós. I vam pensar en l'acte de les torxes, que és lo que vam acabar fent. I vam dir: 'comprem 50 torxes, que no serem mai tanta gent'... A l'hora de la veritat, jo me vaig quedar al·lucinada te ho juro! Vam estar sopant al bar del parque, i al sortir del bar, vaig vore allò ple de gent... Era la una de la matinada d'un dimecres del mes de febrer!. Fea un vent i un fred... Pos, lo eurodiputats van pujar a l'autocar, en un caliu... I lo més fort va ser al pujar al Parador. Al agafar la costa que hi puja... Vore, com lo camí que conduix des de Remolins asta lo Parador està il·luminat per tot de persones que resseguixen lo camí en una torxa a la mà... Los eurodiputats, n'hi ha que se van posar a plorar d'emoció. Estaven bocabadats, anaven comentant que mai en la vida havien viscut una sensació similar... I allò només se va fer gràcies a les dones del mercat, lo poder de convocatòria i de convenciment que tenen estes dones, son les que porten la batuta..!" (Carlota)

"Yo? Me pienso... De pensar, siempre pienso todos los días. Porque yo ahora llevo las camisetas, habidas y por haber. Bueno, las últimas no. Pero yo cada día me pongo una camiseta de la movida. Ahora, en invierno, porque no hay de manga larga, cada jersey que me pongo, me pongo el pin. Todos los días. Para que no me falle, porque no puedo ir sin alguno de los símbolos. Creo que algún día, que creo que no me ha pasado nunca, porque en los bolsos llevo, es que pienso que todos los días la gente ha de ver los símbolos." (Feli)

"Al començament per a esta manifestació de Barcelona (...) Vaig pensar que s'havia d'anar disfressat perquè lo important era que la premsa i la tele se fixessin en natros. En aquella època pos no estàvem organitzats i no teníem camisetes blaves. I allavores me vaig disfressar. Me vaig fer un disfràs de "Ebro crucificado", de Jesucristo, tinc una corona d'espines (...) I em vaig fer un manto (...) Tot verd, perquè per a mi l'aigua del riu és verda. Encara no he

assimilat que anéssem de blau, eh? Perquè per a mi, lo blau trobo que es lo mar, perquè trobo que lo mar és la mort del riu. (...) I me vaig ficar les llagues. Portava mocadors de paper, però pintats de roig, com si portés llagues, les cadenes als peus i com a medalla portava un bidó d'aigua mineral que ficava: 'Para los gobiernos y las administraciones', me pareix que ficava. I bueno, me vaig fer una creu de porexpán. (...) I vaig arribar (...) disfressada i tots me miraven, i me va agafar la tele, me van fotografiar per tot Barcelona. I als periodistes pues deia: 'me deixo fotografiar si me fiqueu al diari'. 'Si me fotografies, per a la premsa'. 'Lo que no sé és si me deixaran publicar la foto'." (70 anys)

3.2 La cura de les persones i les relacions:

En aquest aspecte, ens sembla important destacar dos elements diferents. Per una banda **el caliu, l'alegria, l'energia i el bon humor** amb el que les dones de la PDE es plantegen la seva lluita política, i per l'altra, la tasca de mediadores i de cercadores del consens que fan algunes de les dones en el sí de la Plataforma.

Respecte al primer element, en general totes les dones han coincidit en valorar com a molt importants **les relacions personals** que es teixeixen al voltant de la Plataforma i la seva activitat. Totes elles les han tingut en compte, i majoritàriament han expressat la voluntat de cuidar-les i cultivar-les. En tots els casos també s'ha tendit a valorar molt especialment que a la PDE hi hagi un molt bon ambient de relació i de treball. A això és al que ens referíem quan parlàvem de que no renuncien al plaer: no entenen la mobilització política com un àmbit en el qual hagin de regir uns principis diferents que els que tenen en la vida quotidiana. No conceben la militància social i política fora d'aquests paràmetres, a diferència de l'estereotip de militant de l'esquerra clàssica: una persona (un home, es sobreentén) que "va per feina", que sempre s'ocupa de "coses importants" i que, sobretot, és extremadament seriosa[41].

"No sé, trobo que la dona ha donat a la Plataforma un sentit i una força diferent a la d'un home. Ha donat un altre sentit a la Plataforma. Potser l'ha fet més humana perquè mos entenguéssim, penso jo. No sé." (Assumpció)

"Natros parlem de la manera de fer 'home' i la manera de fer 'dona'. Per dir algo, saps? Com el 'ying i el yang'. Però res és blanc o negre. Una manera de fer més dura, més seca i esta seria la manera de fer home: una miqueta de banda al sentiment o a la integració, no? I la manera de fer dona, que pot ser és més cordial, més oberta, més dolceta." (Mònica)

[Dins de la comissió de les pancartes, la relació amb la gent com és?] *"És la millor d'Europa!! I no exagero perquè no ho sóc d'exagerada encara que ho paregue. És que no sé que ha passat a pancartes que vam ser un grupo de gent que lo 60% mos teníem vistos a Tortosa. Natros ja érem amics però... I jo la gent, bueno jo mateix sóc la més gran i allà hi ha gent molt jove... I des d'allí hi havia gent molt jove, però que passa, que són una gent jove que a mi mateix me tenen un carinyo, un apreci, jo com si visqués en uns fills i mos ham trobat. (...) I allò, és que, de veritat, és una pinya. (...) Allí tothom treballa. No mira si tu fas o jo faig, tonteries!... Si ham d'agafar la pintura l'agafem tots. I és una cosa increïble lo bé que anem." (Assumpció)*

[Aportacions de les dones] *"Que fan una aportació fonamental a la faena perquè treballen molt. O sigui, que en quant a treball, treballen molt (...) Li dóna moltíssima força al moviment, però en este toc de suavitat, de desdramatització i d'humor; perquè penso que part del bon humor l'aporten esta pluralitat de dones." (Albert)*

Així, per exemple, les dones que hem entrevistat han sabut interpretar les manifestacions en termes d'espais de socialització familiar, convertint-les en un lloc de trobada lúdic i reivindicatiu que ha facilitat la seva massivitat.

"Enseguida me vaig fer en les de les banderes [comissió de pancartes]. *Quan fem una reunió tots anem en lo mateix autobús. A les manis quan anem, totes les de pancartes normalment anem al mateix autobús. Si fem bocadillos, com a València, portem bocadillos i portem fiambrera. Això dona un altre caliu que si tu vas en gent que... Bueno, tots mos coneixem però bueno, que no som tant afins. I allavors, pos és com una festa. Bueno, a pesar de que mos prenem lo dia de festa, i que anem a gastar-nos uns diners. Pos estem més contents. I a més a mes, pos que anem per una causa que val la pena." (Puri)*

"A la comissió econòmica, pos som un grup de 5 persones. La veritat és que funcionem com una petita família perquè mos trobem cada setmana i estem rato: i això, i allò altre. Vull dir que és un pou d'amistats impressionant,

[41] Som conscients de que és una exageració, però ens permetem la provocació donat que creiem que aquest estereotip en el fons el que ens mostra és una determinada concepció de la política i de la lluita social. Una concepció per altra banda molt il·lustrativa del procés pel qual s'ha construït aquest espai excloent a les dones. Els últims trenta anys, però, cal reconèixer que des dels moviments socials –des d'alguns moviments socials- s'han fet grans esforços per a reivindicar el caràcter lúdic de la política i per a explorar la potència subversiva i transformadora que té el fet d'actuar des del plaer, des de la vida quotidiana, des del cos, etc.

impensable, eh? Impensable. Gent que no has vist mai en la vida d'aquí Tortosa o de qualsevol poble. I després gent que a lo millor coneixies de vista i que ni tan sols lo saludaves, pos ja tens un vincle." (Eulàlia)

Per altra banda, **la tasca de mediadores i cercadores de consens** la fan sobretot les dones que es reuneixen al voltant del Mercat Municipal de Tortosa, juntament amb les de la comissió de pancartes. De la mateixa manera que farien al sí de la família, s'ocupen de posar pau quan hi ha conflictes interns, de cercar el consens, de recalcar i recordar sempre la importància de la unitat d'acció i d'animar a la gent a continuar la lluita quan la PDE rep algun cop extern.

"A les assemblees només vaig quan me diuen algo (...) Jo vaig perquè, no sé, tinc la sensació que la meua presència, que és no res entre mig de tanta gent... Però jo, jo tinc un lema que és la unió. No ne tinc d'altre. No ne tinc d'altre. Quan veig que tu, tu penses allò, jo penso això, pos respectem-mos. Vale. D'acord. Però per l'amor de Déu! Una pinya! Jo sempre us ho dic: 'diguemos lo que mos haguéssem de dir, però sortim agarrats del bracet i anem a una a una manifestació!' Perquè no donés... Al dimoni que diem allà! N'hi ha que estan en la boca oberta, però no ho aconseguiran perquè la Plataforma és una pinya i que és, era i serà! Si no, me'n cuidaré jo!" (Assumpció)

"En moments que s'hagués produït molta tensió, potser ha sigut lo col·lectiu de dones [del Mercat] *les que han rebaixat la tensió. O en moments que s'hagués tirat lo carro pel pedregal, potser han sigut les dones les que han posat lo puntet de: 'Va, vinga, una miqueta més, provem-ho, som-hi!' (...) Lo primer que fas és desanimar-te, i al comentar-ho en elles, li dones la volta al calcetí: 'Farem això i farem allò, i ja està tot passat.' Este puntet d'optimisme, este puntet d'alegria que posen, és insuperable, és insuperable!" (Mònica)*

"Jo tinc un lema, i és que són les dones de la Plataforma les que salvaran la Plataforma, i les que fan la unitat de la Plataforma." (Consol)

"La implicació de les dones dóna molta força... I al mateix temps, donen més pinzellades d'humor que els homes. La qual cosa també ajuda, de vegades, a desdramatitzar i a relaxar, pos, les tensions que surten per qüestions de lideratges i de egos: que és més una cosa, és una cosa més masculina." (Albert)

4. L'emotivitat i la passió:

En termes generals, les dones entrevistades tenen una forma molt personal, vivencial i fins i tot visceral de viure i veure la mobilització, de parlar i experimentar la seva implicació política en la PDE. En aquest sentit, la majoria estableixen un vincle gairebé orgànic entre elles, la Plataforma, la família i la comunitat. Aquest fet i les seves implicacions que té pel moviment seran tractats amb major deteniment al capítol de conclusions. Tanmateix, en aquest apartat no podem deixar de donar alguns exemples d'aquesta **forma emotiva de participar, d'entendre i d'interioritzar la lluita en la PDE**.

"Jo crec que és important, perquè natros, no sé com explicar-te-ho, tenim un sentiment diferent dels homes. Perquè, no sé com dir-te-ho, ells potser pensen millor en lo cap i natros pensem en lo cor! Natros prioritzem les coses d'un altra manera. Ells s'escridassen... La dona és més fibra, los homes pensen massa." (Conchita)

"La dona ha fet una part important. I és que a l'hora de cridar... Som la òstia! Som la òstia! I això penso que ha sigut important, per a n'elles mateixes i per a tota la gent. Jo hi ha molts de crits que los tinc aquí [senyala el cor] *i espero que no se n'en vaiguen mai!" (Sole)*

"Jo ho necessito! Jo ara ho necessito...[anar a les assemblees] Perquè, a vore, jo ara ja és una necessitat que tinc. Lo meu marit no la té tant com jo. Però jo també lo comprenc. Lo meu home és d'un altra manera. Lo meu home és més tranquil... Que també va molt bé! T'agafes la vida d'un altra manera. Ell és més tranquil s'agafa les coses d'un altra manera... Jo sóc més passional ho necessito més. Però com ja mos coneixem los dos..." (Mercè)

A l'hora d'entendre i analitzar aquesta forma emotiva de viure la participació política, partim de la base de que les emocions no són impulsos psicològics sinó que són a la vegada un procés i un producte social. La forma en que les persones senten i interpreten els que els passa està molt marcada per pautes d'acord al gènere, l'edat, la classe social, etc. Els factors socials intervenen interactivament abans, durant i després de l'experiència de l'emoció. Existeixen, per tant, patrons de gènere pel que fa a l'experiència i l'ús de les emocions que es traslladen al món laboral, a la llar i a la participació política, i que constitueixen el que es pot sentir, el que es pot dir i el que no. (Kleinman, 2002)

Tot plegat té una estreta relació amb com es configuren els rols i les identitats de gènere. Per una banda la trajectòria vital de les dones està més relacionada amb la cura i les persones i per tant estan més pròximes als afectes. Però per l'altra, les identitats i subjectivitats femenines tenen com a element central el pressupòsit de que les dones viuran la pròpia experiència en termes d'emotivitat i passió. És a dir, no és que les dones siguin necessàriament més emotives *per se*, sinó que socialment es considera positiu i s'espera d'elles que els sentiments siguin un element central en la seva forma de viure el món i de parlar d'elles mateixes.

"Hai pogut lluitar per una de les coses que realment sento: per defensar lo Delta. Que ja te dic que lo Delta lo portem, lo portem a les venes lo Delta. (...) I allavons, pos claro, veus que van a fer una aberració tant gran i sense justificació, vale? Això, vull dir, la gent del Delta ho portem dins a les venes. Vull dir, ja et poden matar, te poden matar. No és ni diners ni és poder, ni és política ni és res. És simplement defensar lo Delta. I és que ho defensaries... En les dents i com sigue! Ho entens? Vull dir, contra això no poden lluitar, contra això no poden lluitar (...) Però és que això te toca la fibra, te toca la fibra, és un altre nivell." (Imma)

"Ademés que ho faig en tot lo sentiment: no en maldat o per moure soroll, sinó que és lo sentiment. Lo sentiment de territori, de que me volen prendre algo meu." (Paquita)

"Vull dir, jo potser és una de les vegades que, ni a nivell personal ni a nivell de treball, no havia donat tant de mi com estic donant ara pel tema este. (...) Jo faig això perquè crec que ho haig de fer, perquè ho sento a dins i perquè si no ho fes me sentiria malament en mi mateixa."(Imma)

Cal ressaltar, però, que aquest tipus de discursos no els fan totes les dones en igual mesura. Si bé és cert que a grans trets són compartits per totes, també és veritat que les més polititzades i amb un nivell alt o mig de capacitació productiva, a més a més, tendeixen a recórrer a arguments més "freds", de caire científic i polític. L'apel·lació al sentiment i a la passió és més característica de les dones amb menys experiència prèvia i menor nivell educatiu. Creiem que això no és degut només a que ho senten així; també té relació a que ho utilitzen com a forma de legitimació en la seva implicació en la mobilització social, que com ja hem dit repetides vegades, és un espai que no consideren propi. Es remeten al sentiment i als vincles comunitaris i identitaris com a forma de legitimar la seva entrada en aquest espai.

Malgrat tot, també observem que, en general, aquesta apel·lació al sentiment és un tipus d'argumentació molt comú a gairebé tothom –homes i dones- que participa a la PDE. Des del nostre punt de vista, aquest fet estaria relacionat, sobretot, amb la identitat territorial de la que es deriva el moviment i que alhora aquest alimenta. Els moviments de defensa del territori, com desenvoluparem en el següent capítol, són més propensos als discursos emocionals que provenen dels sentiments d'agressió i de pertinença a una comunitat. A tall d'exemple, incloem aquí un parell de comentaris que han sorgit en les entrevistes a dos homes de la PDE:

"Ara mateix, en l'assunto del riu, lo que estem parlant, l'aigua és vida: tu tens un terreno (...) I només que tingues un pou o fiques aigua, aquell terreno guanya lo doble. És lo que estem parlant: és vida. No se pot nombrar i reconeixo que si s'enduen l'aigua, això serà un barranc! I abans que s'enduguen l'aigua, pos primer la sang que l'aigua! (...) Això és una cosa que s'ha de sentir molt a la sang i si no ho sentes, pos no ho fas!" (Josep Maria)

[Per què creus que ara t'has implicat en això i abans no?] *"Jo crec que és molt difícil d'explicar, és de caràcter sentimental. Jo vaig viure, fins que me vaig casar, a la vora del riu. Jo quan lo matí m'aixecava i obria la finestra de casa, veia lo riu (...) I me van tocar lo riu. I lo riu és lo futur. I jo tinc dos fills! Jo lo que vull és que muns fills, lo dia de demà, estudien aquí, treballin aquí... I no que per culpa de dirigents polítics mos comencen a pendre recursos." (Joaquim)*

C/ ELS DISCURSOS SOBRE EL GÈNERE: NATURALITZACIÓ I RESISTÈNCIES

En aquest apartat volem analitzar més a fons la forma com les dones que hem entrevistat perceben les diferències i desigualtats de gènere en termes generals, i fins a quin punt són conscients de com aquestes influeixen en la seva participació a la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

Com hem desenvolupat al capítol tres, les explicacions que elles donen sobre el perquè homes i dones fan algunes tasques diferents a la PDE es poden agrupar en tres perspectives diferents:

1-Les capacitats individuals: algunes de les entrevistades creuen que les persones fan diferents tasques i aportacions perquè tenen diferents experiències i habilitats, independentment del sexe. No es conceben en els seus discursos els elements estructurals i socials que determinen aquests bagatges diferenciats.

2-Les característiques pròpies de les dones: d'altres consideren que aquesta diferenciació en les tasques és perquè les dones no s'atreveixen a desenvolupar segons quins treballs perquè se senten menys preparades per a fer-ho, perquè tenen vergonya, perquè tenen una gran autoexigència, o bé perquè les responsabilitats familiars no els hi deixen prou temps per dedicar-s'hi.

3-El context de la societat patriarcal i masclista que tendeix a deixar en un segon pla a les dones, és per a un darrer grup d'entrevistades, allò que manté el repartiment de tasques entre dones i homes .

Aquests tres elements, analitzats amb major profunditat, ens porten a ressaltar les següents qüestions:

1. Les visions de la desigualtat de gènere en la societat:

En les dones que hem entrevistat hem trobat quatre grans visions o discursos sobre la desigualtat de gènere en la societat.

1.1 Per una banda hi ha les dones amb una militància prèvia en el moviment feminista o en altres moviments socials transformadors, que fan un discurs on **es reconeix l'existència de les desigualtats de gènere a nivell general, i es fa el vincle entre aquestes desigualtats i el que passa a la PDE.**

[Referint-se a episodis de discriminació per raó de gènere] *"Això ho he vist!... És que a lo millor ells no són conscients. És la forma habitual de comportar-se. Però estem vivint en una societat masclista i lo comportament dins de la PDE és lo mateix que en la vida normal." (Glòria)*

"N'hi han moltes de dones, encara que els portaveus siguen dos homes. Pensa que ell venen molta imatge, a més a més del (...) que aporten. I t'escolten més si ets un home que una dona. Però fa molta faena la dona." (Puri)

1.2 Una altra visió força més minoritària[42] és la de **negar qualsevol desigualtat i diferència en les condicions estructurals per a la participació i en la de forma de fer-la o de viure–la.**

[Aportacions de les dones] *"Bueno, pos... No sé, jo trobo que és important, però no veig massa diferència. Perquè, per exemple, estan les dones del mercat que s'han espavilat molt i tal. Però potser és perquè són dones que estan allí, però si haguessen homes trobo que seria lo mateix d'entrada. No hi veig massa diferència!" (Paula)*

"No hi ha diferència en lo treball a la Plataforma, no, no, no! Qui vol fer fa, i qui no, no fa. Ni que sigue home, ni que sigue dona. Ni que sigue casat, ni que sigue solter. Ni que sigue tot sol, ni que tingue 10 fills." (Dolors)

1.3 Una tercera visió, també expressada per dues dones i a vegades de forma contradictòria amb la resta de les seves afirmacions, és la de **justificar la diferència sexual com quelcom bàsic, natural i no canviable.**

"Jo ho veig així: és la naturalesa. A la dona l'han feta per una cosa i a l'home per un altra. Jo no vull que la dona s'estigui a casa submisa. Però que no vulguen les dones ser igual que los homes en segons quins aspectes, que no poden ser-ho mai a la vida. Però mai, mai. Pot ser un home com una dona perquè físicament ja no és un home igual que una dona. Per lo menos jo ho veig així. I no és que sigue machista, ni que sigue feminista. Feminista? Igualtat? Si no pot ser-ho mai d'igualtat!" (Dolors)

1.4 Finalment, la majoria de dones estarien en una quarta categoria: **reconeixen l'existència de desigualtats**, especialment els problemes de la conciliació derivats de la doble presència, però tendeixen a separar els dos temes: **una cosa és la "problemàtica" de la dona en general (que restringeixen a l'àmbit domèstic i privat) i una altra és que en la Plataforma es doni aquesta desigualtat.**

[42] Només dues dones ho han dit, i una d'elles posteriorment ha aportat també elements dels altres discursos.

"La casa la porto jo. Tinc una casa molt gran. M'agrada tindre-la neta. I bueno, no t'ho explico perquè ja ho saps. A vegades mun germà, acabat de treballar, arriba a casa i se troba lo dinar a la taula. Ah collons! Jo també plegaria a les tres i mitja si arribava i me trobava lo dinar a la taula! Però bueno, és lo problema de la dona, i és una altre qüestió." (Assumpció)

No tenen una **visió del patriarcat i el sexisme com un element amb causes i arrels socials i estructurals** que impregna tota l'organització social. Per la major part d'elles, aquest **és un problema de persones**, no d'estructures socials i, en conseqüència, parlen com si fos possible escapar-se'n individualment buscant-hi una solució personal. En aquest sentit, hem observat que (sobretot en les dones joves amb una alta capacitació productiva), apareix reiteradament el discurs de que una de les formes d'escapar-se'n és deixant de donar crèdit a la discriminació. Aquesta és una estratègia molt utilitzada i fins i tot elaborada teòricament pel moviment feminista: "*El patriarcado ha terminado, ya no tiene crédito femenino y ha terminado. Ha durado tanto como su capacidad de significar algo para la mente femenina. Ahora que la ha perdido, nos damos cuenta de que sin ella, no puede durar. No se trataba, por parte femenina, de estar de acuerdo (...) Era más bien, un hacer de la necesidad virtud. (...) ¿Vale, quizá, para las relaciones de dominio lo mismo que para el amor, que hace falta ser dos?*" (Llibreria de dones de Milà: 1996[43]). Aquestes dones semblen sentir, en certa forma, que s'han escapat de la desigualtat ja que han aconseguit ocupar espais tradicionalment masculins (en l'àmbit laboral, principalment) i que, per tant, per elles ja no hi ha desigualtats, encara que una mirada distanciada pugui revelar fàcilment que segueixen estant igualment condicionades per una estructura social travessada, tota ella, per la desigualtat per raó de gènere.

"Bueno, fulanito, si que és més masclista (...) Però com jo no ho sóc, de masclista, no me sento al·ludida." (Paula)

[Discriminació dins PDE] "*No. En primera persona no m'hi fixo. I si ho fan, m'és igual. No m'hi fixo perquè ja tinc una certa edat per haver superat esta classe de coses i perquè no ha sigut mai un problema. Perquè penso: ma mare me va criar per a ser la igual dels homens. Me va dir que havia de ser igual, que m'havia de guanyar la vida i, potser... Perquè jo per naturalesa no m'hai sentit mai inferior a un home. Mai superior potser no ho podria dir, però inferior mai. I que hai fet jo? Hai treballat, en los meus estudis i tot per a ser igual. Que m'han discriminat moltes vegades? Claro, perquè la societat ho fa i encara que tu te sentigues iguala, ells no te consideren iguala." (Consol)*

"Jo estic acostumada a treballar en homes. Jo sóc la jefa de 10 homes i casi tots més grans que jo. A mi esta por d'enfrontar-me als homes fa uns anys que la vaig superar. No ha estat exactament una por marcada dins de mi. Jo no crec en lo feminisme. Perquè no crec que hi hagien diferències. No aniré mai a una manifestació feminista, perquè seria acceptar que hi han diferències. Jo noto que este masclisme està implícit en les paraules, se nota... Però no com que ets un home masclista me faràs callar. Jo quan me'n trobo algun li dic que és un masclista asquerós!" (Carlota)

És a dir, reconeixen per una banda que existeix el sexisme i la desigualtat de gènere però, per l'altra, en una estranya carambola, aquest s'atribueix a conductes individuals, sentenciant que el feminisme, en acceptar-ho com a realitat social global, el que fa és justificar la desigualtat. Els discursos de la majoria de les dones entrevistades comparteixen un cert **rebuig al feminisme**, i predomina la percepció de que les reivindicacions feministes ja estan superades. Aquest rebuig sembla força estès a un nivell social més general. Tot i els èxits i l'extensió que ha tingut el moviment i el pensament feminista, d'alguna manera sembla que paral·lelament ha calat la deslegitimació del moviment feminista i la seva lluita. Les dones feministes són caracteritzades com histèriques, pesades, anacròniques, lesbianes, etc. Això fa que sovint, excepte en les dones que tenen una identitat feminista consolidada, la resta de dones no se sentin reconegudes en aquesta lluita o tendeixin a distanciar-se'n. A part de que, a nivell pràctic i fora dels cercles més sensibilitzats amb el sexisme, el reconeixement explícit del feminisme s'ha convertit en una mala forma de començar a parlar: l'etiqueta de feminista és utilitzada freqüentment per a desautoritzar d'arrel a la persona que parla. Primer perquè parla de "coses de dones" i no de "coses de tots", i segon perquè digui el que digui, "sempre diu el mateix": ja se sap què dirà i per tant no cal escoltar-la.

En general ens hem trobat que en la base d'aquesta forma d'entendre la desigualtat de gènere hi ha un **concepció de la igualtat individualista i apolítica**, que contribueix a emmascarar o minimitzar les desigualtats de qualsevol tipus. Al llarg de les entrevistes apareix reiteradament el discurs de que cada individu és únic, especial i que mereix un igual respecte: el sexe, el nivell educatiu, el temps que dediquen a la PDE o les feines que hi fan no són importants, només constitueixen diferències superficials entre les persones. A la pràctica, però, veiem que aquests elements sí que són determinants de les diferències de respecte, valoració i capacitat d'incidència en la política del moviment que tenen les diferents persones.

[43] Citat a Rivera: 1994.

"No, la veritat que això és un altra de les coses genials de la PDE: allí se valoren les idees i les actituds, no lo sexe o nivell social de les persones. A part, jo no classifico la gent en categories de sexe. Jo ho entenc que tots som persones i a partir d'aquí valoro les seues idees i actituds." (Mercè)

"Jo és que no m'agrada mai separar los homes de les dones. Jo és que no sóc feminista entre cometes. Jo penso que som persones. I cadascú fa lo que pot assumir i lo que pot fer i que està preparat per a fer." (Antònia)

2. Les visions de la influència del gènere en la Plataforma en Defensa de l'Ebre:

2.1 La discriminació:

Creiem significatiu ressaltar que a l'hora de plantejar la pregunta de quina és la influència del gènere en la participació a la PDE, en molts casos elles contestaven referint-se exclusivament a la discriminació explícita.

[Discriminació a la PDE?] *"No, rotundament no. No se discrimina a ningú, ni per edat ni per sexe. Ni per bé ni per mal." (Joaquim)*

[Desigualtat a la PDE?] *"Jo trobo que no, que no. Jo penso que en este aspecte tots som bastant... No sé com dir-ho, respectuosos...Trobo que no. (...) Perquè diria jo que me diguen: "Tu calla que ets una tia" Tampoc no m'ho han contat ni ho he vist." (Raquel)*

La resposta ha estat contundentment negativa en la majoria dels casos, ja que discriminació per raó de gènere tant explícita com la apareix en aquesta cita no es dóna a la PDE. Però això no vol dir que no es doni una discriminació més subtil, o que no hi hagi desigualtat estructural en quant a les condicions d'aquesta participació. A partir del que hem observat i del que es desprèn implícitament de la majoria d'entrevistes, hem pogut constatar l'existència d'alguns d'aquests elements. En aquest sentit, la PDE també és un reflex de la societat actual, on el sexisme és un element que travessa tota la organització social. Però només quatre dones -dues de les quals tenen una trajectòria feminista força llarga- i un home ens han argumentat l'existència de discriminació a la Plataforma.

"Me sembla que va quedar prou evident que hi ha una falta de respecte per ser dona. No sé si lo fet de ser jove influïx, però sobretot per ser dona. Però la veritat, jo mai he diferenciat entre homes i dones... Prou pena tenen ells de ser així de masclistes! I moltes vegades, de manera molt conscient, m'he aprofitat de la seua pena... M'entens? Vatros vos penseu que som tontetes... Pos sí, sí, natros arribarem al puesto que volem arribar!" (Carlota)

2.2 La desigualtat:

Si deixem de banda la qüestió de la discriminació explicita i ens centrem en l'anàlisi dels discursos sobre la desigualtat, hem de ressaltar que ja des bon principi ens hem trobat amb algunes dificultats. Cal anotar en aquest sentit que aquest és un tema que en certa forma posa en qüestió la imatge que les dones entrevistades tenen de sí mateixes i de la Plataforma. Sembla que, per la majoria, reconèixer l'existència de relacions de poder i desigualtat a la PDE, si no es fa la separació entre els rols socials i les persones que els juguen, pot implicar la desvalorització d'elles mateixes i de les persones de les que parlen; persones que valoren, estimen i amb les que treballen i conviuen quotidianament.

La mateixa orientació d'aquest estudi, i algunes de les preguntes més directament relacionades a les relacions de gènere han generat reaccions d'incomoditat entre els i les entrevistades, perquè parlar obertament de les relacions de poder en el moviment sembla que impliqui una "crítica" a aquestes persones o a la pròpia PDE. És possible que algunes de les dones entrevistades hagin tingut la percepció de que anàvem més a buscar les diferències que la igualtat, tot i no ser aquesta la nostra intenció. Considerem que aquest fet pot haver portat a no reconèixer determinades situacions, sobretot tenint en compte la violència simbòlica que implica una entrevista amb una persona que, d'una forma o altra, "ve de fora". Això ha estat així, excepte en els casos en que les entrevistades tenien un discurs més elaborat sobre el gènere. De fet, en les entrevistes han sorgit diferent postures i opinions quan parlen del sexisme a la societat en general, i quan parlen del sexisme a la PDE, on és més difícil de reconèixer.

Un cop dit això, volem ressaltar que a les entrevistes s'evidencia el fet que la major part de les dones i homes que hem entrevistat, **ni s'havien plantejat la possibilitat de que existeixin desigualtats de gènere** en el sí de la PDE.

[Et sorprèn que els dos portaveus de la Plataforma siguin homes?] "[Riallada] *Home, mira... Tal com està muntat por ahí, no me sorprèn! No me sorprèn perquè lo tema, bueno, està així. Ara, mira... No m'ho havia plantejat mai. Ara que ho dius, perquè? Sempre han de ser... No ho sé. Potser sí que hauríem de fer una mica..." (Raquel)*

"En lo cas dels portaveus, pos... La veritat és que clar, penses: ell té una família. I penses que en la seua família qui deu estar aguantant lo pal és la dona, perquè ell... Però no sé. Laura també té una família i està més ella per exemple, que l'home... Ai, no ho sé. Igual d'aquí dos o tres dies acabo de perfilar més... No ho m'havia plantejat lo fet de que fossen homes..." (Albert)

Tampoc no hi ha massa consciència de la dificultat afegida que per les dones comporta ocupar els espais de poder interns de la PDE, ni de que la participació a les dones els suposa una problemàtica addicional. Una reacció molt comuna ha estat la d'argumentar que no hi ha diferents condicions materials per a la participació entre homes i dones apel·lant al fet que, efectivament, hi ha dones que estan molt implicades i són molt actives en l'àmbit decisori del moviment. Per moltes d'elles i molts d'ells, el fet de que aquestes dones hi siguin "demostra" que no hi ha desigualtat a la Plataforma.

"Un home quan s'implica –i quan dic s'implica vull dir s'implica posant-hi moltes hores i molt d'esforç-... Dixa de banda una mica lo que és altres coses que també s'han de tirar endavant, com és la vida de la casa i la vida de la família. Perquè jo ho veig, no? Veig que la majoria, probablement fan tot lo que fan i inverteixen les hores que inverteixen perquè detràs hi ha alguna dona, ***alguna bona dona,*** *que los està cuidant. Algú que li renta la roba, li fa lo minjar i educa los fills (...) Lo genial d'este moviment és que també he vist lo cas contrari. Una dona que se pot implicar molt –o dos, ho he vist en dos- perquè detràs hi ha un home* ***majíssim***[44] *que s'està encarregant de què la casa continue, d'anar a la compra i de fer-ho tot. Per tant, tot i que la tendència general és que siguen los homes los que més s'impliquen, també s'està donant. (...) Jo veig que d'una mateixa unitat familiar només se pot implicar un membre molt a fons. Los dos és molt difícil. I quan has de cuidar fills la cosa se complica. Perquè si són dos adults pos se parla, però tot i en això, si tens ganes de fer-ho..." (Mònica)*

La desigualtat de gènere està tant incorporada en les nostres formes de fer i de veure el món que es percep com quelcom natural. A més, cal tenir en compte que, **el fet que estiguem parlant d'un moviment social, paradoxalment, dificulta el reconeixement d'aquesta desigualtat**. A part de les relacions personals d'afecte que hem descrit anteriorment, es pressuposa que la PDE és un grup compromès amb la transformació social i, per tant, sembla com si quedés al marge de les dinàmiques de poder i dominació. Tanmateix, no és possible restar al marge dels eixos de desigualtat que estructuren la nostra societat, i pensar que és possible no fa més que emmascarar la reproducció d'aquestes divisions.

Veiem doncs que encara que la majoria d'entrevistades no facin una anàlisi global i estructural de les desigualtats de gènere, sí que reconeixen la seva existència en determinades situacions concretes. En realitat ens hem trobat que les seves respostes depenien en bona part de com formulàvem la pregunta. És a dir: quan la nostra pregunta podia ser contestada en positiu ("quins obstacles t'has trobat per a poder participar?", "creus que la situació de les dones per a participar és diferent que la dels homes?" o "quines aportacions i habilitats específiques fan les dones a la PDE?", per exemple), és quan han aparegut tots els elements de discriminació, de diferències i desigualtats, perquè en respondre estan reconeixent-se com a protagonistes, s'estan valoritzant. Quan la pregunta implica una culpabilització d'elles mateixes, en tant que estan col·laborant en la reproducció d'aquesta situació (tipus: "creus que hi ha desigualtats de gènere a la PDE?") ho neguen categòricament: no estan disposades a que se les relegui al paper de víctimes. Els seus relats, per tant, són contradictoris: són conscients de la situació subordinada i els problemes que es troben com a dones, però no sempre en fan una anàlisi global.

2.3 La diferència:

Entre els i les entrevistades, en canvi, sembla haver-hi una consciència molt més explícita de que existeixen diferències entre homes i dones pel que fa a les perspectives, formes de fer i aportacions que fan a la PDE. Les dones, en general, no consideren que el seu paper a la Plataforma estigui en un segon terme. Malgrat que la representació (els portaveus oficials) la facin homes, elles valoren molt el que aporten les dones i ho interpreten com a contribucions diferents però no desiguals.

"Jo penso que la dona, que sempre diuen que és lo sexe dèbil i és la més forta, pos som les que anem molt abanderades. I trobo, potser, les que hasta més lluiten. Perquè natros tenim la possibilitat de, pos en qüestió de carreres i ademés som més extravertides regularment, d'anar parlar més en la gent, i d'anar convencent i d'anar discutint. Que a lo millor los homes pos estan mes en un sector tancat, en lo treball... I jo crec que és molt positiva.

[44] Els énfasis els hem afegit nosaltres per mostrar les diferents connotacions que tenen les paraules que es fan servir en els dos casos: la "bona dona" remet a una certa llàstima, a una dona sufrida i sacrificada que fa el que es dóna per suposat que ha de fer. L'home "majíssim", en canvi, ens suggereix una valoració positiva: si té el detall de fer-ho, com que no forma part de les seves responsabilitats, és d'agrair i mereix un reconeixement.

Vull dir que sí, sí. Que pot tenir un punt de difusió... Sí, si, de difusió sobretot. Les tortosines som (...) defensores... Mos ham despertat una mica tard, perquè després de tants anys (...) Però al final mos ham despertat i lo sentiment de lluita mos ha sortit, si, si." (Núria)

"Jo això sempre ho he dit: 'la PDE l'aguanten les dones!' (...) I aquí, a Xerta, la PDE l'aguanten les dones. I jo tinc la mania que les dones són molt importants, són molt importants. Lo que fan aquí a la PDE, primera, pot ser perquè mos traem més temps, més del que podem... Jo trobo que sí, sí. Sí: lo paper de la dona és molt important." (Encarna)

3. Com valoren elles les aportacions de les dones?

3.1 La valoració de la seva pròpia participació:

En termes generals, les dones de la PDE **difícilment valoren la seva aportació com a imprescindible per a la prevalença del moviment**. Explícitament, només ho mencionen tres dones, que coincideix que són algunes de les més actives, amb una alta capacitació productiva i que fan feines de direcció. Però, tot i així, aquestes tres dones només ens han comentat que fan una important tasca tècnica o logística. Per altra banda, cap de les dones entrevistades fa menció de la seva participació en els debats sobre les estratègies de direcció del moviment i els plantejaments globals a llarg termini encara que, com hem mostrat en el primer apartat d'aquest capítol, moltes hi incideixen activament. En aquest sentit, semblaria com si, donat que la representació pública de la PDE està visiblement ocupada per homes, només ells tractessin aquests temes.

Moltes de les dones han contestat valorant l'aportació de les dones en general. En insistir en la pregunta, una qüestió recorrent ha estat el comentar la seva participació en termes de l'autosatisfacció personal que genera el fet de treballar per una causa que dictamina el cor. És a dir, que davant la pregunta "què aportes al moviment?" la majoria de dones responen el que els aporta el moviment a elles.

Per altra banda, la majoria de dones del mercat, de la comissió de pancartes i les portaveus a peu de carrer -que protagonitzen moltes de les feines directives i invisibles- han repetit la imatge de la formigueta a què al·ludíem anteriorment. Diuen que fan el que poden i que se'n senten contentes, però que no consideren que la seva tasca sigui especialment meritòria. Així, creuen que simplement fan el que han de fer; tot i que el seu paper és bàsic pel funcionament de la PDE, i que en molts casos aquestes dones estan posant-hi un esforç molt important i parteixen de certs *handicaps* que podrien justificar fàcilment una participació menys intensa (limitacions per edat avançada, per qüestions econòmiques, per qüestions de salut, etc.).

"No, res important. Si no ho fessa jo, ho faria un altre. Vull dir que no és una cosa ni que requereixigue cap cosa. Només bona voluntat i ganes de fer-ho" (Assumpció)

"Ja veus, molt senzillament. Jo penso que faig tot lo que puc. Hi ha persones que estan més preparades i fan lo paper que han de fer, no? I los demés aportem lo que podem. Jo la valoro perquè penso que, bueno... És una cosa que... Hi ha un mestre o un metge que no es ficaran en una màquina de cosir. Ells no ho faran millor que jo, per tant ho valoro també, no ? Com totes les coses." (Joana)

"Dona, cadaú dins del que pot. Dins del que pot. Hi ha gent que en intel·ligència poden fer més que jo. Però jo faig tot lo que pugue, si convé fer nusets, pos los faig. Coses que pugue fer jo, pos les faig. Això sí! Assentada, perquè sempre me tinc que sentar! Si tins voluntat i ganes se poden fer moltes coses sentada!" (Encarna)[45]

Sembla doncs que, en general, les dones no consideren que la seva sigui una aportació massa remarcable (tot i que elles n'estan contentes i la valoren a nivell personal). En la major part de casos perquè aquesta no requereix d'especialitat acadèmica i és una feina informal, poc visible, tot i que la seva importància és molt evident i se'n treuen fruits molt tangibles (els diners, la difusió, etc.). Només aquelles tasques que són socialment més valorades apareixen com a mereixedores de reconeixement públic. Així doncs, d'alguna manera, les entrevistades **desvaloritzen el treball no qualificat** (en termes de qualificació productiva), **perquè "el podria fer qualsevol"**. Tornem, doncs, a la dicotomia visibilitat-reconeixement de la que ja hem parlat anteriorment.

Hem observat també que **la percepció que tenen sobre la seva pròpia participació sovint no té massa a veure amb el paper que efectivament hem constatat que juguen aquestes dones en el context de la PDE.** En

[45] Aquestes tres dones són molt actives en tasques organitzatives, logístiques, de gestió elmaterial i de difusió a peu de carrer. En altres moments de les entrevistes ens han explicat el que fan, però quan els preguntem directament per com valoren la seva aportació responen així.

general, les dones expliquen que fan menys coses de les que veritablement fan i, a més a més, creuen que tenen menys capacitats de les que efectivament tenen. Així s'expressava una de les dones vinculades al mercat i amb un paper destacat en la gestió dels recursos econòmics i materials i en la difusió d'actes i manifestacions: *"Si tingués capacitat per a fer-ne més, pos pot ser sí que ne faria més. Però tampoc crec que lo meu nivell intel·lectual me donés per a tanta cosa, entens? Jo faig dins de les meues possibilitats lo que puc... Si me manen algo..." (Conchita)*

En el capítol de conclusions apareixen alguns dels comentaris que han sorgit a les entrevistes sobre temes més tècnics i polítics (el PHN, opinions sobre l'estratègia política de la PDE, els conflictes ambientals, etc.) on es pot comprovar l'elevada la capacitat d'anàlisi i d'articulació de discurs de la majoria de les dones entrevistades.

3.2 La valoració de la participació de les dones en general:

Malgrat que a la major part d'entrevistades se'ls fa molt difícil explicitar la seva contribució individual i donar-li la importància que realment té, quan entren a valorar les aportacions de les dones en genèric, s'observa una major consciència de les aportacions que fan les dones com a col·lectiu.

"La dona de Tortosa, de les Terres de l'Ebre... Té una força, té una força... Jo no tinc manies perquè estem criats... Jo per exemple, estic criada pues no sé... Si anàvem a la muntanya, pos jo igual duia bollitos que plegava aulives, que garrofes. Anàvem a l'hort, jo sé regar, jo sé fer tot lo del camp. La gent d'aquí estem molt criats per a tot! A les dones d'aquí mos ham adaptat molt a saber-ho fer tot. I com diem al mercat, natros som dones, no plantetes de saló..." (Assumpció)

Pel que fa a **les dones del Mercat i les portaveus a peu de carrer**, veiem que hi ha un reconeixement unànime de la importància de la seva tasca excepte, significativament, per part d'elles mateixes.

"Gràcies a les dones del mercat... Lo poder de convocatòria i de convenciment que tenen estes dones. Són les que porten la batuta." (Carlota)

"Sobretot, valorant, un exemple que no se'n pot posar d'atre: les dones del mercat de Tortosa. Pos bueno, de motor, de motor real per a fer funcionar la PDE... Sense estes dones no hi hauria PDE." (Glòria)

Tot i així, els termes que utilitzen per definir la seva contribució al moviment són força eteris. Com ha quedat clar a les cites que hem mostrat, es parla de constància, d'alegria, de sentiment, amor, caliu, valentia, etc. Es veu, i es reconeix com un treball crucial però, en general, sense atorgar-li centralitat. Així, el seu protagonisme queda ocult o difuminat. Sembla doncs, que si no s'actua en els canals o espais "típics" i socialment visibles (parlar als mitjans de comunicació, a les assemblees, manifestacions, etc.) l'activitat no es vista com a imprescindible pel moviment. Probablement, un dels elements que determina aquest fet, és que es fa difícil posar nom a un treball i unes formes de fer que s'escapen del que és més convencional en l'àmbit públic.

Com comenta Celia Amorós (2001): *"El espacio público, al ser el espacio del* reconocimiento, *es el de los grados de competencia, por lo tanto, del más y del menos. Por el contrario, las actividades que se desarrollan en el espacio privado, las actividades femeninas, son las menos valoradas socialmente, fuere cual fuere su contenido (...) En el espacio público se contrastan las actividades, pero en el privado no hay forma de discernir los ditintos niveles de competencia con ciertos parámetros objetivables. Entre varias excelentes amas de casa, todas ellas son igualmente excelentes, pues no hay manera de objetivarlo de acuerdo con unos parámetros. Es el espacio –por lo tanto- de la* indiscernibilidad. *Todas pueden ser muy valoradas de puertas adentro, pero es imposible establecer pautas homologables que trasciendan estos límites de lo que no se ve. (...) el espacio público* [es] *el espacio de los iguales o pares (...) por el contrario, el espacio privado, yo propongo llamarlo el espacio de las* idénticas, *el espacio de la indiscernibilidad)."*

Tanmateix, també cal ressaltar que, a través de l'apropiació de la Paradeta de la PDE al Mercat i de la seva funció de portaveus informals, aquestes dones han entrat en la mobilització política d'una forma pròpia. Això ha facilitat la visibilització del seu treball, els ha donat una incidència molt important en la política del moviment i sobretot ha augmentat el rol que poden jugar aquest determinat tipus de dones, que són les que menys eines (i ganes) tenen per a ocupar i transformar els espais decisoris liderats per homes. A través de la seva participació s'han autoafirmat públicament des dels seus valors, les seves preocupacions i rols de gènere, al mateix temps que s'han empoderat a nivell personal, com tractarem a l'últim apartat del següent capítol.

4. La valoració per part dels "altres" de la participació de les dones a la PDE:

Finalment també hem volgut saber com creuen les dones més actives de la PDE que la resta de membres de la Plataforma consideren les seves aportacions, tant a nivell individual com del col·lectiu femení. En aquest àmbit, moltes de les dones ens han contestat més en termes de l'afecte que reben, que de reconeixement de la feina que fan.

"Bé, jo crec que el valoren bé en general. Ara, deu haver de tot! I crec que ho valoren bé per l'alegria que me manifesten quan me veuen." (Encarna)

4.1 El protagonisme:

Un altre dels temes que apareixen reiteradament i que més ens ha cridat l'atenció és **la constant reiteració de que les dones més actives de la plataforma desenvolupen aquesta activitat sense buscar en cap moment el protagonisme**.

"És la seua dedicació absoluta en l'anonimat!" (Glòria)

"La lucha es nuestra, y el interés, el afán: es nuestro, es todo nuestro. (...) Y no queremos nada de protagonismo. No. No. Solo el que convenga a la PDE." (Feli)

"A vore, no sóc portaveu de cap puesto. No vull cap protagonisme a cap puesto. Però vull que això es manegigue i que no mos quedéssem adormits."(Puri)

*"Home jo tampoc no vull que me valoren... Que més valor fan **ells** que són los que peguen les patadetes, **los** que van a les manifestacions, **los** que se gasten los diners... Jo total me gasto los diners a la paradeta, no dono a guanyar un altre duro a un altre costat. Los diners los dono a guanyar aquí!" (Remei)*

Sembla doncs, que siguin elles mateixes les **busquen la invisibilitat perquè d'aquesta manera es senten més còmodes i segures**. D'alguna manera, quedar-se en un segon terme i treballar a l'ombra, segueix l'estratègia tradicionalment femenina de treballar perquè els altres tirin les coses endavant sense haver de posar-se elles de protagonista. Així, per exemple, en les reunions d'àmbit tancat mostren les seves opinions amb fermesa, però no en els espais més públics i oberts.

Ens hem preguntat el perquè no ho fan: per què les dones treballen millor des de l'anonimat? Perquè no es senten preparades i no s'hi atreveixen? Perquè ho prefereixen així? Perquè no les deixen? Com hem anat comentat al llarg de tot aquest estudi, sembla que cada un d'aquests elements té un cert pes en l'explicació final.

En moments anteriors hem explicat perquè creiem que no se'n senten preparades o que no els interessa fer-ho. La tercera interpretació –no les deixen- al nostre entendre es relaciona amb aquest rebuig al protagonisme. Aquest rebuig pot funcionar com una resposta a les seves inseguretats, però també és una estratègia retòrica de defensa. És a dir: hem pogut constatar que **l'apreciació de la participació masculina i femenina és radicalment diferent: el que es considera normal i positiu en els homes** (fer de portaveus, participar activament en la direcció del moviment, per exemple) **en les dones està sota sospita.** Per sobre de les constants i reiterades justificacions que fan les nostres entrevistades, plana el temor que, en visibilitzar-se i prendre un paper molt actiu a la PDE, se'ls adjudiquin interessos espuris i personals. I és que, en el marc d'una societat sexista, quan les dones ocupen espais de poder que "no els pertoquen" han d'afrontar certes resistències. Aquestes resistències estan molt ben il·lustrades amb les paraules d'un membre masculí de la Plataforma, en el relat més explícit sobre discriminació que ha aparegut al llarg de les 28 entrevistes.

[Experiències de discriminació] *"Sí. Si. Jo ho hai vist això. Ho hai vist. Sí. Que hi ha un cert menyspreu quan una dona... Però sobretot quan una dona és eficient, i probablement més eficient que un home. No per part de tothom, però jo hai percebut, o sigui, no pel fet de ser dona, sinó que al fet de ser dona se suma que és eficient. Jo crec que això és... Perquè si és per a dir coses superficials, o per a dir pos: 'Hem d'organitzar una pancarta o hem d'organitzar un sopar' I tot això... Però quan són coses que demanen una faena que no la pot fer qualsevol, com és contactes polítics i tot això, jo crec que sí. (...) Ho hai percebut en (...) alguns homes. Tot i que de vegades l'enveja entre les dones també és llegendària, no? Però dins de la Plataforma jo això ho he percebut en homes alguna vegada, i en varios. I que me sorprenia molt de pensar: 'Bueno! Per què reaccionen en esta agressivitat?' I arribes a la conclusió de que és per això. Les hòsties (...) és perquè, en part, és una qüestió sexual. O sigui, sexual, de sexe femení i de sexe masculí. (...) Unes reaccions que van més enllà de la polèmica, que tenien un element de que el qui parlava era una dona, perquè si no, no ho entenc. Vull dir, que és una percepció, eh?." (Albert)*

Tot i ser una estratègia defensiva, però, aquesta voluntat de no ser protagonistes contribueix també a que no es reconegui suficientment el paper de les dones en la mobilització contra el PHN.

4.2 El reconeixement per part del conjunt de la Plataforma:

Per finalitzar ja aquest apartat, voldríem mostrar alguns exemples de la desigual valoració i reconeixement que es fa de les contribucions de les dones a la PDE en termes generals. Es tracta de cites extretes de dues de les entrevistes que hem fet a homes militants de la Plataforma, que mostren la visió, força parcial, que es pot tenir des del conjunt de la Plataforma de les aportacions femenines. En les poques entrevistes que hem fet a homes de la Plataforma, però, reconeixen clarament el paper mobilitzador i impulsor de les dones, però curiosament no mencionen directament les seves aportacions més tangibles (la gestió econòmica, el paper en organització i logística). Cal tenir en compte, però, que ho mostren a tall d'exemple, perquè considerem que per a poder afirmar-ho en ferm, necessitaríem més informació.

"Home jo ho valoro molt bé. Perquè (...) estan fent la seua faena i la porten molt bé i s'ha de valorar tot lo que fan. Jo, de totes les que hi ha dins de la PDE: xapó! I totes les que van d'aquí cap a allà: pos també! Ara la meua dona se van ajuntar per a llimpiar. Lo dijous se van posar a llimpiar lo local. Van anar unes 6 dones i van dixar un local la mar d'arreglat. Se va parlar de llogar a una dona per a que ho arreglés, però de seguit van saltar elles per fer-ho. I tot lo grupet que van a llimpiar són totes les dones de pancartes i bé, ***ara la dona és una pinyeta que se necessita****, se necessita." (Josep Maria)*

"El paper de la dona en lo moviment social jo crec que és molt important. Crec que és bàsic. Perquè igual que en los homes predomina la gent jove, en canvi, de dones, de totes les edats. Elles tenen un carinyo ***paternal****, fins a cert punt, que és bo. Jo per exemple recordo la piraguada (...) I van venir tres dones en mi. Fan un ambient molt bo. I a més, a vegades, també* ***mos fan d'infanteria***[46]*. A vegades la dona sap posar-se als llocs que los homes no mos sabem posar. (...) Lo mercat és lo nucli dur de la plataforma. Pareix que no, però lo mercat és un puesto on se couen moltes coses. Dissabte al matí allò és un viver. Lo local està tancat, només per la reunió, però allò és bo. Aquí es conserva la esència de la plataforma. No pots dir que estan* ***manipulats****, diuen les coses tal com són..." (Joaquim)*

" Me dóna la impressió que el paper de la dona dóna molta força al moviment. Les dones aporten, la implicació de les dones dóna molta força... i al mateix temps donen més pinzellades d'humor que els homes, la qual cosa també ajuda de vegades a desdramatitzar i a relaxar pues les tensions que surten per qüestions de lideratges i de egos, que és més una cosa, és una cosa més masculina. (...) Que fan una aportació fonamental a la faena, perquè treballen molt, o sigui que en quant a treball treballen molt, però aquí treballa tothom, homes i dones, però les dones treballen molt. (...) Potser tenen menos visió estratègica, quan penso en estes... és a dir, estan treballant més però sense, sense fer més plantejaments globals, a llarg termini, de visió estratègica en general, que potser també això implica pues menos, perquè valoracions estratègiques, això implica discussions i coses així, i elles lo que estan simplement és espentejant, espentejant. I l'empenta que donen és fonamental." (Albert)

RECAPITULANT...

A/ Sobre la desigualtat:

En el marc de la PDE, sobretot en l'àmbit del seu funcionament i organització quotidianes es poden veure molt clarament alguns elements de desigualtat per raó de gènere. El sexisme que impregna la societat en general,

[46] Els èmfasis són nostres. La qüestió de les dones fent d'infanteria i de defensa en els moviments socials té força suc. Els moviments han tendit a utilitzar estratègicament (seguint la iniciativa i amb el consentiment de les dones, és clar) dones i nens desarmats i en primera fila de les accions per tal d'enfrontar amb més garanties la confrontació directa i el risc físic. Posant-les a elles a davant, es pot aconseguir rebaixar la tensió i el nivell de violència i guanyar temps per a iniciar les negociacions. Un cop es comencen, però, sovint s'espera que les dones es retirin i deixen la discussió política dels homes. Un exemple d'una situació d'aquest tipus, en la lluita desl seringueiros i seringueiras a Xapuri, al Brasil, apareix a Rocheleau, Thomas-Slayter, i Wangari: 1996. i un altre de més pròxim (citat a Juliano: 1996), en relació a la vaga del ram del tèxtil de 1913 a Barcelona: en la que tot i que la vaga havia estat iniciada i mantinguda fonamentalment per les dones, van ser els homes les que la van fer fracassar en entrar a negociar en quant van veure acomplerts els seus propis objectius.

traspua en un moviment que, tot i la voluntat transformadora, reprodueix els paràmetres de la desigualtat i la divisió sexual del treball en el seu interior.

Podem dir que **es dóna una divisió sexual del treball en el sí de la Plataforma. Les dones fan més treball invisible que visible, però no fan més treball executiu que directiu**, al contrari. Tanmateix, **el treball directiu que fan tendeix a ser més invisible** i està molt relacionat amb el manteniment de la infrastructura de la PDE. Es reprodueix també la **tendència dels homes a l'especialització i la de les dones a la integració**, és a dir, a participar en gairebé totes les tasques del moviment.

La reproducció de la divisió sexual del treball al sí de la PDE és deguda, en bona part, **a les habilitats, capacitats i coneixements** que es necessiten per a fer els diferents tipus de tasques. Aquestes habilitats **es relacionen amb les identitats i els rols que s'assignen socialment en funció del gènere** i que ens permeten entendre la divisió del treball en el sí del moviment. Tot plegat té a veure amb el gènere a través de la percepció que aquestes dones tenen d'elles mateixes i de les seves capacitats, així com de quines són les aptituds que calen per participar en uns espais o en altres. Cada tasca requereix de diferents capacitats, però com que tot plegat està travessat per elements de gènere, **la diferència es converteix en desigualtat: hi ha barreres de gènere per a fer determinades tasques** (capacitació productiva, càrregues familiars, sensació de inseguretat...) **i els diversos treballs no tenen el mateix reconeixement social,** tot i ser igualment necessaris i importants.

Els espais de poder (visibles i directius) **del moviment són els únics més masculins.** I són més masculins, per les barreres que acabem de comentar i perquè, segons ens han manifestat elles, en general els seus interessos estan en un altre lloc. La qüestió, en aquest punt, no és qui ocupa aquests espais de poder explícit i legítim sinó amb quins objectius s'hi està o no s'hi està. És a dir, de quina diferent manera és interpretat aquest espai. L'objectiu per a aquestes dones és clarament l'èxit del moviment, d'aquesta manera han argumentat la presència a la baixa en aquests àmbits. Així doncs, es podria interpretar que ens estan dient que els homes que hi son, no comparteixen aquest objectiu, però això no és el que les entrevistades ens han dit, ni el que hem percebut mitjançant les tècniques d'observació. El que hi ha darrera és una diferent manera d'interpretar la participació política, que respon a tot allò anteriorment comentat de les habilitats, les identitats i els rols de gènere assignats socialment. Si parlem que tot està travessat per elements de gènere, els espais de poder explícit i legítim d'un moviment social (i de tota la societat en general) aquestes desigualtats hi seran necessàriament molt presents.

Creiem, per tant, que en contra del que es sol considerar, **el gènere no és** *per se* **una barrera per a l'acció política,** ans al contrari: **el gènere facilita l'actuació política**. Si només mirem les accions visibles, que és el que es sol fer, les dones apareixen menys que si valorem el conjunt dels treballs necessaris pel moviment. **Si ampliem la definició d'accions**, aleshores **no només les dones ja apareixen** (almenys en aquest moviment en concret) **sinó que a més a més són majoria, amb un paper fonamental i molt actives. Els condicionants de gènere es constitueixen,** per tant, **més aviat en una barrera per a la visibilitat i el reconeixement**, però no per a la participació o el treball en el moviment. Per treballar per la mobilització, és clarament un valor afegit.

Alhora, les capacitats i habilitats procedents de l'àmbit domèstic (les que hem anomenat sintèticament capacitació reproductiva), **són essencials, malgrat que no reconegudes com a habilitats específiques, per al desenvolupament del moviment així com per entendre l'aportació de les dones.** Finalment també cal tenir en compte quina es la situació inicial d'aquestes dones, ja que si tenim una perspectiva més dinàmica veurem que per a moltes, la participació activa en la PDE ha fet variar aquesta situació i les capacitats adquirides han crescut molt, com analitzarem amb més deteniment a les conclusions.

B/ Sobre la diferència:

En el context d'una societat patriarcal, les **dones han desenvolupat** una sèrie d'**habilitats i concepcions pròpies** caracteritzades pel model relacional d'entendre la societat i per **les tasques de cura de les persones i els afectes**.

Sense voler idealitzar aquestes característiques, ja que en bona part provenen d'una situació social subordinada, les dones que hem entrevistat traslladen a la PDE elements que es deriven dels seus rols de gènere, i de la identitat o subjectivitat femenina: **la integració, la cura, el sacrifici, l'emotivitat... formen part de la seva forma de fer política, i ens expliquen també les característiques d'aquest moviment.**

Hem ressaltat quatre elements que les dones entrevistades, implícita o explícitament, han destacat com a formes pròpies de fer política. Fruït de les necessitats de comptabilitzar les tasques domèstiques i laborals, el primer seria la

capacitat d'**integrar simultàniament diferents treballs necessaris per la PDE, així com integrar la PDE dins la seva vida familiar i comunitària**. La segona característica seria la **forma relacional d'entendre el moviment** en què, lluny de buscar protagonismes individuals, s'involucren en qualsevol tipus de tasca que sigui important pel bon funcionament de la PDE, sacrificant si és necessari temps personal o la participació en espais de poder dins el moviment. Aquesta forma de fer ha estat descrita reiteradament per les mateixes dones amb la metàfora de **"la formigueta", un treball que tot i ser poc visible, és constant, tenaç, i fonamental pel desenvolupament global de la Plataforma**. La tercera característica seria la cura, tant pels detalls i els símbols, com per les persones i les relacions entre elles. **La importància de tenir cura de les relacions personals i de fruir d'elles en la militància es tradueix en la generació de caliu, alegria, energia i bon ambient dins la lluita política**. D'aquesta manera, algunes d'elles desenvolupen sovint tasques de mediadores i cercadores de consens, prioritzant els objectius globals del moviment a través de la unió d'esforços. Per últim, elles també **han destacat l'emotivitat i la passió que posen en la seva participació política, ressaltant el vincle que existeix entra la PDE, la família i la comunitat**. Com veurem en el proper capítol, pensem que aquesta característica va més enllà dels elements de gènere: en els moviments en defensa del territori, és compartida tant per homes i dones, ja que es desenvolupen discursos emocionals com a resposta a les agressions comunitàries i identitàries.

C/ Sobre els discursos:

Pel que fa a les interpretacions que elles fan de tot plegat, es dóna força naturalització de la desigualtat i/o una concepció individualista de les relacions de gènere, excepte entre les poques dones amb una certa trajectòria de mobilització feminista prèvia.

Així doncs, **la majoria de les dones entrevistades** (sobretot les dones d'edat avançada amb baixa capacitació productiva), **reconeixen l'existència de diferències, però tendeixen a naturalitzar** la difícil conciliació de la doble o triple presència, **argüint**, per a aquest fi, **que es tracta d'una "problemàtica" de la dona en general** (restringida a l'àmbit privat i/o domèstic) **que, ni transcendeix, ni esdevé rellevant en el sí de la PDE** (en el context públic i/o de participació política).

Al mateix temps hem observat que en general les **dones entrevistades, tenen una visió del el sexisme més com quelcom individual** -que té a veure amb els trets particulars de les persones- **que com un element (el patriarcat) amb causes i arrels socials i estructurals**.

En base a tot plegat, tant les dones joves com les d'edat avançada, comparteixen un **cert rebuig al feminisme** entenent que la seva existència legitima unes desigualtats, al seu parer, ja superades.

En aquest context, entenen que la discriminació per raó de gènere no té cabuda dintre la PDE. Aquesta percepció ha estat secundada per la majoria de les dones entrevistades, a excepció de quatre dones amb trajectòria feminista i un dels homes. Aquestes últimes, han al·legat l'existència d'una discriminació subtil, entenent que la PDE no escapa a la situació en que es troba la societat actual, on el sexisme és un element que travessa tota l'organització social.

En canvi parlen molt de diferència i també de desigualtat. Hem notat respostes contradictòries en funció de la manera en què es va introduir l'enunciat vers la discriminació. Així doncs, quan l'enunciat de la pregunta portà implícit un reconeixement del seu esforç, heroïcitat, protagonisme i activitat de la dona, *Tu com t'ho fas per a poder participar activament en la PDE?*, manifesten les situacions de desigualtat, i discriminació que es troba la seva participació política: doble o triple presència, poc temps restant per poder dedicar la preparació i execució de tasques directives i visibles, temps que si disposen els homes de la PDE. En canvi, si l'enunciat és explícit vers el reconeixement de la dona com a submisa, subordinada, víctima i passiva davant aquesta realitat: *Hi ha discriminació dins la PDE?*, energèticament es nega la discriminació, en els termes explicats en el paràgrafs anteriors.

En termes generals hi ha reconeixement de les aportacions que fan les dones, tot i que no sempre siguin **reconegudes com a** contribucions **imprescindibles i decisives per al moviment**. Aquesta tendència general es mostra clarament en els discursos de les pròpies dones, en tant que no saben com definir i valorar la seva contribució individual a la PDE. Quan es veuen en una posició protagonista de l'àmbit públic: *Què aportes a la PDE?*; només parlen d'aquelles aportacions àmpliament reconegudes de les dones com a col·lectiu: l'alegria, la presència, la constància, el detallisme, el sacrifici... (en definitiva, els rols socialment assignats a les dones). Lògicament se'ls fa difícil parlar i valorar unes aportacions que no son generalment reconegudes. En concret, estem

fent referència a certes tasques de direcció gestionades exclusivament per dones amb baixa capacitació productiva, però amb alta capacitació domèstica: organització, gestió i distribució del "merchandising" (implicant l'increment de les arques de la PDE i la difusió del símbol del moviment), vitals per la permanència del moviment però no reconegudes com a tal.

Finalment, volem ressaltar que moltes de les dones que hem entrevistat s'estan justificant contínuament pel fet de mantenir-se actives i protagonistes en la Plataforma. Aquesta "resistència" es plasma en el fet que, en el context d'una societat masclista, les dones esdevenen "normalment" protagonistes en espais invisibles, tancats o molt locals, i els espais públics i notoris senten que "no els pertoquen". Aquesta situació fa que rebutgin els focus i el protagonisme més "oficial", i que fins i tot busquin la invisibilitat perquè d'aquesta manera se senten més còmodes i segures.

CONCLUSIONS: GÈNERE I MOVIMENTS EN DEFENSA DEL TERRITORI

En aquest últim capítol conclusiu, hem pretès enllaçar els tres elements que són el fil conductor d'aquest estudi: els condicionants de gènere, la mobilització social i la defensa del territori.

En el primer capítol ens hem dedicat a situar la Plataforma en Defensa de l'Ebre en el context social i polític de les Terres de l'Ebre i en el context més ampli de les polítiques de l'aigua estatals i catalanes. En el segon capítol s'han descrit i analitzat les característiques de les dones que hi participen activament. En el tercer, hem mostrat l'estructura organitzativa de la PDE i la inserció de les dones en aquesta, mentre que al capítol quatre hem desenvolupat més extensament les implicacions pròpiament de gènere d'aquesta participació, amb els elements de desigualtat i diferència que envolten la participació de les dones; així com les seves percepcions sobre el tema.

En les conclusions que ara encetem, l'objectiu és reprendre l'element "territori" i analitzar més detingudament les diferents visions i perspectives que des de la PDE i des de les dones entrevistades es tenen del territori i de la identitat territorial, i com aquests elements han estat al darrera de la mobilització en defensa de l'Ebre. També volem apuntar a una anàlisi més dinàmica de la relació inversa: és a dir, explorar com l'acció de la PDE (i la implicació de les dones en aquesta) ha impactat i modificat les dinàmiques socials i polítiques de les TE, per una banda, i les identitats i rols de gènere de les dones participants, per l'altra. Per a tractar tots aquests temes ens hem centrat molt en els propis discursos que han sorgit a les entrevistes, ja que creiem que per sí sols ja són suficientment rics i il·lustratius.

A/ CREANT MOVIMENT...

1. LES TERRES DE L'EBRE : CARACTERÍSTIQUES I IDENTITAT

El moviment antitransvasista a les Terres de l'Ebre s'ha autodenominat la Plataforma en Defensa de l'Ebre. Ens preguntem quines implicacions té això. Què s'està defensant quan es diu que es defensa l'Ebre? El riu com a recurs econòmic? Es defensa la qualitat ambiental del riu i del Delta? O el riu com a element simbòlic que forma part de les vides de les ciutadanes i ciutadans de les Terres de l'Ebre? S'està reaccionant contra una forma de prendre les decisions polítiques que no té en compte els habitants del territori?

En la nostra opinió, hi ha una mica de tot. El que apareix clarament a les entrevistes que hem fet[47] és que la lluita ambiental o econòmica no n'és la motivació primera ni la principal. La lluita comunitària, la reacció davant d'una agressió injusta i el sentiment d'identitat territorial sembla que ha estat l'espurna que ha encès els ànims. Davant d'això, hem intentat esbrinar quins elements conformen la visió i percepció que les dones i homes entrevistats tenen del riu Ebre i del seu territori: quins elements que formen part de la identitat territorial es perceben com a amenaçats? En altres paraules: què és, en concret, el que s'està defensant?

En els seus relats hem detectat tres diferents formes de concebre el territori i de vincular-lo amb la identitat.

1.1 El territori com a font d'identitat personal:

El territori de les Terres de l'Ebre en general i el riu Ebre en particular es valora pel que té d'evocació de la memòria passada i de protagonista de les pròpies històries de vida. Els records i les vivències que formen part de la història

[47] I també en d'altres treballs com Miró 2002 i Pont 2002.

personal s'inscriuen al paisatge, i per tant es lluita com a reacció al sentiment d'amenaça a un lloc i un medi que consideren seu; tant seu que l'humanitzen: en parlen com si fos una part de la seva família o del seu cos[48].
"A vore, que no fem res perquè el riu estigui allà, no te dóna més benestar ni res, però és una cosa que és nostra, és com ara si volguessen prendre los Ports. És una cosa nostra, és com si a tu te llevessin a ta mare del costat, es que té que estar allí. Una cosa és que es more, que bueno. Si se n'ha anat, se n'ha anat. Però en vida té que estar aquí. I encara que tu no visques en ella, bueno, saps que allí està ta mare i que quan vulgues pots anar-la a vore!" (Puri)

"I allavons lo Delta lo portem, lo portem a les venes, lo Delta i allavons pos claro veus que van a fer una aberració tant gran i sense justificació, vale? (...) La gent del Delta ho portem dins a les venes, vull dir, ja te poden matar, te poden matar, no és ni diners, ni és poder, ni és política ni és res, és simplement defensar lo Delta. I és que ho defensaries... en les dents i com sigue, ho entens? Vull dir, contra això no poden lluitar, contra això no poden lluitar." (Imma)

"Jo trobo que si es fes lo transvasament perdria l'identitat. A mi me sembla que l'Ebre és les vertebres d'un cos, d'un cos social, potser, però casi és físic per a mi... No ho puc suportar o no ho puc permetre." (Consol)

"Que estàs en un cuquet que potser si no fos això ja no estaria en cap cuquet, perquè en estes edats les persones ja no en tenim de cuquets, les persones. Perquè no sé, ja tens una vida estabilitzada i no en tens de cuquet, i clar al no tindre fills pues tampoc ja no tens lo cuquet de si el fill no estudia, de si me ve a casa, o la filla. I jo pues tinc el cuquet de si se me l'enduran, que si no, potser és una comparació molt tonta la que estic fent. Però jo, al no tindre fills, jo tenia la vida molt monótona....lo meu home i ja està, ja estava tot. I ara pues mira, que si cap aquí, que si allà, un al·licient. I un cuquet aviam que ens faran estos polítics" (Dolors)

"Perquè necessito fer algo. Algo per Tortosa, pel territori. I jo m'he criat a la vora del riu. I és una vergonya com està ara lo riu. Jo m´en recordo que lo meu pare, jo tenia tres anyets o quatre, los ... Ni els havia fet encara. I me portava mun pare a passejar pel riu a veure com feien lo muro. I me feia: 'tu no te mogues d'aquí. Sentadeta, lo pare va a parlar en aquell home, però tu aquí sentadeta, perquè si no cauràs a lo riu'. I jo pos allí sentadeta. I no me movia. Anàvem a voure los focs de les festes. Jo sentadeta i ma mare al costadet, a una altre pedra... I així als de detràs no tapàvem. Però jo m´he criat a la vora del riu, per lo muro m´he criat jo." (Remei)

"Jo sempre he sigut una enamorada del riu. La veritat és esta. Perquè jo quan era molt petita en mun pare sempre pujàvem a l'Assud. I jo la travessava a nado. Mun pare me va ensenyar a nadar al riu! I allavons son records de joventut molt bonics. I quan vaig tindre a mun fill pos anava a dinar en lo cotxet a la vora del riu. Li vaig ensenyar a nadar al canal. Aquí a Xerta lligàvem als xiquets en una cordeta per la cintura i los tiràvem al riu i així aprenien a nadar. I un dia mun fill va caure cap per vall i quin susto!. Però tots ham après a nadar al riu. Jo vaig apendre tota sola, i així passavem a nado a l'altre costat... I quan va arribar la barca passàvem en barca." (Encarna)

"Jo crec que és molt difícil d'explicar, és de caràcter sentimental. Jo vaig viure, fins que me vaig casar, a la vora del riu. Jo quan lo matí m'aixecava i obria la finestra de casa, veia lo riu des de la..." (Joaquim)

1.2 El territori com a comunitat i com a font de cohesió social: "Mos prenen lo pèl o què?"

Al mateix temps, el territori també és valorat com a l'espai a partir del qual es dóna la vida de la comunitat amb uns trets característics propis, definint les seves formes específiques d'entendre i viure la vida. És la xarxa de relacions humanes i emocionals que s'han creat històricament al voltant d'aquest territori i que el caracteritzen. En aquest sentit, la mobilització sorgeix també en defensa dels interessos d'aquesta comunitat.

Es defensa el riu pel que representa i pel que aporta a la societat de les Terres de l'Ebre, però no es pot entendre la reacció sense tenir en compte el procés històric de marginació de les Terres de l'Ebre ni el cansament respecte a **una forma determinada de prendre les decisions polítiques** que no té en compte el habitants del territori. En les entrevistes que hem fet aquest element pren molta força, i apareix com un element clau en el reforçament de la identitat territorial i com a desencadenant de la mobilització.

El conflicte al voltant del PHN i les accions de la PDE, han contribuït a definir clarament, i com mai a les Terres de l'Ebre, un "**Nosaltres**" (els ciutadans i ciutadanes "d'a peu" i la PDE) i un "**Ells**" ("els polítics locals, catalans i estatals i els empresaris "que només miren pels diners").

La PDE, per tant, és percebuda per molts ciutadans com un ens apolític que simplement defensa la terra i que expressa la identitat territorial i la dignitat, i la voluntat de prendre la paraula i la capacitat de decisió com a

[48] Segons Miró (2002) aquest tipus de discurs també apareixia en les entrevistes fetes a homes.

comunitat. Tot allò desitjable i exigible a la classe política sembla ser que s'ha localitzat en el moviment social de la PDE: la decepció respecte la classe política ha estat compensada pel recolzament a la PDE.

Pel que fa al valor econòmic, es ressalta la valoració econòmica per l'ús indirecte del riu Ebre, ja que ja hem dit que cap de les persones entrevistades viu exclusivament del sector primari. El que es valora és el desenvolupament econòmic global de les comarques de l'Ebre que depèn de l'aigua del riu, tant pel que fa a l'agricultura i la pesca com pel sector turístic i industrial. En definitiva el transvasament de l'Ebre és percebut com un segrest a la prosperitat econòmica potencial.

"Una cosa molt bona que tenim és que la majoria de gent que estan a la Plataforma d'aquí son antipolítics. Bueno, no antipolítics però que passem de política. Potser estan en un partit però no van pel tema polític. No van a guanyar diners en la política ni van a guanyar càrrecs ni van... Allavons lluitem perquè realment ho sentim i ho portem dintre. I això és molt important." (Imma)

[Parlant d'un polític local] "Este tio és un fill de puta, i sa mare una santa, però ell és un fill de puta. No pot vendre lo territori perquè lo territori no és seu. Lo territori és de la gent d'aquí. I si ell se'n vol anar a Madrid, que agafe les maletes i que se'n vaigue... Que més de quatre no lo trobarem en falta. A tu te pareix normal això?" (Puri)

"Jo sempre ho dic, de polítics sempre ne han de haure, però lo que està al frente té que defensar lo terreno. És com ara la Generalitat. La Generalitat lo que ha de fer és defensar Catalunya. Perquè tot lo que passa aquí, si la Generalitat hagués dit que NO! Ells han de pensar que quan estiguen al poder han de defensar lo terreno! Ara mateix, en lo del transvasament, és tot un formigó que posaran... I aquí hi ha molts, molts mil·lions d'euros que se perdran per a omplir les butxaques d'ells. I ara natros ham de defensar tot lo que poguessem per a que no ho faiguen (...) No, no m'agrada la política són tots una colla d'embusteros! La política és així. I l'ham d'aguantar tal com és. I ja que estàs dins, veus les coses de la manera que són. I és que tot lo que mos estan dient los polítics veus que son unes embusteries. Veus que ells només busquen los diners. Està més clar que només busquen la pesseta." (Josep Maria)

"Evidentment lo fet de que hi hagi menos aigua al riu pos afectaria la pagesia, a la gent que viu directament del riu: turisme fluvial, se notaria, clar que si. O això que ja està perfectament demostrat que el minitransvasament a Tarragona va anar acompanyat d'un moviment de població cap al nord. Així crec que este moviment se tornaria a donar. I així mos quedaríem. En lo sentiment altra vegada tan fort de que mos sentim maltractats aquí baix!" (Mònica)

"Jo entenc esta lluita com si fossa... ... ... una batalla d'un front popular. Que, que... Aquí lluitar en los mitjans que tenim per a donar cohesió al territori. Per defensar lo territori i per unificar-lo ham fet molt. Per crear consciència de territori! I bé, contribuir en això para mi ja és importantíssim!" (Glòria)

"Som pocs, som humils, som pobres i pel colmo... mos prenen lo que tenim! És la manera senzilla d'explicar-ho. Lo sentiment este de dir: 'Què passa, que som los desgraciats de Catalunya?'" (Mònica)

"Si ara dixem que s'enduguen lo riu, pos qualsevol dia diran: 'pos mos endurem pedra a pedra lo castell'. O mos endurem, no sé, qualsevol cosa que li passés pel nas a qualsevol. I no podem permetre això!" (Puri)

"És que escolta ni un litro ni dos ni quatre, que estos s'animen i mos ho volen destrossar. Que no, que ja no l'haguessem tingut que dixar fer l'altre, però... És que jo estic d'acord que si hi ha gent que s'està morint de set pos... (...) Però jo tinc una muntanya que és de secà i si no mos fem un pou, que val molts de diners, pos no podem produir i estem al costat del riu... I que s'han cregut que som la escombreria de Catalunya!" (Encarna)

"Perquè bueno si diguesses: 'hi ha algú que s'està morint de set...' Però és que realment això ho volen... És que los agricultors de Múrcia i de València, los llauradors que diuen ells, estan dient que l'aigua esta no la volen. Que no la necessiten. L'aigua és per a les immobiliàries, per als camps de golf i tot això. I allavons lo Delta ja fa molt de temps que té problemes molt greus de regressió, de subsidència, lo de la cunya salina. I fa molt de temps que s'estan fent diferents estudis, diferents programes, de la Generalitat a través del Departament de Medi Ambient, del Parc Natural. Però és que no acaben de quallar. Vull dir, no calia que mos esperèssim al Pla Hidrològic per a buscar una solució per al Delta de l'Ebre. Ademés fa molt de temps ja, és des de fa molt de temps. I allavons vull dir, si arriben a fer el transvasament el Delta s'acabarà morint. Vull dir, això que diu Piqué: 'necessitem el Pla Hidrològic per salvar el Delta' això és com si tu t'estàs morint i te diuen: 'te treurem la sang i te donarem un mil·lió de pesetes'... Que tampoc no te'l donaran! Però encara que te'l donessen, si te treuen la sang tu ja estàs mort. Que faran, te ficaran un ataüt d'or, potser? Vull dir, és que és un sinsentit." (Imma)

"Estan fent canals, però no vol dir que s'enduguen l'aigua perquè saben que no n'hi ha d'aigua. Jo no penso que es vulguin endur l'aigua. Ells lo que volen és fer formigó, formigó i formigó. I per l'altre costat fer creure a un pobre pagès de Múrcia que li portaran aigua, que en realitat no li portaran... Allavons, vots per una banda, i inversió econòmica dels quatre que són per l'altra... Però los és absolutament igual que... És com lo canal de Xerta-Sènia, lo van fer i l'han deixat. Lo van inagurar, que això va ser important... I sí, era una història que quan jo era menuda comptaven que hi havia un de Falange que va anar a fer una conferència a un poble -en aquella època els mítings se deien conferències- i els deia: 'el Generalísimo ha inagurado un sanatorio en tal sitio' i la primera fila hi havia un home que deia, 'no, yo he estado en tal sitio y no hay sanatorio'. 'El Caudillo ha ido y ha inagurado un pantano', 'yo he estado en tal sitio y no hay pantano'. El falangista: '¿pero usted qué hace, por qué sabe estas cosas y adónde va?'. 'Es que yo soy viajante de comercio y voy por todos los pueblos y me he dado cuenta de que no hay sanatorios ni pantanos'. I el falangista li diu: '¡pues menos viajar y más leer los periódicos!'. I és igual ara: si escoltem la tele és lo mateix. És un chiste d'abans de 1949, eh... El fil conductor és lo mateix. De fer creure que fan i no fan... Però en ells lo que els interessa és construcció, construcció, construcció. Faran tot lo possible per a tindre aigua, perquè la necessiten per als golfs, però si no hi ha aigua és igual, ells ja hauran construit. Hauran rebut los fondos europeos i se'ls hauran distribuït, perquè ja sabem l'escandalo del lino i totes estes coses..." (Consol)

1.3 El territori com a font de vida: la sostenibilitat ambiental i humana

I finalment, volem destacar una tercera forma d'entendre el territori: el territori com a font de vida. No es tracta, però, del discurs ecologista "típic" de la **sostenibilitat ambiental,** basat en argumentacions eminentment tècniques dels riscos en relació al medi ambient. Aquest tipus de discurs es dóna en les dones entrevistades i en la Plataforma (ja que la PDE aglutina a gent de trajectòries i interessos molt diferents), però en la nostra opinió el que predomina és una altra concepció del medi ambient i de la sostenibilitat que va molt més enllà. Tot i així, com que també hi és present, volem mostrar el discurs de la sostenibilitat ambiental a través de les següents cites:

"Això per el clima és un perill enorme, el gasto d'energia i tot. I allavons si fan entrar el mar al Delta, molt bé! Però lo Delta s'està enfonsant. I s'enfonsarà en los canals, les gòndoles, los ports i l'aigua marina, no en quedarà... O sigue ne tenen per a quants anys? Ne tenen per a molt pocs anys, d'esta riquesa que pensen portar. Per a molts pocs anys. Perquè sense els rius i sense l'aigua del riu el Delta s'està enfonsant. I la gent del Delta, de la Ribera t'expliquen com abans... T'expliquen que ells ho noten, que estan més enfonsats. Pos imagina si arriba encara menys aigua dolça i menos llim i menos sediments!" (Consol)

"Que no sé perquè no voldria perdre el territori, no vull que sigui així. Voldria que les coses fossin una mica com són, vull dir al natural, les coses com són. Estes transformacions tant rigoroses, com hi ha hagut a l'Ampolla, jo no sóc molt partidària de tot això. A veure, que crec que sí que s'ha de, no sé un... Però tot sostenible, tota aquesta cosa tant...." (Antònia)

"No voto als Verds tots sols perquè me penso que no n'hi ha. Però si no votaria als Verds! Perquè són los únics que mos poden salvar algo, perquè los altres només volen destruir. A destruir per enriquir-se ells, no a destruir per a crear algo més bo. A destruir sigue lo que sigue. Si ara una muntanya, si després un bosc, si ara un pantano, lo que sigue, lo que sigue... A destruir lo pantano per a fer-lo més gran, no per a llevar-lo. I això no és bo. Ja se n'han fet prou d'aberracions." (Puri)

"Los humans estan destrossant quilòmetres i quilòmetres de platja. I si això fos a Europa no veuries res, hi hauria quilòmetres de platja i ni una caseta, ni una persona, res, i allí poden anar les foques, poden anar tots. Natros aquí si ve qualsevol bitxo, mare! (...) Ha sigut això, la cosa esta, de que m'hai enfadat molt. M'hai enfadat perquè los humans estem desfent lo món." (Dolors)

"I a més a més, també tinc molt clar que m'implicaria independentment del tema de la implicació econòmica que suposaria per al territori, l'agressió i la pressió de qualsevol altre tipus... Tampoc, no sóc una ecologista, eh? No ho he sigut mai, la lògica de les coses ja funciona, no estic apuntada, tinc una llògica... A vore, penso que lo riu, la natura ha estat creada així i tenen lo seu cauce i ha de continuar així. I les muntanyes no mos les ham d'endur a l'altra punta de món." (Eulàlia)

Però en general, no es defensa el riu només per evitar protegir l'ecosistema del Delta: pels ciutadans de les Terres de l'Ebre la conca, el riu i el Delta de l'Ebre integren un ecosistema altament valorat i estimat en termes més humans, ecosocials i comunitaris. Aquesta estimació és perquè sí, perquè el riu evoca records d'infantesa, connecta amb els sentiments personals d'experiències viscudes, forma part del dia a dia, està vinculat a les experiències de familiars i amics, té origen en l'existència dels avantpassats i ha esdevingut la causa dels conflictes històrics per a dominar aquestes terres. A més, com ja hem vist, és considerat com un potencial de desenvolupament econòmic per a les terres que banya, al mateix temps que es considerat com un regal de la natura. En resum, en la base als

valors assignats al riu Ebre, hi ha implícit un fort sentiment d'estimació i un reconeixement de la seva importància com a **patrimoni emocional, simbòlic, identitari i afectiu**.

Es vol posar en primer pla, per tant, una altra visió del que és el medi ambient i de les qüestions claus que hi ha darrera dels conflictes ambientals. La majoria de dones entrevistades no posen l'èmfasi en els temes ecologistes, sinó que exposen una visió de la sostenibilitat molt arrelada a la vida quotidiana i a la comunitat. El seu discurs es centra més aviat en la **sostenibilitat humana i social:** en la voluntat de lluitar per mantenir la possibilitat de seguir vivint a les Terres de l'Ebre. Amplien, doncs, **la definició de medi ambient** cap a una concepció més ecosocial i menys ambiental.

Aquesta comunitat que viu a les Terres de l'Ebre vol que els seus descendents gaudeixin del territori, no només pels seus valors paisatgístics o econòmics, sinó també per la identitat que genera. Es pretén que les generacions futures es sentin igualment orgulloses dels seus orígens, procedències, genealogies, i identitat. En definitiva, de ser de les Terres de l'Ebre. D'aquesta forma, l'estat actual en què es troba el territori -tant des del punt de vista del patrimoni natural com de l'humanitzat- es considera indicador de la qualitat de vida que es deixarà en herència a les generacions futures.

Aquesta concepció aglutina les dues visions que hem descrit anteriorment: en tant que l'Ebre és altament valorat perquè ha conformat la identitat personal i les vivències de la gent, es pretén que les futures generacions gaudeixin també d'aquest recurs. I per gaudir-ne cal plantar-se i aixecar-se com a comunitat, i defensar aquest bé tant preuat.

Aquest element comunitari i social queda molt patent en el fet que apareix molt present la consciència del cicle de vida i de les línies de continuïtat entre generacions: parlen molt dels fills, dels seus pares i avis, etc. S'estableix molt fàcilment la connexió amb la línia familiar: es lluita en memòria dels avantpassats i per a deixar un llegat de dignitat per les generacions futures. Els **elements simbòlics i emocionals de vinculació amb aquest territori**, doncs, que es concreten en aquest sentiment de vivència i defensa de les arrels familiars i creiem que és força comú en tots els participants de la PDE i que es dóna tant en homes com en dones. I pensem que aquest sentiment està clarament en l'origen de la mobilització en defensa de l'Ebre, amb més força que el valor econòmic i d'ús que té el riu, i que els compromisos ideològics amb la conservació del medi.

"És una cosa que sempre m'ha atret molt, que té una riquesa i que dóna vida als pobles, encara que a Tortosa ha estat molt olvidat lo riu. I me van tocar lo riu. I lo riu és lo futur. I jo tinc dos fills. Jo lo que vull és que los meus fills lo dia de demà, estudiïn aquí, treballin aquí, i no que per culpa de dirigents polítics mos comencen a prendre recursos que ja mos han pres. Abans perquè hi havia una dictadura, un govern dictatorial, ham estat 23 anys manats per un govern democràtic i aquí no hem vist massa coses. Sí que he vist biblioteques, col·legis, però també ham perdut molt. I l'únic recurs natural, que és lo que dóna nom a les nostres terres no mos lo pendran." (Joaquim)

"Perquè penso que estem en estos moments, en esta època, no podem permetremos lo luxe de dir: 'hasta aquí hem arribat i bueno...' Hi ha moltíssima gent implicada. Hi ha moltes coses, moltes vides... Hi ha un futur, hi ha una història, i això no ho podem dixar! Allavons això és la meua meta. Gràcies a n'esta gent i per tot lo que los hi dec a n'ells..." (Sole)

"Hai pogut lluitar per una de les coses que realment sento, per defensar el Delta que ja et dic que lo Delta el portem a les venes. (...) Jo crec que tenim la oportunitat de participar en la història del Delta i les Terres de l'Ebre i ara potser no som tant conscients, però quan passin uns anys jo crec que serem bastant conscients d'això, no?" (Imma)

"Estem dient lo mateix que fa 10 anys, però ara sí que és rebut per la societat. Una cosa impensable, treballes o participes en moviments casi marginals, més en idees de avantguarda, més progressistes... Però en el fons molta de la gent que està en esta moguda no és ni que sigue progressista, ni perquè vulguen fer una revolució per a canviar lo sistema: sinó és perquè és lo riu de casa seua (...) Però per un altra banda he vist gent que ha evolucionat un munt, potser és lo primer escaló que s'ha de fer..." (Laura)

Al nostre parer, aquest element ens permet entendre el caràcter intergeneracional i interclassista del moviment, així com l'elevada participació de dones i la pluralitat d'opcions polítiques de les persones que recolzen la PDE. Creiem també que no podem comprendre la força i la capacitat de mobilització de la Plataforma en Defensa de l'Ebre sense tenir en compte aquestes qüestions.

2. DESIGUALTATS I IDENTITATS DE GÈNERE

Els canvis ambientals i socio-econòmics que s'estan donant de forma accelerada afecten a homes i dones, però no afecten a tothom d'igual manera. En el context actual de declivi econòmic i ecològic, que es combina amb la tendència global de retirada de l'acció estatal, **les conseqüències en termes de pobresa i precarització de les condicions materials de l'existència impacten especialment en les dones**[49]. Cada cop les dones de tot el món són més conscients de la relació entre els ecosistemes en declivi, els recursos degradats i la seva creixent pobresa. (Rocheleau et al.: 1996, MacDonald i Nirenberg: 2003) Donada la general marginació de les dones de la vida política a nivell nacional (en el millor dels casos la participació és molt minsa), el seu activisme sol començar a nivell local i en temes que esdevenen crítics per les seves vides i les de les seves llars i comunitats.

"Durant més d'una dècada les dones han estat al capdavant dels grups de base emergents, moviments socials i organitzacions polítiques locals implicades en lluites ambientals, socioeconòmiques i polítiques. Aquest fenomen no està localitzat: està succeint arreu del món. (...) L'augment de la implicació de les dones en les lluites ambientals i en els moviments socials i polítics deriva de les dificultats creixents que es troben per assegurar la supervivència de les seves famílies enfront de la crisi econòmica i ecològica. En l'última dècada això ha empitjorat com a resultat dels canvis en les relacions socials i polítiques que apareixen amb l'expansió del capitalisme, les migracions pel treball remunerat, les famílies dividides, etc. Les llars pobres s'enfronten a un creixent risc ambiental, i a una creixent incertesa i inseguretat, mentre els seus drets són precaris o inexistents. També creix la consciència i l'activisme de part de les dones de tot el món al voltant d'aquests temes i la seva resposta a l'esgotament econòmic i ambiental." (Rocheleau, Thomas-Slayter i Wangari: 1996, pag. 16.)[50]

L'experiència i percepció que es té de la natura i del medi ambient és necessàriament **diferent entre homes i dones**, entre diferents classes socials, cultures, ètnies, edats, etc., ja que cadascun d'aquests elements determina unes diferents responsabilitats i usos del medi. Pel que fa a les diferències entre homes i dones, en la nostra opinió no es deuen a la biologia sinó a la construcció social del gènere, que varia segons les cultures, ètnies, classes i territoris i que òbviament evoluciona i és mutable.

En general, a tot el món, **les dones són les responsables del medi ambient en la vida quotidiana.** Acostumen a fer-se càrrec de les necessitats bàsiques de subsistència tant en l'àmbit productiu com en el reproductiu. *"A tot el món les dones sovint són les responsables de proveir i gestionar les necessitats bàsiques per la vida quotidiana (menjar, aigua potable, combustible, roba) i sovint carreguen també amb la cura de la salut, la neteja i la cura dels nens a nivell familiar, i molts cops també a nivell comunitari."* (Rocheleau et al., pàg. 8)

A més a més, la seva responsabilitat en la vida quotidiana "posa a les dones en una posició que s'oposa a les amenaces a la salut, la vida o els recursos de subsistència sense tenir en compte incentius econòmics i es tendeix a concebre les qüestions ambientals des del punt de vista de la llar i de la salut personal i familiar. Això no les exclou de tenir interessos econòmics, però suggereix que gairebé sempre estaran influïdes per les responsabilitats de la llar, la salut i, en molts casos, la subsistència bàsica." (pàg. 9)

Però aquestes activitats de les que són responsables entren en creixent contradicció amb la seva dèbil capacitat per a incidir en els processos de gestió i presa de decisions sobre el medi ambient. Com es mostra a l'informe de la FAO[51], arreu del món es dóna una desproporció molt important entre el grau de responsabilitat de les dones en procurar els recursos de subsistència i en mantenir el medi; i la seva capacitat per a determinar la futura disponibilitat i qualitat dels recursos (desigualtat pel que fa als drets formals a nivell polític i econòmic, escassíssima participació en les institucions polítiques, etc.).

En el primer capítol hem desenvolupat el nostre punt de vista sobre les causes de l'emergència actual, arreu del món, de moviments socials i organitzacions de base relacionades amb les lluites ambientals, i en el primer apartat d'aquestes conclusions, acabem de mostrar quins són, en la nostra opinió, els elements que ens permeten entendre aquesta mobilització concreta.

---

[49] Diversos estudis sobre exclusió social realitzats recentment per diferents equips de recerca (entre ells l'IGOP) aval·len aquesta afirmació.
[50] La traducció és nostra.
[51] FAO, "Restoring the balance", FAO, Roma: 1988, citat a Rocheleau, Thomas-Slayter i Wangari: 1996.

2.1 Les identitats i els rols de gènere facilitant la implicació:

El cas de la PDE no és cap excepció en aquesta tendència. Després de mostrar en els anteriors capítols les formes que ha pres l'activisme ambiental de les dones a la Plataforma, ara volem desenvolupar més extensament **les raons i causes** que ens han donat **per explicar la seva participació**. En aquest punt de l'estudi, el que pretenem és mostrar la relació entre el gènere i els elements identitaris que hem descrit en les pàgines anteriors[52].

En general les seves formes d'entendre el territori coincideixen amb les descripcions que hem fet al primer bloc d'aquest capítol. Però volem estendre'ns-hi amb més deteniment perquè creiem que, en el cas de les dones, és molt significatiu el fet que l'activisme emergeixi en connexió amb els seus rols socials, particularment en la seva responsabilitat en la defensa del seu entorn, i sovint per raons de supervivència i benestar de la comunitat.

Les dones han reaccionat a l'amenaça que suposa el PHN assumint el rol de guardianes de la continuïtat del paisatge i del medi rural per a les futures generacions. La seva concepció del territori és molt comunitària: totes se senten arrelades i compromeses amb les seves llars, comunitats i pobles, i **se senten responsables com a dones i com a mares de preservar una qualitat de vida decent per a les futures generacions**. La defensa de la família forma part de les seves "responsabilitats" i així ho pensen i ho senten elles.

En la defensa del territori, la seva participació activa en el moviment no entra en contradicció amb els seus rols de gènere. Tot i que en general la participació política "no és cosa seva", en aquest cas sí que ho és. Això fa que les dones menys ideologitzades, les que menys acostumen a participar en l'àmbit polític, per un tema com aquest sí que estiguin disposades a implicar-s'hi, i a més s'hi impliquen fins a les últimes conseqüències, amb un grau de dedicació i intensitat molt notable. Encara que puguin sofrir en pensar que estan "descuidant" les seves tasques en l'àmbit familiar, per altra banda senten que estan complint amb les seves responsabilitats a llarg termini. Això explica que s'impliquin més fàcilment: perquè hi estan motivades, perquè forma part del nucli de coses amb les que se senten compromeses i que consideren que són part de les seves responsabilitats

"Sí, jo no m'estés treballant com m'estic treballant me faria pensar que jo puc fer algo dolent a muns fills en donar totes estes hores en este moviment i si fos així, jo me'n vaig pa ca casa." (Puri)

De fet, i com ja hem mostrat al capítol dos, per un 40% de les dones que hem entrevistat aquesta és la seva primera experiència de mobilització, i per a gairebé totes és la primera vegada que s'hi impliquen tant activament.

Amb la seva implicació a la PDE estan tenint cura de la comunitat, defensant el futur de la seva terra i garantint l'existència de les generacions futures. Tot i els problemes que es poden trobar en ocupar l'espai polític, la temàtica per la que lluiten sí que "és cosa seva", més independentment de la ideologia, de la posició social i del nivell d'estudis. I és "cosa seva" per a més dones, no només per a les que s'identifiquen amb l'ecologisme i el feminisme.

"És una cosa que m'he plantejat molt profundament: com una persona que és d'on demanen aigua, se posa a lluitar per a defensar estes terres? Esta pregunta me l'havia fet moltes vegades però no havia volgut trobar la resposta, no? Però sí, un bon dia me vaig enfrontar a mi mateixa i vaig dir: 'a vore, perquè?' No me va costar molt reaccionar i me vaig donar conte de que, avore, jo havia tingut que marxar per circumstàncies X d'allí d'Andalusia, a mi Andalusia me crida, me bull la sang. Allavons jo m'en dóno conte de que si no he pogut mantindre les meues arrels, he de fer algo per a mantindre les de ma filla, no? Ella ha nascut aquí, muns nebots també, i per a mi la família és lo més important que hi ha al món. Allavons potser per això la meua implicació: per poder dixar unes arrels a la meua família, als que venen detrás, cosa que jo no he pogut tindre. I esta ha sigut, i és, la causa de la meua implicació!" (Sole)

*"Per... bueno, **jo vaig sortir de casa** perquè vaig creure que mos anàvem a jugar lo territori, la mica que mos queda perquè ja mos han prés. Jo de quan sóc xocoteta que a Tortosa només prenen, prenen les autoritats; zero, tot zero. I ara vaig pensar, 'Assumpció, és un moment que les persones mos ham de decantar ja per algo', i ja vaig veure que anava el futur de muns fills, del territori... Bueno que lo riu és lo riu, i vamos ni parlar-ne! I hi estic implicada total." (Assumpció)*

"Jo penso que seria una injustícia molt i molt grossa, per a natros, per als nostres fills, quina terra tindrien? Un desert, perquè poc a poc se mos va acabant la vida..." (Mercè)

[52] En aquest apartat ens hem centrat molt especialment en la proposta d'anàlisi des de la perspectiva de l'Ecologia política feminista que apareix a Rocheleau, Thomas-Slayter i Wangari: 1996, entre d'altres.

"Jo ho defenso perquè tot lo que jo m'he fet i que tinc ha de ser pels meus fills. I ho defenso perquè això és de muns fills. Perquè és així, jo penso que si s'enduen l'aigua, això no valdrà res i en lo que ha costat. (...) I ara jo ho tinc que defensar perquè això ha de ser per muns fills, que mun pare va haver de treballar molt (...) Perquè si s'emporten l'aigua, jo... A veure, què s'ha de fer? Què s'ha de fer? Això serà un poble dormitori. Mentre viurem natros...Però los fills ja no s'hi instal·laran aquí, ja marxaran. (...) Los homes cada matí, les furgonetes i au, cap amunt, a treballar fora (...) Però si s'emporten l'aigua ja no cal ni que vinguin los caps de setmana perquè a les terres ja no s'hi podrà fer res, aquí és un poble agrícola, quin sentit tindrà? (...) No se podrà treballar la terra, ni te la comprarà ningú la terra, pos lo que tens t'ho deixaràs perdre i... Tu hauràs d'anar-te'n també, perquè a la vellesa te'n hauràs d'anar en busca dels teus fills, perquè ja no estaran aquí." (Dona del Delta)

Però a més a més, creiem que aquesta correspondència amb les responsabilitats socialment assignades és utilitzada estratègicament per a defensar espais de socialització i mobilització propis, i d'aquesta forma **disminuir les possibles crítiques** que puguin sorgir (i de fet sorgeixen) en el seu entorn a causa de la seva intensa dedicació. Com que és una feina que no fan per elles, sinó pels altres, possiblement són més capaces d'afrontar les resistències i els problemes que la triple presència els crea en la seva vida quotidiana (conflictes com els que ja hem apuntat al segon capítol). No ho podem saber, però ens preguntem: si la mateixa dedicació en temps i en intensitat l'aboquessin en alguna altra activitat més "personal", quina seria la reacció del seu entorn?

"En lo sentit de què m'ha creat algun problema dins a casa, pot ser a vegades per falta de comunicació, per falta d'entendre-mos, algun familiar meu ha tingut la sensació com a què .. .. .. com si passava de la família .. .. .. Que después ho penso, potser sí que va ser culpa meua de no esforçar-me prou... mm abandó, sentiment d'abandó! Però que clar, una vegada te'n dones conte, parlant la gent senten i dius bueno ho sento, si m'he passat una mica jo no volia fer-ho... ho arregles i ja està, tant bons amics. És una taqueta petita que val la pena nombrar-la, però desprès en general ha sigut tot al contrari." (Mònica)

"Lo que passa que per un altre costat... Ells [els seus fills] *la lluita l'entenen però quantes vegades no m'han dit: escolta dixa't això! Alguna vegada de crisi... Me ho han tirat per cara... Una vegada fa un parell d'anys mun fill me va arribar a dir: 'és que tu t'estimes més a la PDE que a natros!', 'Però com me pots dir això!'. No és fàcil, m'entens? Lo que passa que después d'este punt crític jo sí que estic molt contenta dels xiquets perquè, tot i que moltes vegades s'han emprenyat perquè esta nit sa mare torna a no estar, crec que han sigut capaços de racionalitzar molt i de vore pos que era un lloc on havia d'estar!" (Laura)*

[La participació a la PDE quins canvis t'ha portat en la vida quotidiana?] "Ui, pos un bon trauma amb muns fills [23 anys], perquè mun fill, com és molt retossut, pareix un psicòleg psiquiatra, mun fill, però a favor d'ell, diu que salvaré lo riu però perdré la família.(...) Per això mateix jo li dic 'si cariño, jo salvaré lo riu i salvaré la familia... Perquè lo riu és la vostra herència de demà' (...) Perquè los jovens, a veure, n'hi han molts que estan molt agarats, però n'hi ha molts que encara es pensen que esta lluita és més entre tu i jo que en general. I lo riu es de tothom, i és un benestar per a tothom, encara que ells, muns fills por lo menos, no ho vulguen compendre.(...) Mon fill diu que lo riu no és seu, jo li dic que lo riu tampoc no és meu, no passarà mai per dins del menjador meu, però que vull que passe per allí on passa hasta ara!" (Puri)

2.2 Les identitats i rols de gènere transformant el moviment:

Com hem tractat extensament al capítol anterior, una participació tant massiva de dones és un valor afegit de cara a la mobilització. En el cas de la Plataforma en Defensa de l'Ebre, hem mostrat el seu paper crucial en el manteniment econòmic, en la organització de les activitats del moviment i en impulsar la seva capacitat de mobiltiació i difusió. A part de que, a més a més, les identitats i els rols de gènere en la participació es tradueixen en valentia, constància, alegria, sentiment i amor. Tot això sobretot tenint en compte que s'hi han implicat dones que tradicionalment han restat apartades de l'àmbit polític; que com hem vist, aporten unes maneres de fer i d'entendre la política que desborden el moviment i impacten clarament en com és aquest i en la capacitat d'impacte que pot arribar a tenir.

En **primer lloc**, recordem que ja hem mostrat com tendeixen a no percebre els seus àmbits de relació com a compartiments estancs i separats. Quan s'impliquen, a part de que ho fan fins a les últimes conseqüències, fan un esforç molt conscient per a **implicar a la família i al seu entorn**, en connexió amb el seu rol de socialització, però també, és clar, perquè si l'entorn, com a mínim, no simpatitza, els és molt difícil mantenir una implicació i la dedicació de temps intensa.

"En este cas concret, aquí, me penso que és importantíssim i sobretot cap al Delta, les dones són molt importants dins del sector familiar! Este convenciment fa que la família tota d'alguna manera..." (Júlia)

"Perquè tots los amics que tenim també estan pel tema. I en quant a la família de pares, germans, iaios... pos ha sigut també una manera d'implicar-los a ells. Pareix que no, però la gent gran estan tots molt enterats, ho seguixen tot... I has creat també este sentiment plataformero a la família." (Mònica)

"És molt important que hagi sortit la dona al carrer, los críos, los abuelos. Ho trobo importantíssim, perquè quan només són homes, per dir-ho així, trobo que ho fan d'un altra manera. I això és... És que és lo territori lo que s'ha aixecat, i són les famílies, les famílies senceres i jo ho trobo importantíssim." (Paquita)

"Ma germana i muns nebots -a mun cunyat no li agraden massa estes històries- no sé si és perquè està la tieta, però lo fet és que se ho passen molt bé en estes històries... Jo quan vaig a les manis no me veràs en megàfonos o en històries d'organització: jo quan vaig a les manifestacions agafo a les nebodes en un nus d'estos. I la meua il·lusió és vore a les meues nebodes en aquell nus i a mi no me veràs mai sortint en una foto, però jo quan les veig allí te ho juro [s'emociona]..." (Carlota)

Tot i que en les dones aquest aspecte es dóna en major mesura, no podem oblidar que el caràcter familiar de les accions que ha dut a terme la PDE és força general.

[La teva família també s'implica?] "Sí, sí. Allà on vaig jo van ells. Ma dona treballa pel matí, si hi ha una reunió per la tarda sí que ve. [I a les manifestacions?] A totes, a nivell familiar, inclòs la meva germana, els meus pares, hem anat a Madrid, a València..." (Joaquim)

En **segon** terme, un altre dels rols que històricament han dut a terme –i encara acompleixen- les dones és el **del manteniment de la memòria**. Històricament la dona ha estat la transmissora de la història familiar, del folklore i de la cultura popular, que exercia i exerceix atès que, en la divisió sexual del treball a nivell social, l'educació dels nens i nenes recau en bona part en les seves mans. En el cas de la PDE, diverses de les dones ens han comentat el treball que fan, de forma privada, de documentar la mobilització pensant en les futures generacions, recollint tota la informació i tot el material que tenen al seu abast que tingui relació amb la lluita antitransvasista.

"Ja sé que hi ha hemeroteques, però vull guardar-ho per muns fills i mons nets. Per a que sàpiguen que tenen la terra que tenen i que recordiguen que un temps va estar en perill. I que veiguen com sa mare o sa iaia va lluitar per defensar-la... I que tota esta lluita no passe al bagul oblidat de la història d'estes terres!". (Antònia)

"Jo m'arreplego tot lo que surt de la PDE, notícies al diari, revistes, fotografies... Tot. Si algun dia les meues filles ho volen pels meus nets, pos jo ja ho tindré arreplegadet. Tinc un germà a Madrid que també me ho arreplega. Mes filles que viuen fora, també." (Conchita)

"De fotos ne tinc un munt! De Brussel·les ne tinc. De tots los puestos: de Madrid, de Barcelona, de València, de Mallorca també, de Múrcia que van fer la Marxa Blava, també ne tinc. D´allà dalt, de Jaca, també me'n van deixar. També ne tinc de Reinosa, del puesto on neix lo riu... Ja que no puc anar als puestos per lo problema familiar, al menos la gent m´ho dixa. Me deixen les fotos, i jo me faig la fotocòpia esta i llavors ho plastifico. Després arreplego tots los cartells estos que surten, com ara les manifestacions, si ve algun polític i totes estes cose, això també ho tinc... Me faré una carpeta per a ficar tots los cartells i així me quedaran planets.(...) Arreplego tots los diaris, totes les notícies que parlen de natros dels diaris d'aquí, dels estatals i dels d'Aragó... Después les camisetes que surten, me les compro totes. Si.... De Sant Jaume també me les consegueixen, les gorres, de tot, de tot lo que surti! [Quantes coses deus tindre?] *No ho sé, no ho sé perquè ho tinc tot barrejat, hasta que no m'ho fiqui tot en ordre... Ja te dic, tinc un munt de capses en diaris. (...) Tinc un munt de capses, un munt de capses...." (Remei)*

Com a **tercer aspecte** a ressaltar, podem afirmar també que utilitzen activament les **xarxes de relacions i els usos de l'espai que caracteritzen la seva vida quotidiana** per a la mobilització, com ja hem descrit en el cas del Mercat Municipal de Tortosa i de la feina de difusió informal boca a boca. El seu paper decisiu en crear i gestionar la Paradeta de la PDE ha facilitat en gran mesura l'organització i difusió de la protesta, que no es pot entendre sense l'existència d'aquest espai. Les dones han estat molt efectives en contactar amb la gent i en promoure la seva implicació a través d'una xarxa d'informació efectiva en els bars i comerços locals.

Això dóna a la Plataforma una força i una capacitat de difusió molt important, alhora que visibilitza el treball que normalment fan les dones a nivell de cohesió i comunicació comunitària. Aquestes tasques esdevenen públiques i visibles en posar-se al servei de la lluita comuna. L'estratègia utilitzada de prendre els carrers i fer-se constantment presents, ha transformat l'espai públic en una excel·lent plataforma d'autoafirmació de les dones.

"I la persona de Conchita.. ... ... que va fer un paper integrador, cohesionador... de les dones del territori... Ella cada persona que arribava a l'encadenada preguntava d'on era: 'però ademés a tu no te toca lo riu', 'però ademés mira que bé que vens de tant lluny, veieu, ve tots los dies de tant lluny', molt bona, molt bona..."(Glòria)

Pel que fa al **temps comunitari**, algunes de les dones també han estat les impulsores d'utilitzar el cicle anual de festes per a visibilitzar i difondre el moviment antitransvasista. La Taverna de la Plataforma a les festes del Renaixement de Tortosa, juntament amb les diverses trobades i festes populars per totes les Terres de l'Ebre, han servit com a plataformes per fer conèixer i difondre els problemes als que s'enfronta la comunitat.

2.3 Els rols de gènere com a inhibidors de la participació: la triple presència

Tot i aquests elements que acabem de mostrar i que hem observat que són molt rellevants per a entendre perquè hi ha tanta participació de dones en aquest moviment i perquè la participació és tant intensa i apassionada, no podem oblidar l'altra cara de la moneda, que ja hem mostrat al segon capítol.

Les condicions materials que possibiliten la participació són més difícils per a les dones. Les responsabilitats assignades socialment a les dones fan que tinguin molt menys temps disponible que els homes, i això es constitueix com una barrera per a l'accés a la mobilització. Tenint en compte, a més, que els temps dels moviments estan definits sincronitzadament amb el treball productiu clàssic i que a més són inestables i molt variables depenent de la conjuntura, les dones es troben amb força dificultats a l'hora d'implicar-se activament. Perquè implicar-se, al cap i a la fi, significa dedicar-hi força temps: temps per a preparar-se, temps per a anar a assemblees i reunions a determinades hores, temps per a llegir la premsa i estar al dia, etc.

La majoria de les dones que hem entrevistat han de manejar-se com poden amb la doble presència, amb la compatibilització de les seves responsabilitats laborals i domèstico-familiars. Com hem vist, si a aquesta doble presència s'hi afegeix el treball comunitari o cívic que comporta la implicació a la Plataforma, en molts casos ja no és possible. En aquest cas creiem que és pertinent parlar de **la triple presència**: presència en l'àmbit laboral, en el domèstico-familiar i en la mobilització política.

Així doncs, tot i que aquestes dones gaudeixen molt de la seva implicació i sovint fan mans i mànigues per poder mantenir aquest espai de poder propi que els dóna tanta vida, calen unes certes condicions mínimes perquè la participació sigui possible. Les dones que estan tant implicades és perquè poden, perquè les seves responsabilitats domèstico-familiars, que no són del tot rígides, els deixen fer-ho. A les dones que tenen responsabilitats rígides - nens petits o gent gran dependent- els és molt difícil implicar-se a aquest nivell, a causa de la desigual distribució del treball de la reproducció entre homes i dones.

I la conseqüència d'aquesta sobrecàrrega de treball és que quan les dones es volen implicar ho han de fer a costa del temps per a elles, d'anar de bòlid i de altres costos que ja hem descrit. En paraules de Maria Jesús Izquierdo (2001, pàg. 63): "*Porque precisamente ése es el problema, que no es posible hacer el doble, ni estar el doble de preocupado, y ahí radica el sufrimiento moral de las mujeres cuando sienten que no llegan a todo, o cuando sienten que las preocupaciones laborales las han distraído de las familiares, o viceversa. Cuando están presentes en un lado, hay una asusencia en el otro lado, cuando se está haciendo uno de los dos trabajos, deja de hacerse el otro. Las mujeres no sufren de 'doble jornada' ni de 'doble presencia', sino de 'doble presencia/ausencia'*".

"M'ha condicionat absolutament tot. No se pot assistir. Jo no puc assistir a cap entitat local, a cap activitat, me dedico absolutament tot a la PDE... He dixat de banda altres coses que m'agraden, perquè a mi m'agrada la vida tranquil·la i lligir... I pensar i valorar les coses i... Bueno jo penso que aquí és una batalla a la que s'ha d'estar i... Bé, que faig lo que haig de fer!... Sí, sí, he dixat coses personals que penso que son secundàries davant d'un moment històric com aquest!" (Glòria)

"Tinc que baixar lo nivell de tot! Arribo tard a tot arreu, estic més pendent de que tinc que acabar a n'esta hora de la faena... Tinc que arribar tard a les reunions, si fan coses entre setmana a mitja tarde pos no anar! I muns pares que viuen aquí a Tortosa i jo estic a La Ràpita, pos per no pujar i baixar pos ja no vaig ni a dinar... Tinc que treure de tot una mica per a fer PDE." (Paula)

B/ EL MOVIMENT TRANSFORMANT...

Un cop hem mostrat alguns dels elements que al nostre entendre ens poden ajudar a comprendre i explicar com s'ha desenvolupat el moviment en defensa de l'Ebre, en aquesta segona part de les conclusions pretenem fer el recorregut invers. Volem descriure tot el que la pròpia acció del moviment ha fet evolucionar, ha mogut, ha transformat, que, en la nostra opinió, no és poc: tant a nivell de política institucional, com d'impacte en la societat i política de les Terres de l'Ebre i de transformació dels rols i identitats de gènere de les dones participants.

1. LES TERRES DE L'EBRE:

En primer lloc, ens centrarem en mostrar com ha impactat la mobilització en les Terres de l'Ebre. No és la intenció d'aquest estudi estendre'ns en aquest aspecte, però pensem que és rellevant que l'apuntem breument.

Pel que fa a l'impacte en la **política institucional**, només comentarem com la mobilització en defensa de l'Ebre ha aconseguit situar el tema del transvasament i de la Nova Cultura de l'Aigua en el centre de l'agenda política. A través de les massives mobilitzacions i de l'aliances amb el món acadèmic, han construït un discurs molt contundent que ha obligat a posicionar-se a tots els partits. Tots els partits excepte el Partit Popular, s'han vist obligats a reconsiderar la seva posició inicial en els casos en què era contrària. Inicialment, el PHN tenia el ple recolzament de CiU, recolzament que posteriorment va matisar[53]; mentre el nou govern tripartit, va mostrar des del principi un rebuig explícit al PHN, incloent-hi la ramificació a Barcelona, amb el resultat final de l'anunciada **cancel·lació del transvasament** per part del nou govern PSOE.

En relació al conjunt de Catalunya, podem recordar que la **creació de la** nova **Delegació del Govern** de la Generalitat a les Terres de l'Ebre, l'any 2002, va ser clarament una resposta a la mobilització popular engegada per la Plataforma. D'aquesta forma, la pressió popular va aconseguir que per primera vegada es creés una administració que té com a referent territorial el conjunt de les Terres de l'Ebre catalanes, responent a una reivindicació històrica regional de ser reconeguts com una entitat pròpia diferenciada de Tarragona.

A les entrevistes ha sortit repetidament el paper que ha tingut la Plataforma en el despertar de **l'esperit crític** en la societat de les Terres de l'Ebre i en la transformació de la cultura política local, que estava fortament enquistada en el caciquisme i la passivitat. El conflicte al voltant de l'aigua de l'Ebre ha deixat un regust amarg als ciutadans i ciutadanes de les Terres de l'Ebre pel que fa a la confiança i opinió que tenen de la major part de la classe política; però alhora ha estat un element que ha dinamitzat fortament el debat i la crítica social i política.

"Bueno, no, a Tortosa no m'ho pensava, ja t'ho hai dit que per a mi a Tortosa la gent se deixava fer i era molt fatalista, i deixa... Jo crec que a Tortosa, a les Terres de l'Ebre, no sé si no és a tot Espanya, però a les Terres de l'Ebre hi ha enormement de caciquisme, d'un costat i després molta temor perquè vam rebre. Tortosa en particular, però Gandesa també, i tot l'Ebre vam rebre un cop molt gros a la guerra civil, i Tortosa va estar escapçada completament de la seua gent. Només van quedar los del Movimiento. Los altres amb molta temor. Jo als anys quaranta estava aquí a Tortosa, i s'havia d'anar molt en ojo!" (Consol)

"Fa més de 20 anys lo col·lectiu de dones vam fer una acampada, volien fer un cuartel militar de dones. Va vindre molta gent de Barcelona, a la vora del riu... Allò va ser fortíssim... perquè la societat tortosina ja saps com era... Vam fer una acampada per la pau en contra de l'acadèmia militar femenina. Va haver una moguda que mos amenaçaven i tot! Les mateixes dones de Tortosa, les que avui estan en natros fent l'encadenada! I van ser X, Y, Z i W, los que d'alguna manera van sortir a defensar-mos de les pròpies dones que mos insultaven. En general la societat tortosina se mos van minjar vius. (...) Érem los apestats de la ciutat, era un ambient raro del tot i tens, molt tens. Pensa que en aquell moment los que estàvem en estes mogudes érem lo que seria lo nucli dur d'ara de la PDE..." (Laura)

"I vaig veure el PHN i jo ja tenia la impressió que Tortosa estava perdent-se i molt, molt adormida per no dir morta, i vaig pensar, pues només falta esta, i s'han deixat fer, s'han deixat fer encara que haiguen protestat, s'han deixat

[53] De fet la interconnexió de xarxes (la ramificació del transvasament cap a Barcelona) va ser proposat inicialment per CiU i posteriorment recolzat pel PSC.

llevar el tren, s'han deixat llevar el minitrasvàs i tot això i no hi ha res a fer; ara sí que és la mort certa. Però és més que de Tortosa, és de tota la comarca. I allavons quan vaig tornar al febrer no em semblava la mateixa Tortosa, estava tot molt animat, tota la gent se parlava, hi havia una efervescència extraordinària" (Consol)

Aquesta **consciència crítica**, però, no es limita a la crítica a la classe política i al rebuig a l'agressió ambiental; sinó que **s'estén a molts altres temes**. La comprensió i consciència del procès històric de marginalització de les Terres de l'Ebre, el debat sobre el model de desenvolupament i de gestió dels recursos o la necessitat de la participació en les decisions polítiques, en són alguns.

Des d'un tema local i concret, la gestió dels recursos hídrics, el discurs del moviment ha derivat cap a les ramificacions polítiques, socials i econòmiques d'aquesta qüestió, situant al centre del debat el qüestionament sobre l'ètica, els valors socials, els drets democràtics, els processos de presa de decisions polítiques, les relacions desiguals de poder i la primacia dels interessos privats sobre els públics. El rebuig al PHN, que inicialment s'emmarcava en termes ambientals, ha acabat tocant debats polítics clau.

"Lo que parlàvem abans del tema del nus i del moviment social, no? Que moltes vegades no som conscients de hasta a on arribem i de fins a quin punt arribem a la gent. Crec que la societat ebrenca ha madurat i ha educat un esperit crític que abans no tenia" (Imma)

"No es pot fer la revolució pels altres. S'ha d'aprendre, lo que m'agrada de la Plataforma de Tortosa o de les comarques de l'Ebre avui en dia, és que saben que lo destino, que la raó la tenen, però que la tenen i han de lluitar per a fer-la, però lo destí lo tenen a les seves mans, espero que ho sàpiguen, jo crec que ho saben." (Consol)

"Jo crec que gent que als 30, 40 o 50 anys, probablement ha sigut la primera experiència d'un moviment i de creure que lo que los diaris diuen és mentira... I com que estan posats de dins veuen que se diuen moltes mentires i vulgues que no, això t'ha de canviar lo xip global! Encara que tu només estigues motivat en un principi en lo tema del riu i lo teu territori, crec que hi ha molta gent que ha fet una evolució de cara a una ment més oberta." (Laura)

"Lo que més m'interessa potser és que la gent se'n donigue compte del que està fent, que se'n donigue compte de que participa en un moviment, que és una presa de paraula i un actor polític. M'interessa moltíssim i quan dic polític ja has vist este matí lo que vull dir, la vida de la ciutat, de (...). I que en realitat trobo absolutament necessari avui en dia, i potser ho era sempre, ho va ser, que hi hague un control popular que no sigue dictatorial, que no sigue policíac, que no sigue això, però que el poble prengue els assuntos en les seves mans, me sembla absolutament necessari!" (Consol)

"Jo me penso que [els meus fills] tindran una visió més crítica de la realitat, del que'ls hi expliquen... A vegades no és així perquè cadascú és com és, i s'ha de respectar. Jo ho veig en ma filla que fins ara no havia mai participat en res, i ara està totalment bolcada... I això és un aprenentatge, perquè lo Pla Hidrològic s'acabarà per a bé o per a mal, tard o d'hora s'acabarà, no? Però lo motor continuarà igual... i mun fill igual, jo ho veig en ells un canvi... Tot i que hi ha vegades que mon fill està cansat de la militància del pare 'jo ja'n tinc prou, és que no vull més, que mun pare no està mai a casa', perquè mun fill és adolescent, però encabat qualsevol cosa que sent per la tele, se ho qüestiona diguéssem, no?" (Júlia)

I en aquesta lluita la qüestió del coneixement s'ha convertit en crucial: un dels principals terrenys de joc ha estat el simbòlic, en el que el moviment ha estat capaç d'aliar-se amb una bona part de la comunitat científica per a proposar i difondre la **Nova Cultura de l'Aigua** i ha aconseguit que aquest discurs calés a nivell social. D'aquesta manera ha aportat una molt eficaç crítica a la visió predominant del desenvolupament i s'han inscrit els problemes ambientals en un conjunt de temes i preocupacions més ampli, sintetitzats en la proposta de la Nova Cultura de l'Aigua.

La Nova Cultura de l'Aigua, tot i la base científico-tècnica que té, es basa sobretot en la concepció de sostenibilitat humana que hem descrit anteriorment i en el coneixement generat a rel de les conseqüències socials i ambientals del minitransvasament anterior. La responsabilitat de l'extensió i impacte d'aquest discurs és, en la nostra opinió, fruit de la mobilització antitransvasista.

Aquesta consciència crítica i despertar de les Terres de l'Ebre ha tingut com a conseqüència principal, a més a més, **el renaixement d'un sentiment d'identitat territorial molt fort**. L'orgull de pertànyer a les Terres de l'Ebre, i de sentir-se protagonista de la història és molt gran, alhora que aquest sentiment es veu reforçat per l'estimació i admiració que es percep a la resta de Catalunya i de l'Estat. Aquesta identitat renovada sorgeix de l'orgull que dóna el veure la resposta massiva que ha tingut la mobilització, i la dignitat d'haver-se plantat fermament i massivament enfront d'una injustícia. La sensació de recuperar, i fer atractiva, la identitat de Terres de l'Ebre és la tònica general.

"Este punt de satisfació penso que és personal i col·lectiu, no? I De les Terres de l'Ebre, vull dir, lo sentiment de dignitat que hem guanyat en esta lluita penso que encara que l'acaben fent penso que ha sigut... Lo mere fet d'haver-se aixecat i haver lluitat és una victòria, i sobretot en estes terres que sempre hi ha hagut una passivitat i una humilitat i un 'sí, si lo mane vostè'..., que en este sentit s'ha acabat. I penso que la lluita l'ham guanyat en este sentit, i allavons que facen o no facen lo transvasament pues es algo que no depèn de natros, però que natros en la mesura que ham pogut ham treballat per oposar-nos-hi.(...) Lo descobriment de la força, no? De la gent del lloc onte estàs vivint, que pues te dóna alegria veure que la gent s'ha plantat, i un sentiment de dignitat i un sentiment democràtic i que penso que això és fabulós, no?" (Albert)

"Jo crec que des de la plataforma s'han fet grans coses, la prova és que nosaltres no ens creiem el que hem arribat a construir, i tan de bo que això serveixi per aconseguir lo que volem. Si no es pot aconseguir, jo crec que tot lo que proposàvem no se podrà fer en la vida... Si s'enduen lo que diuen, no són persones, són monstruos. Però si s'aconsegueix que s'enduguin poc, pues bueno... S'haurà creat un precedent que a les Terres de l'Ebre no es juga. D'agressions n'havíem tingut moltes. Hi havia un moviment que era obrer, fa poc un anti-Enron, però un moviment tan fort en contra de lo Transvasament, no hi havia hagut." (Joaquim)

"Hi ha un lligam que, no te dic que dure per sempre perquè això no és possible, però jo crec que durarà, d'alguna manera en altres coses, no? Jo penso que ha de ser així perquè a la gent... Li ha agradat no, potser? Este protagonisme davant de les decisions que se poden prendre i poden canviar lo futur... I això jo penso que ho ham sentit tots i totes, grans, menuts, joves, rics, pobres, de dretes, d'esquerres... Ser protagonistes d'algo, encara que no surti bé del tot! Jo no sé si això se pot acabar del tot, encara que per això estan los polítics, que penso que sí poden acabar-ho..." (Júlia)

"A mi m'interessa molt perquè és l'aigua, però és també un reconeixement a la nostra personalitat, al nostre sofriment. Sempre molt, molt marginats: no mos han valorat ni en l'idioma, ni com som, ni en lo treball... Mos han vist sempre com a troglodites i natros, tenim una identitat, una personalitat! I som tant vàlids com puguen ser la gent de Barcelona o del nord de Catalunya. I natros mateixos entre les baralles de pobles... Que durant molts anys hem estat molt discriminats i ja van sent hora que mos tinguen una miqueta en comte! I això, vaig vore que en un principi, començava a unir pobles! I això és una cosa molt bonica que no s'hauria de perdre... I fixa't ara tot lo de la PDE, tot lo del nus... Hi ha molta gent a Barcelona que mos està seguint!!! Que som com abanderats i en canvi abans érem l'escòria, mos sentien parlar i ja érem discriminats i perquè?! Ara, en canvi, no paren de sortir diccionaris de la nostra llengua, vocabulari nostre que està ben acceptat... Jo trobo que no ha sigut només l'aigua." (Mercè)

A aquest orgull i dignitat recobrada cal afegir-hi el fet de **superar els conflictes entre pobles** que havien dividit històricament les Terres de l'Ebre, que gràcies a la mobilització d'aquests últims tres anys han anat desapareixent, almenys aparentment.

"Vull dir, gràcies senyor Aznar, gràcies senyor Pujol i gràcies politicuchos d'aquí a nivell local, perquè mos han fet un favor. Perquè hem tingut la oportunitat de conèixer molta gent que d'una altra manera no haguéssem pogut conèixer; de poguer fer, annexionar com si diguéssem, totes les Terres de l'Ebre, que això no s'havia aconseguit mai, ni ho havia aconseguit ningú, deixant de banda totes les rivalitats i totes les lluites que hi podien haver." (Imma)

"Per a mi una experiència molt positiva perquè és la primera vegada que les Terres de l'Ebre mos hem ajuntat. No s'havien unit mai, sempre havíem estat desunits. Per una guerra d'aquí, una guerra d'allà, i ara mos hem unit tots. Per a mi és això, sobretot de Tortosa per avall, perquè per amunt no ha sigut tant. De Tortosa per avall era una guerra contínua i ara pues nos hem unit, i això és molt bonic" (Remei)

"Vull dir, si per mi aquell nus representa moltes coses: un moviment social com este, aquí, que els d'Amposta són d'Amposta, els de La Cava són de La Cava, los de Sant Jaume són de Sant Jaume, i los de Deltebre ja no cal pensar, perquè no es poden veure amb los de La Cava ni amb los de Tortosa, i anéssem tots d'una pinya; això si algú ho veigués com jo ho veig, o molta gent ho veigués com jo ho veig, això és un miracle!" (Puri)

"Lo que és bo és que en gent tant dispar, tanta cultura diferent... que tothom estigue unit i se respecte, se pique per telèfono, són coses que sembla estrany. I sobretot aquí Tortosa que mai en la vida mos hem posat d'acord, mai en la vida i ara te trobes que a les manifestacions te surt gent que mai en la vida diries que se podria mesclar en lo poble i son gent "bé" de Tortosa de tota la vida i això, t'afalaga, no sé? I me parla gent, persones per a demanar-me informació, persones... no més que jo, però sí més ben situades, en més fàbriques o més empreses o més lo que sigue... I ara te parlen com si no res i això aquí Tortosa no s'havia vist mai, eh? Abans sempre hi havia una distància... hi havia molt de cacic en este poble!... A Tortosa feia falta un moviment així per a canviar Tortosa..." (Conchita)

2 LES IDENTITATS I RELACIONS DE GÈNERE:

Com hem vist a llarg de tot l'estudi, la qüestió del territori facilita la implicació política de les dones, i és, per tant, una via important d'entrada en l'àmbit polític per a moltes d'elles, especialment les que se'n senten més allunyades, les de més edat i de menor nivell de formació.

A més a més, el fet de que per a gairebé totes les dones que hem entrevistat aquesta sigui la primera vegada que s'impliquen tant activament en una mobilització creiem que fa que l'impacte que ha tingut aquesta participació en la seva vida quotidiana sigui especialment significatiu, sobretot en les dones de major edat.

En paraules de Josepa Bru, referides a l'anàlisi de la participació de les dones en tres conflictes ambientals a Huelva, Bilbao i Castellbisbal: *"La participació en aquests moviments comunitaris ha generat una consciència més àmplia dels problemes ambientals, però també ha començat un procés important d'empoderament personal per moltes de les dones implicades a través de l'augment del ventall d'activitats que fan, de la seva autoafirmació i de l'augment de la seva veu dins de la comunitat."* (Bru, pag 115[54])

Ens preguntem com s'han concretat aquests elements en el cas de la Plataforma en Defensa de l'Ebre. La seva implicació ha fet canviar la seva forma d'entendre la política i el medi ambient? Fins a quin punt ha impactat en la seva vida quotidiana? L'han utilitzat per renegociar les seves responsabilitats domèstico-familiars? Quins aprenentatges n'han tret? Es confirma la hipòtesi que apuntàvem al capítol dos segons la qual la participació en els moviments socials augmenta la seva capacitació productiva? Ha canviat la seva percepció del que saben i poden fer? Han ampliat la seva esfera d'acció? S'han polititzat i pensen seguir lluitant en altres temes, o consideren que ha estat un moment excepcional en les seves vides?

Per a respondre a totes aquestes preguntes, altra vegada ens centrarem bàsicament en els propis relats de lse entrevistades, que per sí mateixos ja són molt il·lustratius.

Un dels primers aspectes que criden l'atenció és la potència i la intensitat dels **aprenentatges** que suposa una participació política tant intensa com la que hem descrit. Aquests aprenentatges es donen en tots els àmbits de la seva vida: tant pel que fa a les habilitats socials, com per les capacitats més concretes com podria ser el parlar en públic o el tenir coneixements sobre qüestions tècniques, polítiques i mediambientals.

"Jo fa tres anys no hagués parlat en públic com ho vaig fer lo dimecres, una seguretat en tu mateix, bueno a part de la satisfacció personal, la coherència i tot això... Però des d'un punt de vista pragmàtic a mi m'ha aportat aprendre a superar les pors estes que tenim a parlar, a expressar-mos..." (Carlota)

"Jo.. .. .. ho valoro molt, molt, molt positivament. Primera, per tota la informació que m'ha arribat. Después lo tema aprendre, tinc la sensació de que he après molt, tant de coses relacionades en l'aigua... Perquè és increïble, ja abans no sabia lo que era una falca salina, no sabia lo que era un problema d'anoxia, no sabia lo que era un problema de regressió, compactació... Ho sigue que he après i al menos en lo meu cas sempre m'ha agradat!" (Mònica)

"He après un munt de coses i tant que sí! Sobretot a nivell d'argumentacions fonamentades, tot i que idea de base la tenia clara, fa uns anys no te ho sabria argumentar com ara." (Laura)

"La premsa local la llegixo a partir de la plataforma, abans no tant." (Raquel)

"Potser estic més sensibilitzada en los temes estos, la qüestió mediambiental i tot lo tema este, potser sí, no m'havia ficat mai tant i ara..." (Paula)

"Desprès en quant a psicologia, una cosa que jo no me pensava mai. Al sentir gent contínuament parlant tant, perquè la PDE pareix que és parlar- a mi m'ha servit per a vere com la gent s'expressa, com la gent a vegades intenta imposar la seua manera de pensar, veus com la gent munta estratègies, al contrari també veus com la gent sap escoltar i arribar a un consens... Un exercici de psicologia humana molt gran, molt gran." (Mònica)

[54] La traducció és nostra.

"A més a mi això de no estar sempre me fa veure coses. Quan vinc, torno a descobrir, i descobreixo los processos que fa la gent, perquè tots és gravíssim, això que t'hai dit, que sempre és el mateix. És raríssim que a tres mesos de distància la persona no haiga fet un progrés: sap parlar millor, pensa millor, o s'ha determinat per tal cosa i el veus créixer, i hi ha gent que madura. I m'interessa. M'agrada molt observar estes coses. A mi m'agrada que la gent progrese, que creixigue. Que es realitze... és que la vida és molt dura i si la gent se realitza potser patirà però se realitzarà i no patirà de la mateixa manera, m'entens? M'agrada molt." (Consol)

"Jo crec que la urgència de l'aigua hauria de ser tant prioritari o més que lo sexe ensenyat a les escoles! És que hi ha molta gent fora d'aquí Espanya que ha de caminar 2 hores per a buscar aigua, home per l'amor de Déu!, Que aquelles persones tenen tant de dret com natros i tenen un nivell de vida baixíssim... en aigües contaminades... és que no ho entenc! I ja esta bé que hi haguen rics i pobres, però me penso que los rics podrien repartir una mica! I a Espanya no sé si mos donem conte la gent, perquè hi ha gent jubilada que està molt justa, eh? Jo perquè visc el dia a dia i sé lo que hi ha, i escolta fa vergonya! I vaig molt al mercat i parlo en la gent que te ho diu, i escolta això és un poble, tu imagina't ara un jubilat que per anar a qualsevol puesto ha d'agafar un autobús o metro... Ara sembla que si no vas de compres no te passa l'estrès!, pos conta no he estat mai estressada jo en la vida, en los anys que tinc que he comprat només lo necessari i ja està!" (68 anys)

Per a totes les dones entrevistades, aquests aprenentatges fruit de la seva implicació a la Plataforma, han suposat un important **enfortiment de l'esperit crític** i ha generat uns **canvis** molt importants **en les seves actituds i formes de veure i viure la política**. Per a la majoria de dones que hem entrevistat, l'experiència de participar a la PDE les ha politizat intensament, i aquesta politització s'ha traduït en una major comprensió i interès per les dinàmiques polítiques del seu entorn.

"Tengo capacidad de recordarme, de valorar, de una cosa que oigo puedo desarrollar el tema, y me acuerdo de donde venía... Bueno cosas de las que yo nunca me pensaba que sería capaz. Ahora veo alguien por la tele, anoche vi un discursito de... y yo le replicaba, pero todo, todo, y yo lástima la gente que no ... Yo votaría siempre con lo que dijo ayer, sin embargo yo le dije, bueno, no le hablo, pero todo lo que decía se lo rebatía yo. Era un hecho que alguien diga algo y yo sepa que no me trago todo lo que dice, esta capacidad la he desarrollado, quizá la capacidad la he tenido siempre, pero hasta ahora no la había desarrollado." (Feli)

"He madurat molt i he après a escoltar i tolerar diferents visions, he après a pensar, a generar la meua pròpia opinió a partir de postures diferents." (Imma)

"Al vore des de dins lo nostre problema, m'ha permès comprendre de quina forma se prenen les decisions i sobre tot lo pes que tenen los mitjans de comunicació i sobretot he après a dubtar de tot i no quedar-me en una sola versió." (Imma)

"Sí, si, i la desinformació que té la gent perquè llegeix la premsa o veu la tele i claro, allí a la tele està tot fet. Es lo mateix que avui llegia el diari este, lo de Fabra, penso que és L'Ebre o El Punt, que posava que després de que natros vam portar les quaranta mil al·legacions i havien dit que n'hi havien lo doble a favor. I a mi m'agradaria veure-les, no m'ho crec. A mi que m'ensenyen les caixes perquè no m'ho crec, jo tinc que veure-les i assentar-me i mirar, i encara així ho dubtaria que no estessen copiats dels morts, com aquells que voten allà dalt a Galícia que estan morts fa mil anys. Perquè no són legals en res, fill meu. A naltros sí que ens volen la legalitat, perquè el primer que mos diuen quan nos veuen al·legacions 'que no firme ningú que haigi firmat, perquè després mos les impugnarien totes." (Puri)

Tot plegat no es pot deslligar d'un procés molt important de **creixement i empoderament personal** que totes les dones entrevistades han ressaltat i han valorat molt positivament. Tot el que han après i el que han viscut les ha portat a prendre una posició notablement més activa pel que fa a la política i a altres àmbits de la seva vida. Algunes de les dones ens han comentat que no veuen la participació a la PDE com un episodi aïllat en la seva trajectòria vital: a través d'aquesta implicació s'han adonat de la importància que té la mobilització política, i es plantegen continuar lluitant per altres temes que els interessen. Seria interessant resseguir en el futur les seves activitats a veure com compleixen aquests desitjos.

"Jo també sóc de la d''Amics del castells', perquè veig que és una consciència lo Casc Antic com està i que la gent ho dixem perdre d'estes maneres... Ara mateix quan s'acabe lo de la PDE, que guanyarem perquè no s'emportaran lo riu, allavons a tope a pelear per conservar i potenciar lo Casc Antic! Mentre sigue una cosa que sigue bé per a tothom i no moleste a ningú, jo estaré treballant en tot lo que pugue!" (68 anys)

"I quan s'acabi això, farem una ONG.(...) Arreglarem les muralles, no sé què farem al Castell... (...) Llavors ja ho parlem, que quan s'acabi això què farem, dic doncs no ho acabarem això. S'acabarà lo del riu, però farem faena

perquè hi ha moltes tecles per tocar.(...) Sí, sí, ja s'ha apuntat un munt de gent del moviment nostro dels Amics del Castell, s'han apuntat a un munt de coses. A vore la gent no es que tinguéssim ni hores ni diners per a perdre, però si són coses que valen la pena la gent se maneja. La gent ha vist que s'ha manejat, que estem traient alguns beneficis per al nostre territori i que les coses es poden parar i no mos tenim que quedar a casa fent ganchillo, que també m'agrada molt fer, però se pot fer de tot, no només ganchillo. Jo trobo que si cada ú empleés només tres hores a la setmana en una cosa com esta, lo món seria diferent. Empleem un munt d'hores en veure la tele que no mos aporta res, en parlar de coses que no val la pena parlar i podríem fer un munt de coses que estan per fer i que no baixarà ningú i mos les farà si no les fem naltros." (Puri)

També ha aparegut repetidament el comentari de que han **traspassat els seus propis límits.** Amb la participació a la PDE han desenvolupat capacitats i habilitats noves o que abans no eren conscients de que tenien, i aquest és un dels elements que elles més valoren de la seva implicació. S'han atrevit a fer coses que no haguessin pensat mai que farien, i això els hi ha donat un **sentiment d'agència i de creixent autonomia**.

"Fins al punt que tu també t'atreveixes a fer propostes... Fins al punt que ara he gosat de presentar-me al meu poble per a les eleccions municipals, una cosa que mai en la vida me podia imaginar que jo pogués arribar a fer, i sobretot que fossin ells los que me vinguessin a buscar. Com que sóc una bona comunicadora, tinc esta capacitat per pensar per mi mateixa, capacitat d'escoltar, d'alta tolerància... I tot això ho he après en estos tres anys de PDE, l'observar a les assemblees, l'escoltar, el conèixer diferents realitats... I l'espineta que sempre he tingut clavada per no ser mestra, pos ara me l'he tret de damunt, tot i no tenir estudis!. (...) he pogut reciclar este sentiment de frustració perquè tant per la política com per la PDE no te demanen cap certificat d'estudis, si vals ja ho tens guanyat!" (Antònia)

"Una persona que fa això, i que ho sent i que diu, 'ui, jo ja he agafat l'al·legació i a tota l'escala l'hai fet firmar!' i mai de la vida ho havia fet i potser no havia parlat mai amb los veïns de l'escala, eh?, esta dona que m'ho va dir, però va anar a tota l'escala i ho va fer firmar, jo trobo que és importantíssim, eh?" (Consol)

En un altre sentit, per a les dones entrevistades un del elements més valorats que els ha portat la participació a la Plataforma és que han accedit a **nous espais de sociabilitat i de relacions personals**. Totes elles s'han referit a la riquesa que comporta el fet de conèixer i relacionar-se amb una xarxa nova i més àmplia de persones. Noves amistats i coneixences que les entrevistades admiren i respecten molt, i per les que al seu torn se senten també molt valorades i estimades, la qual cosa reforça el procés d'empoderament i de creixement personal que acabem de descriure.

Aquesta valoració de les relacions personals es dóna a tots els nivells: parlen del privilegi i l'enriquiment que els ha donat tant el conèixer a determinades personalitats (polítiques o científiques), com a persones de totes les Terres de l'Ebre, d'Aragó, de tot arreu.

"Vull dir també m'hai enriquit molt perquè hai estat moltes vegades al Parlament Europeu... (...) Que allí, vull dir, te trobes amb gent que tenen una experiència i tenen una personalitat i tenen una grandesa com a persones, que això vull dir, t'enriquix molt també, no? Que tu puguis parlar amb aquestes persones i que puguis explicar-los lo que passa aquí i que ells te puguin defensar lo que a tu et preocupa, vull dir, això és com un regalo, no? I ja et dic a nivell d'això, de conèixer gent, de conèixer pobles i gent d'altres pobles i de vore que vas tots a una i vull dir, les alegries que has tingut quan has vist a les manifestacions tanta gent i quan no sé, quan veus que tots a una, vull dir... que això no es paga amb diners. I això son coses que et marquen per a tota la vida. (Imma)

[Com valores les relacions que tens en los integrants de la PDE?] *"És lo millor... lo millor és que estic fent una cosa que me la crec, però lo que no te pots imaginar és lo teixit de relacions personals que s'han establert dins d'esta moguda, (...) i només per això ja val la pena tot! Per exemple la gent de Jaca, en la seua realitat personal, coneixes noves històries diferents a la teua, però en lo mateix sentit... És com un món nou... de Tortosa, de l'Aldea, de la Ràpita, de l'Ampolla... d'Aragó, de València, de Andalusia, francesos... un nou món!" (Laura)*

"Lo que sí me sento, és molt enriquida perquè he descobert i conegut a grans persones en una capacitat de comprensió i estimació... Això sempre ho he tingut molt i molt clar, que los diners no poden superar mai, això no se pot comprar i ho has de tenir, si no ho tens no pots viure bé de cap manera... (...) I aquí, vull dir, és un puesto que ha servit per a trobar-se molta gent, en lo meu cas, he conegut a molta gent, estic encantadíssima. Crees xarxa d'amics, de cares conegudes... a més a més en gent que sols coincidir en moltes coses, no?" (Mercè)

"Inclús a vore, natros fem reunions i tal i després cada mes o cada dos mesos fem un sopar o fem un dinar... Vull dir, que no és només un treball, després et trobes i xarles amb la gent i vas a fer un cafè. Vull dir, hi ha gent del poble que no la coneixia, que no mos havíem parlat mai i que a partir d'ara te parles i te trobes i vas a fer un cafè i

després quedes per a sopar o vas a sopar amb uns quants o vas amb gent de la Plataforma... Vull dir que és un ambient molt bonic." (Imma)

En alguns casos, a més a més, l'impacte que té aquesta nova xarxa d'amistats i de relacions en la vida quotidiana d'aquestes dones és molt important en termes d'autoestima, de transformació personal, de canvis en hàbits i actituds, etc. Sobretot en el cas de les dones de més edat o amb unes circumstàncies vitals més difícils, **l'espai de relació i d'estima que se'ls obre amb la PDE és determinant per a elles** i per la seva trajectòria vital. En el cas de la PDE, aquesta transformació s'ha donat molt clarament, degut a la intensitat del moviment i al seu caràcter interclassista i intergeneracional.

"Me sento molt millor en mi mateixa, he fet molts més amics que no tenia, o sigue que me relaciono molt més bé en tothom! I jo estic molt millor que no estava, primera que lo meu home és una persona que és poc d'anar a cap puesto i jo estava sempre a casa diguéssem, però ara ha sigut una alliberació te ho prometo!" (68 anys)

"Mai havia estat cara al públic. [I t´agrada estar cara al públic?] *Home sí, m´hai acostumat, al principi me trobava així una mica violenta...(...) Pues tota la vida m´ha sigut molt monòtona. Que una volta quan plegava, me´n anava a casa, li donava el dinar a mun germà i a les dos i mitja me'n anava a l´encadenament, quedaven dos o tres persones i m´enduïa un bocadillo i me´l menjava allí, i així... Me vaig relacionar amb més gent, potser lo caràcter m´ha canviat una mica més al relacionar-me, al conèixer més gent. No és que m´hagi canviat lo caràcter, lo caràcter és lo mateix, lo que passa és que potser parlo més i antes de treballar a casa, de treballar a comprar...Antes amb lo de mun germà tenia les dues amistats i prou!" (63 anys)*

"A mi m´ha donat una vida, perquè a mi me va agarrar la Plataforma en un moment bastant afonat de la meua vida, que va ser la mort de lo meu home. I me va donar com un voler sortir de casa, a part del treball. Perquè on sigui haig de sortir a treballar, perquè sinó vinc a treballar m´afono a casa. Jo des dels onze anys que estic venent i clar això dóna un... públic i llavors. Però així estar amb molta gent és una cosa que m´hauria costat molt i en seguida me vaig posar enmig de molta gent i la gent m´ha ajudat perquè no sé que em passa que tinc la sort que només trobo els bons de la Plataforma (...) I m'en dono conte que hi ha molta gent així com jo: viudes, hi ha gent pues que viu separada, o un altre que en el matrimoni no té tant bon estat com jo vaig tenir la sort de tindre... I trobo que la Plataforma mos ha donat un bon motiu de viure, més del que teníem, i mos ha donat com una il·lusió de tirar endavant perquè guanyarem. I natros arrossegarem la Plataforma perquè mos dóna una il·lusió tremenda." (Assumpció)

"Sí, tinc altres amics però que són de quan era molt jove i treballem juntes. I sí, ho veuen bé però és que amb aquests no tinc relació. Mos trobem un dia i mos anem a dinar o al bingo o al cafè o a on siga, però bueno no és una relació d'hores i hores com puc tindre amb X o amb Y o amb altre gent. [O sigui que potser ara tens més relació amb la gent que has conegut a través de la Plataforma?] *Sí." (Puri)*

"Primera que ha sigut una evasió de casa diguéssim, perquè marxo un rato i no m'enrecordo de res, tots tenim problemes a casa! Absolutament de res, estem allí i parlem de lo que mos fan, de lo que passa, de lo que hem de fer, de tot. De si mon anirem al Port, de que quan vingue l'època del rovellons n'anirem a fer-ne allà al refugi del final dels Ports, en sacs i a xalar! L'altre dia estàvem en taulons d'aquells de paleta improvisant una taula fora per a berenar tots junts! Si ja te ho passes bé així és que no cal més cosa! Ademés de que me omple, moltíssim perquè estic defensant una cosa molt important per al meu poble, és que no se la poden endur així perquè sí, perquè los hi fa falta, home que a Espanya tots som espanyols, que vol dir que natros són de categoria inferior, home per l'amor de Déu!... A mi m'omple moltíssim, moltíssim!" (68 anys)

"Després, a mi m'agrada tindre contacte en altres persones, necessito molt la gent i els amics, lo tenir relacions més càlides que pogues xerrar i te'n avingues... A mi m'ha costat molt trobar l'ambient! I trobar un grup així a mi m'ha fet molt de bé! Perquè te dones conte que és gent que ho veu com tu, que és tant rara com tu, que no ets cas únic i això penso que t'ajuda... I trobar un grup de gent on tothom és raro, per a mi ha sigut molt important!" (Mercè)

Relacionat amb aquest aspecte de l'adquisició de nous espais de relació i de sociabilitat, cal ressaltar que per a moltes de les dones entrevistades, i com ja hem comentat en altres moments de l'estudi, la participació a la Plataforma també ha significat la possibilitat de **renegociar les seves responsabilitats domèstiques i de conseguir nous moments i espais per a elles**.

"Jo penso que és essencial! Jo penso que sense este paper no hagués sigut este moviment, no podria ser este moviment, en està capacitat de 'sacrifici' no? De fer dos jornades laborals, moltes, moltíssimes dones. Moltes dones grans o relativament grans de mitjana edat que han fet com un canvi de vida, no? I de dedicació personal, hi ha hagut molts casos familiars que treballant igual han pogut arribar a tot arreu, no? O inclús han canviat de forma

d'enfocar les seues obligacions familiars i han dit 'prou, hasta aquí ham arribat, jo vull fer lo atre que m'agrada i me sento molt realitzada!'" (Júlia)

"Si me manen algo [des de la PDE] *... ... ... encara que haigue de dixar a casa meua lo sopar preparat, casi sempre que surto li dixo lo sopar preparat a n'ell que vull dir que no m'importa això a mi..." (Conchita)*

"Però hi han moltes dones que no ho tenen tan fàcil, jo penso que ha degut de suposar un esforç doble... Una cosa són les dones en un bagatge i una trajectòria com la meua que fa molts anys que tinc clar que lo meu lloc no és quedar-me a casa! No és que ho tingue clar, és que no ho he pensat mai al revés... Però per gent de 45-60 anys que no han estat mai en res, això és un trasbals a casa seua bestial! Perquè potser estes dos hores que falten a casa per a elles és... Alguna vegada hai sentit dir a moltes de les dones més grans 'Pos que lo sopar avui que se'l faigue ell!' Pos òstia, jo a esta dona no la coneixia abans, però diràs que me penso que no ho havia dit moltes vegades això!" (Laura)

Aquests canvis no són radicals ni impliquen un trencament complert -ja hem mostrat com segueixen compromeses amb els seus rols de cura del seu entorn- però per a elles són molt significatius. Això es deu a que han convertit la seva dedicació a la Plataforma en una font de plaer i satisfacció personal molt intensa, que prové del sentiment de ser útils per les seves comunitats, de les experiències que han viscut, i de tot l'afecte que donen i reben, que els dóna una forta **injecció de vida**.

"Me sento també jo més viva, d'alguna manera, m'agrada que hi hague tot això. I que te sents... d'alguna manera te sents que estàs aportant algo a una cosa que és justa, no? (...) Lo que t'hai dit, la satisfacció de poder fer algo per una cosa que tu creus que val la pena." (Raquel)

"I des del punt de vista emocional no sabria dir-te la paraula, no sabria com definir-ho, però omplix molt perquè te dóna coherència interna i te dóna moltes coses, no sé... També algun disgust, però t'asseguro que les satisfaccions superen en escreix als disgustos." (Carlota)

"I per a mi, per una altre costat lo rotllo d'organitzar mogudes grans i que queden bé, pos per a mi ha estat, no de donar un sentit a la vida perquè ja lo tenia, però ara que ja feia temps que no estava implicada en cap moguda i te sents a gust en tu mateixa." (Laura)

"La oportunitat de parlar amb més gent i de discutir, i desprès els teus convenciments i defensar-los hasta la mort." (Núria)

"Hi ha vegades que estic més estresada, però a mi no m'ha agradat mai només dedicar-me a una cosa, perquè si te dediques només a una cosa t'obsessiones! Tinc més faena i menos hores per a dormir i per a mi, però tinc menos... me va bé, me va bé per a... fer les coses en més ganes... Me sento menos cansada ara que dormo menos i tinc més faena, que antes que només tenia la faena de la faena, me sentia més cansada i apàtica!" (Imma)

"Me sento també jo més viva, d'alguna manera, m'agrada que hi hague tot això. I que te sents... d'alguna manera te sents que estàs aportant algo a una cosa que és justa, no? I que tu vols. Això, a part de llevar-te temps de altres coses, a part d'altres coses. Lo que t'he dit, la satisfacció de poder fer algo per una cosa que tu creus que val la pena." (Conchita)

[Sobre la Marxa Blava] *"M'enrecordo a la primera etapa de la Marxa Blava, quan vam arribar a Amposta, i arribar a Amposta va ser bestial perquè los que anaven per la banda de St. Jaume van arribar primer i mos van esperar al pont d'Amposta a que arribéssem los que veníem de la banda de Deltebre... I m'enrecordo que me sento, però tots al unísono, i les paraules no s'acabaven d'entendre, però tu saps lo que és que un grupet de 10-15 criets que no aixecaven un pam d'enterra que los sostenien les mares als braços dient 'Lo riu vida no trasvasament', 'Lo riu vida no trasvasament'. Que no los entenies, aquells criets, a aquelles hores de la nit!, allò va ser increïble. (...)A mi me podrien donar tot l'oro del món que no el canviaria per allò! Aquella emoció, lo caliu de la gent... Anàvem per un poblet que els carrers eren estretets i quasi mos abraçava la gent quan passàvem. A vore, no jo, sinó a tots els que anàvem, per lo que anàvem. Això... Te dóna unes sensacions que jo em penso que ni amb drogues se poden superar.(...) A vore, si a mi m'haguessen dit que 'tu has de viure esta experiència', lo primer que hagués fet és posar-me a riure com una tonta! Mai m'havia passat per la imaginació, ni que pogués tindre un somni d'estos fantàstics, lo que podria acabar representant per a mi! Jo he tingut la gran sort, la gran sort de que esta marxa m'ha donat moltíssim, però moltíssim, m'han entrat ganes d'escriure un llibre!" (Sole)*

Al mateix temps, i com hem mostrat al primer bloc d'aquestes conclusions, totes elles valoren molt positivament l'impacte que ha tingut la PDE en la societat de les Terres de l'Ebre, i a nivell individual també **se senten més arrelades a la seva comunitat**.

"Canvis en la meva vida quotidiana? Que estic més integrada a Tortosa, potser. O sigui que jo que sóc tortosina ausent [l'entrevistada no viu tot l'any a les Terres de l'Ebre], *pues ara la gent me coneix. Per a mi mateixa, no per la meua família o pel fet de que vinc de X, saben lo que penso, perquè los hai donat a pensar. O sigui que la Plataforma m'ha permès de dir lo que penso. Públicament, hai tingut sempre amics a Tortosa i hai vingut tots los anys des de l'any 58 que me van tornar a donar passaport. Vaig estar des del 49 al 58 sense. I potser me coneixen més, però... Ara tinc més esperances en los tortosins. (...) Aleshores pos pensava que, me sentia una mica venint de fora. Però cada vegada crec que estic més, crec que estic integrada dins de la Plataforma.(...) I al mateix temps també me sento reconfortada, hai tret coses de les meves arrels que no les veia abans." (Consol)*

"No sé porqué... por lo de los señoritos, que siempre he visto a la gente con un borde y una prepotencia, pues porque lleva dos anillos, o porque lleva una estola de piel... Siempre he visto este carácter. Y a los de la Plataforma... reconocía, mal me pese, que son criterios mal enfocados, no todo el mundo... No todo el monte es orégano. Pero no me gustaba mucho la gente de Tortosa... Antes de la movida no me gustaba, y yo en la movida he visto que hay gente como yo, y creía que era la única." (Feli)

"He conegut més lo territori, i a la gent, lo coneixement del territori a través de la gent, a tot arreu enriquix, però ademés t'ajuda a enfortir-te i no te sens tot sol en les lluites, encara que siguen locals... ... ... [s'emociona] *No saben lo que han fet los que han provocat això! Perquè ara tenim una capacitat de solidaritzar-mos quan hi ha un problema a qualsevol lloc i la resposta és molt més forta, per dins mos sentim acompanyats!"* (Gloria)

"També perquè vaig pensar que a una Tortosa, què a una Tortosa això era una cosa que bueno: No se podia desaprofitar! Jo penso que hai estat tota la vida esperant una cosa així! Perquè jo he sigut una persona que no he sapigut massa vegades a on... Jo me considero una persona bastant sociable, bueno m'agrada molt la gent, m'agrada parlar... Però busca a Tortosa lo teu ambient! Tinc los meus amics, com tothom, però una cosa que poguèsses fer algo per la societat sense cap motiu detràs... ni de diners... ni de política. Aquí Tortosa sempre hi ha hagut un ambient molt fatxa, los apellidos típics d'esta Tortosa...(...) I també trobo molt important este enfrentament que hi ha dins del món de la política, i a Tortosa encara més. Que aquí mai ningú havia pogut aixecar la veu, només estaven los quatre cacics, les quatre persones en apellido de tota la vida... I ara que se pugue plantar cara a n'això, que tu tingues tanta veu com pugue tindre aquell que ha sigut tant important tota la vida i tu no has sigut res. I lo que digue un pagés pot ser tan important com lo que pogue dir lo polític més famós de Catalunya... En estos moments jo trobo que això no té preu! És molt important això, això és revolució, jo crec que farà història, si natros no amollem i no... Això farà història!" (Mercè)

"Molt satisfeta a nivell personal de, de lluitar per lo que tu vols, però molt satisfeta com a persona de vore que la gent del territori, o sigue estic més contenta de vore la gent del territori lluitant que no la meua aportació personal a lo que jo pugue fer, que me puc sentir... La veritat es que m'hi sento, però penso que tots ho havíem de fer; però estic més contenta de vore la reacció de la gent. Perquè tampoc me ho haguès esperat fa tres anys que això sigués així!" (Eulàlia)

En resum, aquestes dones han fet una transformació profunda dels seus rols de gènere, però no podem oblidar que s'hi segueixen sentint compromeses i segueixen estant limitades per aquestes responsabilitats socialment assignades. Ens preguntem què passarà quan s'acabi la mobilització: tornaran a la situació inicial? Creiem que no del tot: **l'experiència de la mobilització política ha estat molt intensa i ha fet trontollar moltes de les seves percepcions del què són capaces de fer i de la forma en que veuen el món, la política i la seva vida quotidiana**.

Però tot i que la lectura és optimista per una banda, potser també hem de ressaltar que la lògica de la reproducció de les desigualtats de gènere és molt forta i difícil de canviar, com ha quedat patent en aquest estudi. Per a impulsar la transformació d'aquestes desigualtats hem fet aquest treball, com una petita contribució a la visibilització tant de l'aportació de les dones als moviments socials, com dels costos personals que assumeixen per participar-hi. Fer visibles aquests dos elements és un primer pas que creiem imprescindible per a fer més efectiva i profunda aquesta transformació, i per alhora fer l'enllaç entre els canvis personals (que com hem vist són molt importants) i els canvis que cal fer a nivell col·lectiu.

A nivell de la Plataforma en Defensa de l'Ebre i de la resta de moviments socials, pensem que cal seguir debatint i pensant col·lectivament les implicacions que les desigualtats de gènere tenen en el dia a dia de la participació política. El fet de que la Plataforma en Defensa de l'Ebre no sigui un moviment on es plantegin directament les

problemàtiques associades al sexisme i al patriarcat, en la nostra opinió constitueix al mateix temps una oportunitat i una limitació per a aquesta transformació.

Una limitació, en tant que com hem mostrat, l'inexistència d'una atenció específica a la situació de les dones pot afavorir que es reprodueixin les desigualtats i que es valorin menys les seves aportacions.

Però també, i sobretot, és una oportunitat perquè d'aquesta manera es facilita la participació de dones amb una major varietat de condicions socials i trajectòries polítiques, la qual cosa és una oportunitat per a que sorgeixin formes de fer política diferents de les tradicionals de la cultura política de l'esquerra, molt contaminada per les pràctiques sexistes i masculines -com han vingut denunciant els moviments feministes des dels anys seixanta. Aquestes dones que mai havien participat en política i que s'inicien acceleradament a través d'aquest moviment en defensa del territori, aporten unes formes de fer, de pensar i de sentir diferents; unes pràctiques que creiem que cal reconèixer i aprendre d'elles, pel potencial que tenen d'integrar persones i de trencar esquemes.

EPÍLEG

Amb aquest estudi pensem que hem donat un pas endavant per entendre millor els moviments socials en tota la seva complexitat. Incorporar la perspectiva de gènere en l'estudi dels moviments socials significa aprofundir en l'anàlisi, fer atenció en allò que normalment donem per descomptat, allò tant normalitzat que no ens provoca dubte o interrogació.

Per un costat, la mateixa construcció androcèntrica de les ciències socials, ha portat a fixar-nos massa sovint només en el funcionament d'aquells espais del poder explícit i legítim, eminentment masculins, sense preguntar-nos sobre els orígens, les implicacions i les exclusions que comporta aquesta mirada. D'aquesta manera s'ha contribuït també, implícita o explícitament, a la invisibilització del paper de les dones en la nostra societat.

Per l'altre, quan parlem de moviments socials transformadors habitualment no tenim en compte com les situacions de desigualtat existents en la societat els afecten en el seu sí. Òbviament, per transformadors i radicals que siguin els moviments, no en poden restar al marge. Tant aquelles corrents més pròpies de les ciències polítiques que centren la seva atenció amb els impactes dels moviments en la política institucional, com aquelles més pròximes a les motivacions dels i les activistes i la seva organització provinents de la psicologia social o la sociologia, deixen de banda habitualment la qüestió del gènere. En canvi, amb aquest estudi ens hem adonat que la perspectiva de gènere ens ha servit per començar explicar millor ambdues coses. Posar atenció a qui forma part del moviment i qui no, de quina manera i perquè; posar atenció en les relacions informals, en el dia a dia, en els sentiments o les justificacions que ens donem a nosaltres mateixos ens dóna llum sobre les limitacions i potencialitats de transformació social del moviment, així com els canvis que es produeixen en els individus que hi participen.

En els nostres anteriors estudis[55], ens havíem centrat especialment en els impactes dels moviments socials en les polítiques públiques i en les relacions entre institucions, polítics i societat. En aquest cas, però, hem volgut per una banda ampliar la noció d'impacte cap a temes més relacionats amb la cultura política i per l'altra aprofundir en els aspectes simbòlics, on creiem que els moviments socials tenen una especial capacitat de incidència. Pensem que introduir la perspectiva de gènere en un moviment no específicament feminista és un pas més en aquest camí, que ens serveix per a continuar enriquint el nostre marc teòric inicial.

En aquest estudi hem vist com són les dones que activament participen a la Plataforma en Defensa de l'Ebre, quines són les seves aportacions, així com les dificultats i costos que els representa la participació en el moviment. Hem valorat també les diferències i les desigualtats en les tasques i en el reconeixement, sense perdre de vista de quin tipus de moviment social estem parlant. Les conclusions ens indiquen la connexió entre els moviments en defensa del territori i el rol de les dones en la seva implicació política, i per tant ens mostren la dificultat de poder comprendre el moviment en Defensa de l'Ebre sense tenir-les en compte a elles. Anant una mica més enllà, això ens reafirma en la necessitat de seguir explorant en la incorporació de la perspectiva de gènere com un eix indispensable per l'anàlisi política.

[55] Síntesi dels quals podeu trobar a IBARRA, Pedro; GOMÀ, Ricard y MARTÍ, Salvador.(eds.) *Creadores de democracia. Movimientos sociales y redes de políticas en Euskadi y Catalunya.* Barcelona: Ed. Icària, 2002.

APÈNDIX METODOLÒGIC

L'elevada quantitat de dones de totes les edats i condicions que participen en la Plataforma en Defensa del Ebre, és un dels trets més característics d'aquest moviment. Però, a més a més de preguntar-nos sobre quines implicacions té això pel moviment i per les dones que hi participen, hem volgut donar també donar un enfoc comprensiu. Hem intentat observar, analitzar i interpretar la participació de les dones en la PDE des del sentit, les motivacions i les intencions de les pròpies dones; com aquestes perceben, responen i, en definitiva, construeixen i viuen la seva participació en el moviment en defensa del Ebre.

Per tant, l'estratègia metodològica i les tècniques utilitzades en aquest estudi han estat predominantment qualititatives, encara que la generació d'algunes variables quantitatives ens ha permès elaborar material numèric per il·lustrar les anàlisis. D'altra banda, s'ha contat també amb dades quantitives, sobretot pel que fa a l'anàlisi sociodemografic de les activistes. En la generació de les diferents variables hem utilitzat doncs la triangulació metodològica (observació participant, entrevistes en profunditat i anàlisi del discurs).
Així doncs, la tècnica base de l'estudi ha estat l'entrevista semiestructurada i en profunditat a 25 dones i 3 homes de la Plataforma en Defensa de l'Ebre (en endavant PDE). Per seleccionar la mostra de les entrevistes, s'ha realitzat prèviament observació participant. Hem desenvolupat una base de dades per tal d'analitzar el contingut de les entrevistes, creant diverses variables amb les seves corresponents categories. Finalment, i a la llum del nostre marc teòric, hem portat a terme una variant de l'anàlisi del discurs.

A continuació explicitarem les característiques de totes tres tècniques en el nostre estudi, per continuar amb la presentació i explicació de les diferents variables, i com, mitjançant la triangulació metodològica, hem combinat dades quantitatives i qualitatives en la seva elaboració.

2. LES TÈCNIQUES UTILITZADES

1.1 De l'observació participant a la recerca activista.

Alguns autors clàssics (Vidich, 1955) afirmen que l'observació participant és inherent a un estudi sociològic o politògic de qualitat ja que, per exemple, és impossible realitzar bones entrevistes estructurades si prèviament no es coneixen els significats del propi fenomen social que s'estudia. L'obsevació participant assegura un mínim de comunicació exitosa només pel fet d'obtenir el mateix llenguatge i sistema simbòlic de les entrevistades.

La participació d'una de les membres del grup de recerca en les diferents activitats de la PDE ens ha permès desenvolupar una de les variants de la tècnica d'observació participant. En concret, em participat en assemblees locals i intercomarcals, en manifestacions i accions directes, en rodes de premsa, xerrades i actes lúdico-festius.

El nostre rol dins la PDE ha estat predominantment el d'observadora participant, encara que de vegades, la implicació personal i el fet de compartir els objectius polítics del moviment, ens ha situat en el rol de participant observadora. En tot cas, en tot moment hem fet explícita la nostra voluntat de realitzar una recerca, evitant així els problemes ètics de l'ocultació del rol.L'alternació dels rols observadora-participant ens ha donat més complicitat i empatia amb les subjectes de la recerca, per la qual cosa la qualitat de la informació recollida i la capacitat de comprensió augmenten considerablement.

Així doncs, volem explicitar aquí el nostre propòsit doble a la PDE: per una banda implicar-nos en les seves activitats i per l'altra observar a fons el seu funcionament. Al mateix temps, hem provat de mantenir una observació participant d'angle obert, ampliada pel propòsit afegit d'estudiar els aspectes culturals tàcits en el funcionament de la PDE (patriarcat, divisió del treball, context cultural). D'altra banda, el fet de comptar dins l'equip investigador amb persones alienes a la PDE, ens ha servit per assegurar una experiència des de dins i des de fóra d'escena, des de la doble condició de membre i estrany. En tot cas, tots i totes les membres del grup simpatitzem o som membres de diferents moviments socials transformadors, per la qual cosa també ha estat necessària una tasca d'introspecció aplicada, és a dir, l'explotació de la introspecció natural com a instrument de investigació social (Valles, 1997). L'enregistrament sistemàtic d'activitats, observacions i introspeccions en una llibreta de camp, ha estat imprescindible per dur a terme totes aquestes tasques.

Finalment, i entroncant amb les darreres tendències de la recerca activista (Col·lectiu Investigacció, 2004, Verger, Cortina i Gonzàlez, 2004) ens hem proposat que el nostre treball sigui realment útil per la pròpia PDE. D'aquesta manera, aquest informe és només una primera aproximació, una prospecció i un anàlisi que cal discutir amb les pròpies protagonistes, les dones de la PDE. És per aquest motiu, que la següent fase de la nostra recerca es dedicarà íntegrament a la devolució del treball, amb la utilització de les tècniques del grup de discussió.

1.2 Les entrevistes semiestructurades i en profunditat

Com hem dit a la introducció, l'observació participant en les activitats internes i externes de la PDE, ens ha permès realitzar una selecció prou representativa de les dones de la Plataforma. Així, en la mostra de 25 dones que finalment hem entrevistat hem tingut en compte que hi hagués pluralitat de perfils. Hem provat que hi hagi dones dels diferents territoris amb forta implantació de la PDE, entrevistant dones de Tortosa, Deltebre, Sant Jaume, Camarles, Amposta, Xerta i Ulldecona. Per altra banda també hem buscat dones de les diferents comissions que funcionen a la Plataforma.

Un cop entrevistades les 25 dones amb el mateix model d'entrevista semi-estrucutrada, vàrem decidir aplicar un guió d'entrevista semblant per tres homes de la PDE per tal de contrastar algunes de les nostres primeres anàlisis del discurs de les dones. Als annexos metodològic podeu trobar els dos guions d'entrevistes utilitzats. Les entrevistes, realitzades entre l'agost i l'octubre del 2003, amb una duració d'entre 45 minuts i una hora i mitja, han sigut transcrites íntegrament per tal d'aprofundir en el posterior anàlisi en tots els aspectes de l'entrevista.

Aquesta perspectiva qualitativa de la investigació, ens situa en la necessitat de tractar de forma anònima als i les entrevistades, utilitzant els seus discursos, no sempre com a representatius, sino com a exemples que ens aproximen a la comprensió de la participació de les dones a la PDE i de les dinàmiques que s'hi produeixen des de la perspectiva de gènere. Per tal de solucionar de manera amena, però rigurosa, el tema de l'anonimat, hem optat per rebatejar les persones entrevistades i canviar els noms reals per uns de ficticis. D'aquesta manera el text recull la humanitat de les entrevistades, més que si els hi possessim simples números o lletres, i al mateix temps mantenim en secret la seva identitat.

1.3. L'anàlisi crítica del discurs.

Per començar, i en parlar d'una tècnica controvertida, a la qual s'ha donat moltíssims i contardictoris usos, essent utilitzada des de diverses aproximacions teòrico-metodològiques, volem explicitar els nostres punt de partida. La formació dels membres del grup d'investigació ens situa en les disciplines de la sociologia, la ciència política i les ciències ambientals. Per tant, el nostre interès per aquesta tècnica prové d'una perspectiva social, més que lingüística, ens interessa fonamentalment la relació entre el discurs i la societat (Van Dijk i Athenea Digital, 2002). En definitiva, ens hem centrat doncs en els tòpics del gènere i de la participació, en les teories feministes i sobre l'acció col·lectiva que desenvolupem en l'apartat de marc teòric, per tal de posar-les en relació amb els diferents discursos de les dones de la Plataforma.

En un altre ordre de coses, les nostres concepcions sobre les relacions entre el discurs i la realitat social, així com la nostra perspectiva epistemològica, allunyada del positivisme i de la neutralitat valorativa, també mereixen un comentari. Considerem, que, per una banda, el discurs té un paper fonamental en la construcció de la societat i en la manera com arribem a comprendre els processos socials. Però al mateix temps, els discursos de les dones de la PDE no poden descontextualitzar-se d'una societat patriarcal, amb pervivència de les relacions socio-polítiques de tipus caciquil, amb una estructura socio-demogràfica, una història i cultura específiques a les Terres de l'Ebre[56].

Però, no solament pretenem explicar els condicionants a la participació que troben les dones o quines aportacions realitzen al moviment. Prenem partit contra la desigualtat per raó de gènere, contra les relacions de dominació que pateixen les dones i que podem observar en els discursos; prenem partit a favor de la participació des de la base i de la mobilització social com a eina política de transformació de la societat, i en aquest cas, de lluita per la igualtat, dintre de la diferència, d'homes i dones. Aquesta perspectiva situada en els processos socials, ens apropa a les corrents de l'anàlisi crítica del discurs.

Finalment, descriurem el procés utilitzat per a l'anàlisi. Un cop realitzades les entrevistes, les hem buidat en una graella on hem classificat el contingut de les mateixes en funció de fins a 80 variables diferents, de les quals hem acabat utilitzant les que apareixen en el següent apartat d'aquesta metodologia. Ara bé, no ens hem limitat a fer un anàlisi del contingut de les entrevistes, sinó que hem posat en relació els diferents discursos de les dones de la PDE

[56] Veure en el capítol 1, l'apartat sobre les característiques de les Terres de l'Ebre

amb els seus condicionants socials (classe, edat, gènere, etc), fent especial èmfasi en les conseqüències de la condició femenina en una societat patriarcal.

3. LA CONSTRUCCIÓ DE LES VARIABLES.

Per tal de construir les variables que ens permetin conceptualitzar i exemplificar els diferents tipus de dones, les diferents formes de participar i altres qüestions relatives a una mirada de gènere vers la realitat del moviment en defensa de l'Ebre, em combinat dades sociodemogràfiques amb elements dels discursos que hem extret de l'anàlisi de les entrevistes. Hem construït, dos tiups de variables. A les primeres les anomenarem *estructurals* i a les segones *de participació* dins la PDE o de recursos de mobilització.

El treball estadístic que s´ha fet és molt simple. Donada que la nostra és una mostra qualitativa, sense voler cercar la significativitat, hem construït variables i les hem creuat amb altres en taules de contingència, que ens permeten il·lustrar les nostres anàlisis fruit de la constratració del nostre marc teòric i de la triangulació metodològica.

Aquestes variables, les estructurals i les de participació dins la PDE, les hem creuades amb els discursos de les dones. Més en concret amb el que pensen sobre elles mateixes i la seva participació a la PDE, el que pensen de les dones en general i el que creuen que pensen les altres dones sobre la seva participació i finalment, sobre la participació de les dones en general. En tot moment hem tingut molt en compte els explícits i implícits en els seus discursos, intentant veure què ens diu això de la seva manera de veure el món i amb la intenció de visibilitzar aquells elements que sovint romanen ocults (les relacions internes, els sentiments respecte la participació, les maneres de fer les coses i com afecta tot plegat en les pròpies dones). Tots aquests elements configuren el gruix del text, al que us remetem per a més explicacions.

2.1. Variables estructurals.

Per tal de conceptualitzar i analitzar els diferents perfils de dona que trobem en la PDE, hem considerat la importància de dos elements. Per una banda, els condicionants estructurals (econòmics, educatius, familiars, etc.) que la participació troba en els diferents àmbits de la vida de les persones, i en particular, com es comporten aquests en el cas de les dones entrevistades. Per l'altra, hem tingut en compte la dimensió subjectiva, és a dir, com aquestes dones entenen i interpreten aquests elements o limitacions.

Hem considerat 4 elements clau en tant que inhibidors o possibilitadors de la participació, tots tenen una dimensió més objectiva i un altra de subjectiva: la relació amb el territori, la relació amb "la política", les característiques sociodemogràfiques i la família.

A) Relació amb el territori.

En aquest cas, comptem amb una primera variable molt senzilla, que és el **lloc de residència**, i que s'ha extret de la pròpia entrevista. La segona variable, respon a la pregunta de si els ingressos familiars provenen del treball en el sector primari, és a dir, si la **família viu de la terra** o no. Amb aquesta construcció preteníem trobar pistes entorn de la relació entre la vinculació amb la terra i la participació en un moviment en defensa del territori. El lloc de residència l'hem agrupat a la base de dades en tres possibilitats: Tortosa, Delta (Deltebre i Sant Jaume) i altres pobles (Camarles, Amposta, Xerta, Ulldecona). L'altra variable es òbviament dicotòmica.

B) La política.

L'objectiu d'aquest seguit de variables, fruit de l'anàlisi del contingut i del discurs de les entrevistes realizades, ha estat determinar les característiques de les dones que participen en relació a les formes de socialització política, la cultura política i la trajectòria participativa.

Veure fins a quin punt aquests elements relacionats amb la política operen com a facilitadors/ inhibidors del tipus de participació que desenvolupen els diferents perfils de dona de la PDE, tant des del punt de vista de la divisió sexual del treball, com des d'altres consideracions, com la clàssica separació entre treball manual i intel·lectual, o com li hem anomenat, tasques executives o estratègiques.

En la construcció d'aquestes variables ens hem fixat en dades de contingut de les entrevistes, tals com quina trajectòria participativa prèvia tenien aquestes dones, la militància actual en altres moviments socials, partits polític o associacions, o quina és la seva autoubicació ideològica en l'eix esquerra-dreta o en el sistema de partits.

Però també hem incorporat quina relació tenen aquests continguts amb els discursos sobre política, gènere, territori, la pròpia PDE,... Així, per una banda, partint de l'observació participant i de l'anàlisi del discurs de les entrevistes realitzades, hem creat la variable "**intensitat participativa**", tenint en compte la dedicació de temps i els diferents graus de implicació. Hem considerat tres nivells, alta, mitja i baixa.

Per altra banda també hem classificat les dones en funció d'una nova variable, **la trajectòria participativa**, per la qual hem considerat quatre nivells: sense trajectòria, trajectòria de baixa intensitat , trajectòria de mitja intensitat i trajectòria d'alta intensitat

Hem considerat trajectòries d'alta o mitjana intensitat, els perfils d'aquelles dones amb experiència participativa vinculada als nous moviments socials (feminisme, antimilitarisme, ecologisme), al sindicalisme o a les anteriors mobilitzacions contra el trasvassament (consideravem alta o mitja, en funció del nombre d'experiències i la quantitat d'anys de militància).
Les dones amb una trajectòria de baixa intensitat, son les que només tenien una experiència prèvia, normalment lligada d'una o altra forma amb la defensa del territori: tren, minitrasvassament, nuclears.
Finalment les que no tenen trajectòria prèvia són les que viuen amb la PDE la seva primera experiència militant.

També hem vist la relació existent entre aquesta **trajectòria participativa i l'autoubicació ideològica**. Per aquesta segona variable hem considerat, desprès d'analitzar el contingut de les entrevistes, quatre possibilitats: "a l'esquerra del PSC", "d'esquerres", "no identificació" i "no resposta a la pregunta". Creiem que és important veure si s'identifiquen amb l'esquerra o no, però el que no podem saber és si la tendència de vot (que és majoritàriament d'esquerres, i més a l'esquerra del PSC) és prèvia a la PDE o fruit de les reflexions provocades per la participació (causa o impacte de la participació).

C) Característiques sociodemogràfiques

L'objectiu d'aquest conjunt de variables és veure en quines posicions en l'estructura social es situen les dones entrevistades. Un cop caracteritzades, podrem veure com influeixen factors com l'edat, la classe social, el nivell de formació, la capcitació o la flexibilitat laboral en el tipus de participació de les dones a la Plataforma. Però ara anem a veure simplement com hem construït aquestes variables.

Pel que fa al **nivell d'ingressos**, hem considerat tres trams: "alt" (més de 1.500 euros al mes), "mitjà" (entre 900 i 1.500 euros al mes) i "baix" (menys de 900 euros al mes). La variable **nivell educatiu formal**, l'hem dividida en tres grups, "baix" per l'educació primària, "mig" per la secundària i "alt" per la superior. Finalment, la variable **qualificació laboral**, l'hem convertit en dicotòmica, és a dir, dues possiblitats: "si", si tenen feines qualificades, i "no" si tenen feines no qualificades.

Per la variable **edat**, evidentment no hem hagut de fer un treball de construcció, però si per la variable de **classe social**. Per construir-la, més enllà que la pròpia autoubicació que acostuma a esbiaxar-se cap a les classes mitges, hem treballat amb les tres variables anteriors: la qualificació laboral, el nivell d'educació formal assolit i el nivell d'ingressos. En el cas d'aquelles dones que no tenen una feina en el mercat del treball, hem creat la categoria de classe no pròpia, que son els casos en què la classe social està mediada per la parella.

Per construir la variable de classe social, en formar-se per agregació de tres, hem tingut en compte els següents criteris: la variable forta és el nivell d'ingressos; el nivell de formació i la qualificació ens serveix per decidir cap a amunt o avall quan dubtem i la no activitat determina el que considerem classe no pròpia. Considerarem doncs cinc possibilitats:

- "classe alta": nivell d'ingressos alt, nivell educatiu formal alt, qüalificació laboral "si".
- "classe mitja-alta": quan tenen una feina qualificada, però un dels dos altres indicadors és mitjà i no alt.
- "classe mitja baixa": quan tenen una feina no qualificada o quan una de les altres dos variables es situa en el nivell baix.
- "classe baixa": quan tenen una feina no qualificada i les altres dos variables es situen en el nivell baix.
- "classe no pròpia": com hem dit, son els casos en què la classe social està mediada per la parella, en no contar la dona amb una feina salarialment retribuida.

A més de la variable classe social, hem cregut rellevant crear una altra variable agregada que inclou el nivell educatiu formal, la qualificació laboral, els recursos d'informació utilitzats (lectura de diaris, llibres, ús les TIC), la fluïdesa del propi discurs i la trajectòria prèvia en els moviments socials o el teixit associatiu en general. A aquesta variable li hem anomenat **capacitació productiva**, i ha resultat tenir gran força explicativa per analitzar la divisió de tasques dins la Plataforma. Els criteris per a construir aquesta variable complexa han estat els següents: la variable determinant és el nivell educatiu formal (complementada pels recursos d'informació que fan servir i la fluïdesa o claredat en el seu discurs) i en segon lloc, la qualificació del lloc de treball. L'existència o no de trajectòria participativa ens serveix per decidir cap a amunt o avall quan dubtem (la considerem com una font alternativa d'aprenentatge de capacitats i habilitats). En funció d'aquests paràmetres hem considerat tres nivells de capacitació productiva: "baix", "mitjà" i "alt". Els criteris concrets per cada nivell han estat els següents:

- Capacitació alta, hem considerat tres combinacions de variables:
*Nivell d'educació alt + qualificació si + recursos d'informació 2 o 3 + trajectòria indiferent.
*Nivell educatiu mitjà + qualificació si + recursos d'informació 3 + qualsevol trajectòria
*Nivell educatiu baix + qualificació si + recursos d'informació 3 + trajectòria mitja o alta.

- Capacitació mitja, també tres combinacions:
*Nivell educatiu mitjà + qualificació si + recursos d'informació 1 + no trajectòria.
*Nivell educatiu mitjà + qualificació no + recursos d'informació 2 o 3 + qualsevol trajectòria
*Nivell educatiu baix + qualificació no + recursos d'informació 2 o 3 + trajectòria alta.

- Capacitació baixa, dos úniques combinacions:
*Nivell educatiu mitjà + qualificació no + recursos d'informació 0 + trajectòria baixa o sense.
*Nivell educatiu baix + qualificació no + qualsevol recursos d'informació + qualsevol trajectòria baixa o sense.

La resta de combinacions possibles, no es donaven en les dones entrevistades, per la qual cosa no les hem desglossat en aquesta explicació metodològica.

Finalment, i pel tal de veure les barreres que el món del treball pot posar a la participació a la PDE, hem creat la variable **flexibilitat laboral**. Per a fer-ho, ens hem basat en les característiques de l'activitat de les diferents dones. Les hem dividides en una variable dicotòmica: "tenen flexibilitat laboral" les inactives (mestresses de casa, jubilidades), les que treballen en ajuda familiar, les que tenen mitja jornada (que normalment coincideixen amb aquelles dones que, o bé són les altament qualificades, o bé pateixen un alt grau de precarietat[57]); i "no tenen flexibilitat laboral" les treballadores amb contracte de jornada complerta.

D) La família.

Com ja diem en el capítol 2 de l'anàlisi, hem volgut explorar si el treball reproductiu actua de barrera a la participació. Per a sistematitzar-ho hem creat dues variables. Una, les **càrregues familiars**, que podriem denominar primària, i una segona, per simplificació de la primera, que hem anomenat **flexibilitat domèstica**. A continuació passem a explicar la seva construcció.

El conjunt de paràmetres determinants de la variable de les **càrregues familiars**, són aquells que fan referència a la necessitat de tenir cura dels fills i persones dependents (especialment en relació a persones que no es valen per elles mateixes: fills menors de 15 anys i gent gran). L'organització familiar (compartir tasques, la seva externalització) pot disminuir la càrrega, però a la pràctica hem vist que això no es dóna gaire. Per últim, també hem tingut en compte altres temes com són la salut de les pròpies entrevistades o de les persones de les quals s'han de fer càrrec.

Donats aquest paràmetres, la variable càrregues familiars consta de les següents gradacions:
-"Càrrega alta": més d'un fill menor de 15 i/o persones grans depenents.
- "Càrrega mitja-alta": un fill menor de 15 + un més gran.
- "Càrrega mitja": cap fill petit i dos de grans o bé un fill petit i cap gran. O bé tenir una persona depenent
- "Càrrega baixa": cap fill o un fill menor de 15 anys.
- "Sense càrregues familiars": dones que viuen soles o jubilades.

Un cop analitzades les càrregues familiars, això ens ha permés generar una nova variable, per tal de simplificar una mica les diverses situacions i operativitzar una mica més el concepte. Es tracta de la variable de **flexibilitat**

[57] L'alta precarització en el nostre cas es tradueix en jornades menors a mitja jornada o en contractació discontinua, la qual cosa crea greus problemes però no pas de disponibilitat de temps.

domèstica. Totes les dones entrevistades tenen adjudicada la responsabilitat del treball reproductiu, contant "les més privilegiades" que reben l'"ajuda" de la parella o d'altres membres de la família. Per tant hem cregut determinant pel tipus de participació en la PDE de cadascuna de les dones, el grau de flexibilitat domèstica, en aquest cas, què afronta cadascuna d'elles. Aquesta variable ha estat construïda en funció de les càrregues familiars que suporta cadascuna de les dones, que poden ser:

-"altes", i per tant considerarem una flexiblitat domèstica baixa
-"mitges i mitges-altes", la qual cosa ens donarà una flexibilitat domèstica mitja
-"baixes" i inexistents, la qual cosa donaria una alta flexibilitat domèstica.

2.2. Variables de participació en la PDE o recursos de mobilització.

En el capítol tres de l'anàlisi, les variables han estat extretes de l'observació participant i de l'anàlisi de les pròpies entrevistes. Aquestes variables ens serviran per caracteritzar el tipus de participació de les dones en els diferents espais organitzatius de la PDE: les assemblees, les comissions, els canals de comunicació i la participació en les accions del moviment.

A) Assemblees.

Per observació participant i anàlisi de les entrevistes hem generat dues veriables: *assistència a les reunions* i *intervencions en les reunions.*

Respecte la variable ***assistència a les reunions*** l'hem graduat en funció de les combinacions d'assistència en els dos formats d'assemblea analitzats, les locals i les intercomarcals: "alta" (si van a les dos), "mitja" (si van sempre a la local, però només de vegades a la intercomarcal), "baixa" (si només van a la local) i "nul·la" (per aquelles dones que no assisteixen a les assemblees).

Respecte l'altra variable, la d'***intervencions en les reunions*** hem establert tres categories a través de l'observació participant: "poques", "moltes" o "nul·les".

B) Comissions.

Hem considerat que realment el rellevant per analitzar en aquest espai organitzatiu de la PDE son el ***tipus de tasques*** que es desenvolupen a les comissions, per tant, el que farem és qualificar les comissions, i posteriorment, mitjançant el creuament amb altres variables, el tipus de dones que hi participen

- **Logístiques**: activitats com la recollida de firmes, repartir i penjar cartells, fer encàrrecs (còpies, acompanyar a la gent a xerrades i reunions fora de les Terres de l'Ebre...), o execució de la preparació i manteniment dels actes lúdics reivindicatius que la PDE convoca. Aquestes activitats es troben majoritàriament a les comissions de pancartes i material i a les comissions puntuals per l'organització d'actes lúdico-festius, com la de la Taverna del renaixement.

- **Organització d'accions**: aquí englobaríem les feines que suposen estar a càrrec de la gestió dels actes que la PDE convoca (manifestacions, marxes, trobades, reunions, conferències-xerrades, congressos, actes ludico-festius...). Normalment, aquestes feines es desenvolupen en comissions adhoc que es creen en els diferents moments de la mobilització.

- **Estratègiques**: qüestions relatives a la UE, a la llei del PHN, BOE, DOGC, jurídiques, tècnico-científiques; encarregar-se del manteniment intern i extern de la xarxa de relacions de la PDE, elaboració d'articles de premsa, redacció de documents, garantir una interlocució ràpida i fluida amb mitjans de comunicació, partits polítics, elaboració i venta de material, responsabilitzar-se del manteniment i organització dels recursos econòmics i/o materials de la PDE etc. Aquestes tasques es solen realitzar en el marc de la comissió econòmica, la de premsa, la Revista, la comissió de la Unió Europea i la comissió "Mai més un govern transvassita", evolucionada cap a la comissió de "relacions institucionals".

C) Canals de comunicació

A banda de la creació d'una variable dicotòmica sobre **l'ús d'internet**, que ens ha permès constatar una important escletxa digital dins la Plataforma, un cop més el treball ha anat encaminat a categoritzar els diferents tipus de tasques comunicatives que es poden fer a la Plataforma, i a partir d'aquí poder contrastar la participació de les

dones en cadascuna d'elles. Així, desprès de l'observació participant, hem distingit cinc situacions diferents per a les dones de la Plataforma en aquest camp i que hem desglossat en diferents **tipus de portaveus**.

- Portaveus permanents del moviment en general: exerceixen la funció visible, conscient i pública de representació i lideratge del moviment en tots els àmbits.
- Portaveus de les PDE-locals: representants d'aquells pobles de les Terres de l'Ebre on hi ha constituïda una plataforma.
- Portaveus puntuals: comuniquen tasques fetes per les comissions o informacions tècniques concretes.
- Portaveus a peu de carrer: tasca de difusió i sensibilització, i per tant transmissió de la veu de la PDE . En definitiva, comunicació informal.
- No fer de portaveu

D) Accions

Per observació i a través de l'anàlisi de les entrevistes, hem classificat la participació en les accions de la Plataforma en tres categories: "alta", "mitja" i "baixa".

BIBLIOGRAFIA

AA. VV. *Xarxes crítiques a Catalunya i Euskadi: Antimilirtarisme i okupació.* Barcelona: col·lecció Finestra Oberta, n.25, Fundació Jaume Bofill, 2002.

AA. VV. *Xarxes crítiques a Catalunya i Euskadi: Solidaritat internacional i antiracisme.* Barcelona col.lecció Finestra Oberta, n.24, Fundació Jaume Bofill, 2002.

AA. VV. Anuari Econòmic Comarcal 2000. Estimació del PIB comarcal 1999. Barcelona: Caixa de Catalunya, 2000.

AMORÓS, C. "Espacio público, espacio privado y definiciones ideológicas de 'lo masculino' y 'lo femenino'", en AMORÓS, C. *Feminismo, igualdad y diferencia*, México DF: UNAM, PUEG, 1994, pp. 23-52

DE MIGUEL, A. "Los feminismos a través de la historia" a AMORÓS, C. *10 palabras clave de femnismo.* Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1993.

ARRIGHI, G., HOPKINS, T. i WALLERSTEIN, I. *Movimientos antisistémicos.* Madrid: Akal, 1999.

ARROJO, P. El Plan Hidrológico Nacional. Una cita frustrada con la historia. Barcelona: RBA integral, 2003.

BIGLIA, B. "Transformando dinámicas generizadas: Propuestas de activistas de Movimientos Sociales mixtos" A Atenea Digital, núm. 4, tardor 2004.

BLANCO, I i GOMÀ, R (coords.), *Gobiernos locales y redes participativas.* Barcelona: Ariel social, 2002.

BLANCO, I i GOMÀ, R . "La crisis del modelo de gobierno tradicional. Reflexiones en torno a la *governance* participativa y de proximidad", a *Gestión y Política Pública*, Volumen XII, número 1. Mèxic, 2003.

BOADA, Martí i SAURÍ, David. *El canvi Global.* Barcelona: Rubens Editorial S.L. 2002.

BÖRTZEL, T. "Organising Babylon: on the different conceptions of policy networks", a *Public Administration*, vol. 76, pp 253-273, 1998.

BOURDIEU, P. & WACQUANT, L. *Per una sociologia reflexiva.* Barcelona: Herder, 1994

CARDÚS, S. *Propostes d'intervenció per a la conciliació d'horaris familiars, escolars i laborals.* Barcelona: Departament de Benestar i Família, Generalitat de Catalunya, 2003.

CARRASQUER, P.;TORNS, T; TEJERO, E; ROMERO, A. "El trabajo reproductivo" a *Papers*, núm. 55. pàgs. 95-115.

COHEN, TOURAINE, MELUCCI I JENKING. *Teoría de los movimientos sociales.* Cuadernos de ciencias sociales. San José, Costa Rica: Flacso, 1988.

COL·LECTIU INVESTIGACCIÓ, "Jornades de Moviments Socials i Recerca Activista. Presentació" a http://www.investigaccio.org. Consultat novembre 2003.

DALTON, R. J. i KUECHLER, M. (ed.) *Los nuevos movimientos sociales.* València: Alfons el Magnànim, 1992.

DE MIGUEL ÁLVAREZ , A. "Movimiento feminista y redefinición de la realidad". Intervención en el Congreso Feminista de Córdoba - Diciembre 2000.

DELLA PORTA, D. Social movements, political violence, and the state. A comparative analysis of Italy and Germany, Cambridge: Cambridge ed. Press, 1995.

DUNEZAT, X. "Mouvements sociaux sexués: reproduction et changements". http://www.iresco.fr/labos/gers/ , 2001. (consultat: estiu 2003)

EMAKUNDE. *Género y medios de comunicación.* Vitoria: Gobierno Vasco, 1988

GARCÍA , X. *Catalunya és revolta.* Barcelona: Angle Editorial, 2003.

GARCÍA , X. *Catalunya també té sud.* Barcelona: Editorial flor dels vents. Edicions S.A., 1997.

GOMÀ, R.; GONZÀLEZ, R.; MARTÍ, M.; PELÀEZ, Ll.; BARRANCO, O. i BRUNET, D. *Joventut, okupació i polítiques públiques a Catalunya.* Barcelona: Col.lecció Estudis, Observatori de la Joventut, Secretaria General de la Joventut, Generalitat de Catalunya, 2004.

IBARRA, P. i TEJERIA, B. Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural. Madrid: Trotta, 1998.

IBARRA, P.; GOMÀ, R. y MARTÍ, S. (eds.) Creadores de democracia. Movimientos sociales y redes de políticas en Euskadi y Catalunya. Barcelona: Ed. Icària, 2002.

JULIANO, MD. El juego de las astucias: mujer y construcción de modelos sociales alternativos Madrid: Horas y Horas Ediciones, 1992.

JULIANO, MD. *Las que saben: subculturas de mujeres.* Madrid: Horas y Horas Ediciones, 1998.

KICKERT, W.; KLIJN, E.; KOPPENJAN, J. (eds.) *Managing Complex Newtorks. Strategies for the Public Sector.* Londres: Sage, 1997.

KLEINMAN , S. "Emotions, fieldwork and professional lives" a MAY, T (ed.) *Qualitative Research in Action.* London and New Delhi: Centre for Sustainable Urban & Regional, 2002.

KOOIMAN, J. *Governing as Governance.* Londres: Sage, 2003.

LIBRERÍA DE MUJERES DE MILÁN. "Sottosopra rosso, el final del patriarcado", a *El viejo topo,* mayo 1996, pag 46-59. Barcelona: Ediciones de intervencion cultural, S.L. 1996.

MARÍN, G. "Ética de la justicia, ética del cuidado" http://www.nodo50.org/doneselx/etica.htm (consulta: abril 2004)

MARKOFF, J. Olas de democracia: movimientos sociales y cambio politico. Madrid: Tecnos, 1999

MARSH, D. (ed.) *Comparing Policy Networks.* Londres: Open University Press, 1998.

MAYNTZ, R. "La Teoria della Governance: Sfide e Prospettive",a *Rivista Italiana di Sicenza Politica,* nº 1, aprile 1999, pp 3-19, 1999.

MC ADAM, D., Mccarthy, L i ZALD, M. *Movimientos sociales: perspectivas comparadas.* Madrid: Istmo, 1999.

MOUFFE , C. El retorno de lo político. Comunidad, ciudadanía, pluralismo, democracia radical. Barcelona: Ediciones Piados Ibérica, 1999

NEL.LO, O. Ciutat de ciutats. Barcelona: Editorial Empúries, 2001.

OFFE, C. Partidos políticos y nuevos movimientos sociales. Madrid: Sistema, 1998.

PIERRE, J. (ed.) *Debating Governance. Authority, Steering and Democracy.* Oxford: Oxford University PressOxford, 2000.

PIORE, M i SABEL, C. *La Segunda ruptura industrial.* Madrid: Alianza ed., 1990.

PONT, J (dir); HERRERA, E; MARXÉ, V i MENA, E. *La lluita per l'ebre: el moviment social contra el pla hidrològic nacional.* Barcelona: Mediterrània, 2002.

RIECHMAN, J i FERNANDEZ BUEY, F. Redes que dan libertad. Una introducción a los nuevos movimientos socials. Barcelona: Paidós, 1994.

RIVERA, M. Nombrar el mundo en femenino. Pensamiento de las mujeres y teoría feminista. Barcelona: Icària, 1994.

ROCHELEAU, D; THORNAS-SLAYTER, B i WANGARI, E. *Feminist political ecology: global sigues and local experiencia.* London: Routledge, 1996.

SHIVA , V i MIES, M. *Ecofeminismo. Teoría, crítica y perspectivas.* Barcelona: Icaria, Antrazyt, 1997.

SHIVA , V. *Abrazar la vida. Mujer, ecología y desarrollo.* Madrid: Horas y horas ediciones, 1995.

SKEGGS, B. "Techniques for telling the reflexive self", a MAY, T (ed.) *Qualitative Research in Action.* London and New Delhi: Centre for Sustainable Urban & Regional, 2002.

TARROW, S. El poder en movimiento: los movimientos sociales, la acción colectiva y política. Madrid: Alianza,1997.

TILLY, C. Grandes estructuras, procesos amplios, comparaciones enormes. Madrid: Alianza, 1991

TORNS, T. "Les polítiques de temps: Un repte per a les polítiques de l'Estat del Benestar", 2003. http://www.noushoritzons.org/publicacions/pensament, num 9.pdf (consulta: estiu 2003)

TOURAINE, A. Movimientos sociales hoy: actores y analistas. Barcelona: Hacer, 1990.

VALCARCEL, A. *La política de las mujeres.* Madrid: Cátedra, 1997.

VALLES, M. "Técnicas de observación y participación: de la observación participante a la investigación-acción-participativa". En *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional.* Madrid. Síntesis (pp. 142-176), 1997.

VAN DIJK,T. "El análisis crítico del discurso y el pensamiento social" a *Athenea Digital*, num.1, primavera 2002.

VAN DIJK,T (comp). *El discurso como interacción social.* Barcelona: Gedisa, 2000.

VERGER, A; CORTINA, M i GONZÀLEZ, R. "La recerca com a eina de transformació?" a Illacrua, núm 118, abril 2004.

VIDICH, A. "Participant observation and the collection an interpretation of dates". *American Journal of Sooiology,* 60 (pp. 354-360), 1955.

WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2003.* Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya, 2003.

CRONOLOGIA DE LA MOBILITZACIÓ DELS ÚLTIMS TRES ANYS[58]

Setembre 2000:
Publicació del Plan Hidrológico Nacional (PHN)
Posició ambigua de Convergència i Unió des del començament, parlen de compensacions i manca d'aigua en algunes parts de Catalunya
15/09/00 Primera Assemblea General a Tortosa on es forma la Plataforma per a la Defensa de l'Ebre (PDE)
21/09/00 Comencen a Tortosa les manifestacions de cada divendres al vespre que duraran tot l'hivern

Octubre 2000:
8/10/00 Gran manifestació a Saragossa (300.000 persones)
14/10/00 Es comença la caravana de cotxes per les Terres de l'Ebre en dissabtes per a informar la gent i guanyar suport
28/10/00 Manifestació de les Terres de l'Ebre a Amposta (20.000 persones)

Novembre 2000:
12/11/00 Manifestació a Saragossa (assisteixen 3000 persones de catalanes)
14/11/00 Fortes declaracions antidemocràtiques fetes pel Ministre d'Agricultura (Sr. Cañete) sobre la rapidesa, "un paseo militar", amb que s'aprovaria el PHN
25/11/00 Segona Assemblea General a Tortosa (normalment a l'auditori, amb una capacitat de 1.000 places)

Desembre 2000:
Convergència parla de reduir el transvasament de 1.050 hm^3/any a 200 hm^3/any
03/12/00 Es talla la carretera Nacional-340
17/12/00 Congrés d'experts tècnics i científics internacionals per una Nova Cultura de l'Aigua, a Tortosa

Gener 2001:
30/01/01 El Consell General de l'Aigua vota a favor del PHN (però els científics voten en contra). El representant de Convergència no hi pot assistir a causa d'una indisposició

Febrer 2001:
02/02/01 La típica manifestació dels divendres a Tortosa aplega 1.000 persones en una processó amb espelmes
04/02/01 Manifestació de les Terres de l'Ebre a Móra (25.000 persones)
25/02/01 Gran manifestació a Barcelona (300.000 persones)
Alguns polítics locals de Convergència protesten contra el PHN

Març 2001:
Durant aquest mes el Govern Català diu repetides vegades que no acceptarà aquest PHN tal com està ara, ni el transvasament de 1.050 hm^3/any
Es forma una Delegació del Govern Català per a les Terres de l'Ebre
08/03/01 Convergència vota contra el PHN al Parlament Català però al dia següent diuen a la PDE que això no té gaire importància
11/03/01 Gran manifestació a Madrid (500.000 persones mínim)
17/03/01 Jordi Pujol es rebut per 2.000 manifestants a Tortosa. En una entrevista amb la PDE promet ajudar-nos a la UE
22/03/01 Convergència vota a favor del PHN al Parlament de Madrid
27/03/01 Es permet parlar a Manolo Tomàs (PDE) a la Comissió de Medi Ambient del Parlament Espanyol a Madrid

Abril 2001:
21/04/01 Tercera Assemblea General a Tortosa. Es torna a omplir l'auditori
23/04/01 Començament de la "Cadena Humana" en front de la Delegació del Govern Català a Tortosa. La gent s'està encadenada de 9 del matí a 7 de la tarda cada dia fins al 21 de juny

[58] Calendari fet en base a informació cedida per la PDE i altra d'extreta de Europa pres.

26/04/01 Convergència vota una vegada més a favor del PHN quan és aprovat al Parlament de Madrid. Hi ha una esmena que proposa crear una entitat dedicada a "protegir" el Delta (PIDE). La quantitat d'aigua a extraure continua en 1.050 hm^3/any
29/04/01 Manifestació de les Terres de l'Ebre a Tortosa (25.000 persones)

Maig 2001:
01/05/01 Cursa popular a Tortosa a favor de la PDE
07/05/01 El vot del PP i de Convergència en contra de la PDE a l'ajuntament de Tortosa enceta un llarg estiu de dimissions i reaccions tránsfuga als ajuntaments locals dels pobles i ciutats de les Terres de l'Ebre
Comencen a aparèixer pamflets anònims i grafits en contra de la PDE
26/05/01 Diada d'activitats de la PDE a la ciutat de La Ràpita amb jocs infantils, concerts, parlaments i conferències tècniques

Juny 2001:
19/06/01 Escriptors, cantants i altres artistes visiten el Delta i signen un manifest a favor de la PDE: "Manifest de l'illa de Gràcia"
20/06/01 El PHN és aprovat al Senat espanyol
22/06/01 S'acaba la "Cadena Humana". Manifestació a Tortosa on simbòlicament es casen el president d ela Generalitat Jordi Pujol i el President del Govern espanyol José Maria Aznar

Juliol 2001:
01/07/01 Concurs de paelles de la PDE a Xerta
Participació activa de la PDE a les Festes del Renaixement de Tortosa
13/07/01 El Conseller de Medi Ambient del la Generalitat, Felip Puig, troba la carretera tallada per centenars de manifestants quan intenta visitar el Delta
14/07/01 El Conseller Felip Puig torna una altra vegada per a inaugurar algunes festes locals i, una vegada més, és escridassat per centenars de persones de la població les quals, respectuosament deixen que les festes segueixin el seu curs
14/07/01 Unes 300 persones de la PDE baixen pel riu amb canoes des de Xerta fins a Tortosa

Agost 2001:
05/08/01 Bicicletada popular pel Delta, com a acte d'inauguració de la Marxa Blava (unes 200 persones)
10/08/01 Comença la Marxa Blava del Delta a Brussel·les. Les primeres etapes per les Terres de l'Ebre són seguides per milers de persones que caminen tot el dia i fan festa tota la nit!
La Marxa Blava passa per Aragó, França, Alemanya i Holanda. És rebuda als ajuntaments de Lyon i París i al Parlament de Maastricht. Dóna una roda de premsa a l'Assemblea Nacional Francesa, parla en un congrés d'estiu davant de diversos Eurodiputats a França. Com a mínim sempre hi ha un autobús amb simpatitzants de tota Espanya, amb representants de Portugal i França, encara que la majoria són de Catalunya i l'Aragó

Setembre 2001:
08/09/01 La Marxa Blava arriba amb uns 50 membres, exhausts però animats, a l'ajuntament de Brussel·les
09/09/01 Manifestació a Brussel·les (10.000 persones sota la pluja)
10/09/01 Centenars de persones es queden per visitar el Parlament el dia en que la PDE fa a mans les nostres queixes a la Comissió de Medi Ambient i a la Comissió de Queixes
11/09/01 En tornar al Delta, hi ha una manifestació lúdica festiva a l'Ampolla (5.000 persones)
15/09/01 Conferències, exposicions, jocs, concerts tot el dia al parc de Tortosa per a celebrar el primer aniversari de la PDE
16/09/01 Volta amb motos pel Delta organitzat pels grups de motociclisme locals

Octubre 2001:
06/10/01 Debats a Tortosa sobre l'evolució de la PDE i les idees de futur per a les Terres de l'Ebre
06/10/01 Concert de Sopa de Cabra a Tortosa en favor de la PDE
09/10/01 S'aprova una esmena de l'informe Flemming, criticant el PHN, a la Comissió de Medi Ambient de la UE amb el suport de tots els partits menys el Partit Popular Europeu
19/10/01 Unes 500 persones assisteixen a l'assemblea de Jesús, un poble a les afores de Tortosa

Novembre 2001:
10/11/01 Jordi Pujol és rebut per uns 500 manifestants el matí en que visita les Terres de l'Ebre. A la tarda unes 800 persones s'asseuen pacíficament al mig de la carretera quan intenta visitar una fàbrica d'Amposta, retardant així la seva visita en un parell d'hores

11/11/01 Jordi Pujol anul·la la seva visita a la catedral de Tortosa. No obstant això, uns 800 manifestants s'hi concentren per demostrar el seu desacord amb aquest sobtat interès en visitar les nostres terres
15/11/01 Votació a la UE a favor de mantenir l'esmena de l'informe Flemming. El PP retira tot el seu informe
17/11/01 Quarta Assemblea General a Tortosa. La més gran i amb més èxit de totes

Desembre 2001:
Postals de Nadal per a Romano Prodi i Margot Wallström, n'aconseguim enviar unes 1.000 per a cadascú
01/12/01 Visita d'Alexander de Roo al Delta (Vice-president de la Comissió de Medi Ambient de la UE)
02/12/01 Caravana lenta de cotxes a la carretera Nacional 340 fins a l'Hospitalet. Aquí les 800 persones participants es manifesten davant de les obres del mini-transvasament cap a Barcelona i, pacíficament, tallen la carretera durant una hora
04-06/12/01 Una delegació de la PDE assisteix al Congrés de l'Aigua de Bonn
5-9/12/01 Un grup de la PDE s'incorpora a la Marxa Blava de Màlaga
15/12/01 La Audiència Nacional declara il·legal l'embassament projectat a Santaliestra
22/12/01 Festa de Nadal al mercat central de Tortosa

Gener 2002:
Campanya de cartes dirigides a Michel Barnier (Fondos Estructurals UE)
Vessament de mercuri i altres agents contaminats al riu Ebre coincidint amb la mort de milers de peixos. Es troba mercuri a la xarxa d'aigua potable del Consorci d'Aigües de Tarragona (CAT).
05/01/02 Jordi Pujol escriu un article de dues pàgines a La Vanguardia elogiant el PHN i la política de Convergència a les Terres de l'Ebre. La PDE publica una rèplica al mateix diari.
12/01/02 Una petita manifestació local sobre el mercuri i el patètic estat de l'Ebre rep cobertura televisiva nacional
22/01/02 Alexandre de Roo critica al Parlament Europeu l'actuació mediambiental d'Espanya, coincidint amb la inauguració de la Presidència Espanyola
26/01/02 Representació artística de la PDE a Amposta de la "Mort del Delta"

Febrer 2002:
01-02/02/02 Jornades d'eurodiputats al Delta
Presentació d'un documental sobre la PDE i el PHN: *Aigua*
09/02/02 Caravana de cotxes per les Terres de l'Ebre
17/02/02 Manifestació "al cor" del Delta. Deltebre (20.000 persones)

Març 2002:
02/03/02 Jornades organitzades per la Xarxa per una Nova Cultura de l'Aigua a les quals hi assistiran diversos eurodiputats
10/03/02 Manifestació a Barcelona (400.000 persones)
22-24/03/02 Més de 20 experts de prestigi es troben a Tortosa a les jornades per una Nova Cultura de l'Aigua

Abril 2002:
19/4/02 Concentració a fora del CPIDE quan aquest es constitueix a Amposta
23/4/02 Marató lectures Sebastià d'Arbó a Amposta
27/4/02 PDE en la Fira de Tortosa

Maig 2002:
1/5/02 Cursa popular a Tortosa en defensa del riu
22-25/5/02 Marxa Blava per Mallorca
25/05/02 Manifestació a Mallorca coincidint amb la trobada de ministres de Medi Ambient de l'UE. Entrevistes amb la Ministra Medi Ambient de Bèlgica

Juny 2002:
11/6/02 Presentació estudi Fundació Bofill sobre PDE
15/6/02 Cinquena Assemblea General a Tortosa
19/6/02 PDE participa en un debat al Parlament Europeu sobre les Peticions contra PHN
29/6/02 Manifestació a Xerta sobre la posada en marxa del canal Xerta-Sènia

Juliol 2002:
8-10/7/02 CPIDE se va a Brussel·les. PDE fa una cadena humana a la delegació de la Generalitat a Tortosa.
12-13/7/02 BBC radio venen a preparar una programa
11-12/7/02 Membres de WWF de varies països ens visiten per intercanviar idees sobre com funcionar

13/7/02 Presentació del vídeo documental *Aigua* al CCCB. Acte acompanyat de xerrades per membre de la fundació per una Nova Cultura de l'Aigua, exposicions i paella
20/702 Segona piraguda popular per l'Ebre
27/7/02 manifestació a Flix (2000 persones)

Agost 2002:
8/8/02 Greenpeace amarra el seu vaixell a l'Ampolla, solidaritzant-se amb la PDE
21/8/02 PDE participa en Universitat de Estiu a Prada
15-18/8/02 PDE participa en les festes a Gracia, BCN
Recollida de 40.000 al·legacions contra el projecte de interconexió de xarxes

Setembre 2002:
4/9/02 S'entreguen les 40.000 al·legacions a BCN
2-9/9/02 Segona marxa a Brussel·les "Peregrins per Aigua". Un grup de 10 persones caminen de Maastrich per fer entrega d'una carta al Parlament Europeu en reconeixement a la labor que estan fent
14/9/02 Manifestació a Mesquinesa
18/9/02 PDE participa amb altres Organitzacions No Governamentals (ONG's) en unes conferencies/debats al Parament Europeu

Octubre 2002:
Fins 22/11/02 un grup camina des de Reinosa per l'Ebre fins al delta i desprès fins a València un recorregut total de 1000 km.

Novembre 2002:
18-26/11/02 PDE te estant i intervencions en la Comissió RAMSAR a València
24/11/02 Manifestació a València en motiu de la trobada RAMSAR a favor dels rius, zones humides i marjals (uns 60 autobusos surten de les Terres de l'Ebre)

Gener 2003:
18/01/03 Jornada sobre CPIDE a Amposta
22/01/03 La PDE torna a participar en el comitè de peticions del Parlament Europeu

Febrer 2003:
6/02/03 Visita d'un grup d'eurodiputats del Comitè de Medi Ambient al delta. Rebuda amb torxes a la 1 de la matinada al Parador Turístic de Tortosa on s'hi hostatjaren. El dia 7, la visita continuà per Múrcia. Ambdues trobades foren coordinades per la PDE
15/2/03 Sisena Assemblea General a Tortosa

Març 2003:
13/03/03 vídeo-conferència-debat entre Fundació per una Nova Cultura de l'Aigua (FNCA) i la gent de Berkekely que havia fet l'estudi pel govern de Múrcia, amb transmissió simultània al Parlament Europeu
12-13/03/03 WWF porta un grup de periodistes estrangers
22/03/03 Dia mundial de aigua. Actes al carrer de Tortosa, acte de FNCA a l'Auditori
23/3/03 Manifestació a Sant Jaume (40.000)

Abril 2003:
5/4/03 Jornades tèniques per una Nova Cultura de l'Aigua a BCN
6/4/03 Tercera Manifestació a BCN (unes 200.000 persones)
14/4/03 Pedro Arrojo guanya el premi Goldman de Medi Ambient
20-27/04/03 4 joves i un professor de Tortosa participen en el Parlament de Joves per L'Aigua a Malta.
26/4/03 Festa amb xerrada per Pedro Arrojo a Tortosa/Deltebre, amb Roberto Epple de European Rivers Netwrok
30/4/03 BBC venen a grava un programa per un canal d'educació

Maig 2003:
11/5/03 Manifestació a Jaca

Juny 2003:
02-06/6/03 PDE participa en Green Week a la Comissió Europea (entrevista amb Margot Wallström)
22/6/03 Cadena humana d'un mati al Delta en solidaritat amb ITOIZ
Recollida d'al·legacions a l'informe de Declaració d'Impacte Ambiental, presentat a exposició pública pel Ministeri de Medi Ambient

Juliol 2003:
12/7/03 Tercera piraguada popular per l'Ebre
13/7/03 Marxa dels "Cims solidaris"
30/7/03 Es fa entrega de les 60.000 al·legacions recollides en persona al Ministeri de Medi Ambient a Madrid
31/7/03 Manifestació fora del CPIDE

Setembre 2003:
27/9/03 Festa a La Ràpita. Xerrades i cloenda a la nit amb l'actuació del grup de rock "Siniestro Total" solidaritzant-se amb la causa de la PDE
25/9/03 primer judici a Josep Sabaté (jove de la PDE). El demandant, l'ex-delegat del govern de Catalunya Francesc Sancho no es presenta

Octubre 2003:
4-5/10/03 Primer Foro Social de l'Aigua a Madrid
10/10/03 Firma Compromís per Ebre entre la PDE, PSC, ERC i IC-verds
11-12/10/03 Trobada de Plataformes, Girona
16-17/10/03 La PDE participa en la trobada de Technical Meeting entre experts pro i contra el transvasament organitzat per la Comissió Europea de Medi Ambient a Brussel·les
25/10/03 Diada d'activitats variades per totes els pobles amb plataforma locals a les Terres de l'Ebre
26/10/03 Cloenda de les jornades lúdiques amb una manifestació a Tortosa (10.000 persones)

Novembre 2003:
5/11/03 Comença l'Ambaixada Blava a Brussel·les per tal de fer pressió al Parlament Europeu
22-28/11/03 Desdejuni a les Terres de l'Ebre

Desembre 2003:
7/12/03 Abraçada blava, cadena humana a Brussel·les i Amposta
20/12/03 Cimera Jurídica a Tortosa per futurs estratègies legals entre totes les organitzacions i partits polítics contraris al PHN

Gener 2004:
16/1/04 PDE presenta un recurs contra transvasament
22/1/04 Segon judici a el jove de la PDE Josep Sabaté. Queda lliure de l'ingrés a presó, sota multa de 3.000 €
25/1/04 Concentració a Artieda. Poble de Navarra afectat per la construcció d'un embassament de regulació del cabal del transvasament
24/1/04 Assemblea a Alcanar sobre expropiacions que el Ministeri de Medi Ambient posa en marxa a voltes de les eleccions nacionals del març
29/01/04 Es firmen, o no, les expropiacions a Vinaròs
28/1/04 Manifestació i acampada de nit a Vinaròs
301/04 FNCA publica l'informe presentat a la Audiència de Madrid vers la Corrupció vinculada amb els recursos hídrics a les zones benefactores del transvasament

Febrer 2004:
2/2/04 La Ministra de Medi Ambient Elvira Rodriguez fa un acte pro transvasament a l'hotel Ritz de Barcelona. Manolo Tomàs fa preguntes. Concentració a fora l'hotel
8/2/04 Pintades contra Trasagua (empresa pública constituïda per gestionar el transvasament) a l'anomenat KM0, punt d'extracció d'aigües pel transvasament a Vinallop (Tortosa)
21/2/04 Setena Assemblea General a Tortosa
26/2/04 Concentració front l'acte de col·locació de la "primer pedra"/visita de obres de la Ministra de Medi Ambient Elvira Rodriguez, a Vinaròs

Març 2004:
7/3/04 Manifestació, amb la clavada d'estaques al Km0. Lectura del manifest per part de Lluís Llac
6-7/3/04 Estant a la Fira natura de Lleida
17/3/04 Trobada de la PDE amb periodistes del New Scientist
20/3/04 La PDE netega l'Ebre i exposició de les deixalles trobades com a protesta de l'estat d'abocador en que es trobo l'Ebre. Acte central del dia mundial de aigua
30-31/3/04 Jornades NCA al URV Tarragona

Abril 2004:

15/4/04 Zapatero diu no al Transvasament

Maig 2004:
22/5/04 60 activistes van a Jaca al sopar entrega del Premi Venero a Manolo Tomàs.

Juny 2004:
18-19/06/04 Homenatge a l'Ebre i a la seva gent. Festa a l'Ampolla: concerts, xerrades, debats, tallers, jocs, exposicions...

I contínuament:
Escridassades als polítics transvasistes que venen a les Terres de l'Ebre
Reunions amb partits "aliats"
Reunions setmanals a cada poble i reunions intercomarcals tots els dimecres
Publicació de la revista de la PDE
Idees continues per a l'autofinançació , material per vendre, concerts, loteries, rifes, donacions...
Parada al mercat de Tortosa per a donar informació i venta dels productes de la PDE (sistemes similars a cada poble)
Taller de pintura de domassos i pancartes dos cops per setmana
Conferències arreu de Catalunya
Conferències de premsa regulars
Seguiment de les queixes a Brussel·les